

BIBLIOTECA NAZIONALE
VITTORIO EMANUELE
6
12
A
22

[illegible]

INSTITUTIONES POETICÆ

AD USUM COLLEGIORUM SOCIETATIS JESU.

Ab uno ejusdem Societatis Rhetorices Professore.

EDITIO NOVISSIMA.

Assist. Galliæ Soc. Jesu

TOLOSÆ,
E Typographia CLAUDII-ÆGIDII LECAMUS, Regis & Academiæ Typographi solius Jurati.

M. DCC. XII.

ADOLESCENTIBUS ARTIS POETICÆ STUDIOSIS.

NUNC demum prodit in lucem, quem sæpè rogastis ac flagitastis, Poeticarum Institutionum Libellus, Adolescentes charissimi atque amantissimi. Huic vestro studio sum obsecutus, ut me dictandi & vos scribendi, quæ non sine aliqua temporis scholæ attributi jactura vestraque molestia dictandum erat ac scribendum, onere sublevarem. Artem illam amœniorem homo, fateor, occupatissimus vix adductus sum ut celebrarem ac recolerem, atque illud susciperem quod alii jàm non solùm ingenio & doctrinâ, sed etiam otio studioque abundantes luculenter præstiterunt. Fecit tamen mea in vos benevolentia singularis, ut quod enixè postulastis, has poeticas præceptiones quas olim,

dum plus ſuppetebat otii, apud Ariſtotelem, Horatium, alioſque Autores probatiſſimos annotaveram, locis denuo recognitis, in brevem quandam ſynopſin, quam facilè quivis intelligere atque animo complecti poſſit, collegerim. Atque etiam quò magis uſui poſſit eſſe hæc mea impenſa vobis non illibenter opera, eam inii diſputandi rationem, quæ tyronem Poetices planè rudem, quaſi manu ductum ac vix advertentem, in reconditiora hujus Diſciplinæ adyta intromittat. Nam, quod rei caput eſt, ſtatim propono; & cùm quid difficile occurrit incertumque, illud ipſum quale ſit, nè meâ quidem interpoſitâ ſententiâ, ſic demonſtro, adductis breviter rationum momentis, ut intelligat tyro quid dicatur; quid verò teneri oporteat, poſſit ipſe per ſe aliquando definire. Stylo utor admodùm familiari, qui rebus magis quàm verbis ſerviat. Magiſtrum docentem interrogantemque diſcipulum induco, oratoriæ facultatis antiſtitem ſecutus Tullium, qui patrem eloquentiæ præcepta tradentem, excipientem filium in partitionibus oratoriis exhibuit. A longa exem-

plorum ſerie proferenda conſultò abſtinui; quam tamen tam jucundam, quàm commodam diſcipulis accidere non ignoro, quia Libellum memini me ſcribere, quem nolui in ſpiſſius aliquod volumen excreſcere. Hunc ergo meum, Adoleſcentes chariſſimi, exiguum veſtri causâ ſuſceptum laborem nè deſpicite, ac valete.

INDEX CAPITUM.

Institutionum Poeticarum Liber I.

Institutionum Poeticarum Liber II.

De Epopœia.

Institutionum Poeticarum Liber III.

De Dramate.

CAPUT

Institutionum Poeticarum Liber IV.

De reliquis Poematis.

De Tabellis ænigmaticis, sive de picto Ænigmate.

INSTITUTIONUM POETICARUM LIBER I.

DE POESI *universè spectata.*

M. CUM in omni re, quæ in quæstionem venit, debeat attendi primùm, quid sit, deinde quæ sint ejus affectiones, ideò Poeseos definitio proferenda, tum de materia illius, forma, ornatu, causa efficiente, fine ac divisione disputandum.

CAPUT I.

Definitio Poeseos.

D. QUID est Poesis?

M. I. Si vocis vim ac potesta-

tem quæras, Poesis nomen habet ἀπὸ τοῦ ποιεῖν, quod est facere seu fingere; unde Ποιητική, ars faciendi seu fingendi; & Ποιητὴς, Poeta, id est fictor seu effector, quòd fabula, quam texit, ab ejus mente tota esse videatur.

2. Si rei significationem spectes, Poesis modò dicitur ars poetica, modò dicitur opus aliquod ex arte elaboratum. Juxta primam vocis acceptionem Poesis est ars ritè conficiendi Poematis, sive collectio præceptorum in unum & eundem finem certò tendentium, nimirùm ad unum aliquod opus poeticum perficiendum. Juxta secundam vocis significationem intelligitur usus, & praxis illorum præceptorum, atque hoc sensu agimus hìc de Poesi.

D. Quomodò definitur hoc posteriori sensu accepta Poesis?

M. Definitur ars imitandi actiones humanas, seu imitatio humanarum actionum cum fictione. Quòd dicatur imitatio humanarum actionum, hac latiùs patente notione indicatur genus; ratione cujus conveniat cum aliis artibus & disciplinis quæ aliquid imitantur, atque imprimis humanas actiones, qualis est pictura. Quòd verò dicatur imitari cum fictione, forma illius sive differentia attingitur, quæ universam illius

illius generis diffusionem contrahit, ac soli Poesi addicit; unde liquet legitimam esse Poeseos definitionem.

D. Imitaturne reipsa omnis Poesis humanas actiones?

M. Imitatur utique. De præcipuis Poematis non potest ambigi, Epico, Tragico, Comico. Minora quoque Poemata ad humanas actiones suo modo referri primariò & per se suis locis patebit inferiùs.

D. Cur potiùs humanas actiones imitatur Poesis, quàm mores?

M. Ratio hæc petitur ex Philosopho. c. 4. Cùm sit Poesis omnis politicæ & civilis Poet. disciplinæ pars: civilis autem disciplina habeat pro fine civium felicitatem, hunc certè finem Poesi præstitutum esse necesse est; jam verò cùm felicitas sit in actione juxta Philosophos, non in moribus, qui ad ipsas actiones, ut ad finem referuntur; planè sequitur, ut, quemadmodum civilis disciplina; sic & Poesis non tam ad mores referatur, quàm ad actiones, easque primariò & per se imitetur.

D. Num Poesi tam necessariò addicta est fictio seu fabula, ut sine illa non possit esse Poesis?

M. Planè dicendum est; ita censet Aristoteles ejusque interpretes, qui c. 4 vim eandem ac dignitatem in Poesi tri-

buunt fictioni quam animæ concedunt in homine. Cùm autem sublatâ animâ nullus sit homo; sic nec sublatâ fictione potest esse ulla Poesis. Ita sentiunt probatissimi authores bene multi, Plato in Phædone, Plutarchus lib. de audiendis Poetis, &c. Non erit itaque Poeta dicendus is, qui sine fictione, sicut qui sine metro scripserit. Ratio patebit utriusque c. 3. ubi quid nomine fictionis seu fabulæ veniat, exponetur.

CAPUT II.

De Materia Poeseos.

D. QUÆ est materia Poeseos?
M. Est id omne de quo tractat Poesis.

D. Quotuplex est illa materia?

M. Duplex; una remota, altera proxima.

D. Quænam est materia remota?

M. Tam longè latéque diffusam poeticæ, quàm oratoriæ facultati materiam assignat Tullius; cui Poeta cum oratore in hoc idem est, nullis ut terminis uterque circumscribat, aut definiat jus suum, adeóque possit uterque de rebus omnibus disputare. (1. de Orat.)

D. Quænam est materia proxima Poeseos?

M. Sunt actiones humanæ, prout potuêre, vel debuêre geri. Atque etiam ex eo capite liquet, quàm latè pateat Poetæ dicendi campus, cùm nihil fermè sit quod ad humanas actiones referre non liceat. Aget itaque Poeta de naturæ mysteriis; de artium, disciplinarumque arcanis, de gentium moribus, legibus, institutis, &c.

D. Ecquid artes omnes scientiasque perfectè callere debet aliquis, ut Poeta perfectus esse possit?

M. Nequaquam. Satis est enim ex omnibus artibus, & scientiis eà tenere, quæ ad imitationem humanarum actionum faciant. Patebit, illustrabiturque res hâc similitudine. Si quis picturæ pariter, atque architecturæ intelligens novâ formâ palatium aliquod animo primùm effingat, deinde penicillo describat; non is quatenus pictor est, sed quatenus architecturæ gnarus, novam animo effingit formam; verùm quâ Pictor, non quâ architectus conceptam animo formam penicillo delineat; eoque consideratè parum tribuat aliquis pictoribus omnibus architecturæ notitiam. Ita planè si Poeta scientiam aliquam omninò complectatur animo, ac de illa carmine disputet accuratissimè; id aget, non quà Poeta, sed quà peritus illius scientiæ.

D. Nunquid debent esse vera quæ in

Poeseos materiem assumuntur à Poeta ?

M. Tenetur aliquando Poeta ea dicere quæ verè contigerint, aliquando non tenetur. Quamvis enim Poetice, Poesis, & Poema artem faciendi, effectionem, effectumque significent; non eo sensu tamen sunt accipiendæ illæ voces, ut suam sibi semper materiem procreare Poeta debeat; imò in epopœia, tragœdia atque etiam in aliis minoribus Poematis, qualia sunt genethliaca, epicedia, epinicia, &c. subesse debet quasi fundus historiæ, cui magnificè aliquid inædificetur. Potest autem suam sibi condere materiem in comœdia, aliisque Poematis bene multis; atque etiam debet materiæ, quæ vera sit, novam formam inducere atque eatenus falsa referre. Cavendum autem utrobique diligenter, ut quæ proferentur, sive vera sive falsa, ea sint omnino verisimilia. Præcipit Aristoteles ut ea, quæ facta sunt, aut facta non sunt, canere non possit Poeta, nisi cum verisimili congruant.

Poet. c. 7.

D. Quid vocas verisimile ?

M. Est id, quod naturali quodam rerum exitu debet, aut certè potest contingere in iis circumstantiis in quibus dicitur contingere.

D. Itàne sunt verisimilia quæ Virgilius narrat de descensu Æneæ ad inferos, de

mutatione navium in Nymphas marinas, aliaque hujusmodi.

M. Fuêre utique verisimilia, quòd ab Heroibus, Diisque & fieri posse, & reipsa fieri aliquando putarentur.

CAPUT III.

De Forma Poeseos.

D. QUÆ est forma Poeseos?

M. Est fictio, seu fabula. Cùm enim Poetice sit ars fingendi, ut vox ipsa sonat, debet certè fictio sic naturam Poeseos constituere, ut eam ab omni alia re secernat atque distinguat; quomodò forma, quæ vocatur in Physicis, uniuscujusque rei materiem sic perpolit ac perficit, ut ejus naturam planè dicatur constituere. Ita censet passim Aristoteles, qui fabulam sic Poesi attribuit, ut sine illa Poetam esse nolit.

D. Quid est illa fictio seu fabula?

M. Non una eademque vocis illius notio. 1. Significat sermonem quemdam merè fictitium, qualia sunt Æsopica colloquia bestiarum, & inania quædam Ethnicorum commenta. 2. Usurpatur à Philosopho pro actione ipsa & materia Poematis, vel etiam pro toto Poemate. 3. Sumitur ab eodem Philosopho.

pro structura quadam Poematis, sive ut loquitur, pro constitutione rerum, & compositione in Poemate.

D. Quo sensu fabula dicenda est forma Poeseos?

M. Juxta postremam hanc vocis acceptionem. Nam eodem modo de Poetica videtur dicendum, ac de aliis artibus quæ imitatione perficiuntur; in quibus certa quædam dispositio & compositio universè dici debet earum forma. Sic in statua aurea, aurum est materia; & artificiosa auri dispositio est ultima statuæ forma in genere operis artificiosi. Et ut exemplum proferam, quo non semel usus est Aristoteles. Pingatur v. g. Socrates. 1. Picturæ materies est Socrates, qui pingi debet; is materiam repræsentat Poeseos. 2. Corporis descriptio cum apta membrorum omnium conformatione ac dispositione est forma; & hæc fabulæ comparatur. 3. Colorum varietas & contemperatio est ornatus picturæ, & cum fabulæ ornamentis rite potest conferri. Rectè itaque pronuntiavit Aristoteles: Λέγω γὰρ μῦθον τοῦτον τὴν σύνθεσιν τῶν πραγμάτων. *Definio Fabulam esse Compositionem rerum.*

6. c. 4. *D*. Qualis debet esse illa fictio seu constitutio & structura Poematis?

M. 1. Exquisitam illam esse jubet universè Horatius, atque etiam in majori-

bus Poematis magnificam ; nec vult Poetam dici posse illum, qui talem formam materiæ non induxerit.

. . . . Neque enim concludere versum
Dixerisesse satis;neque siquisscribat utinos
Sermoni propiora, putes hunc esse Poetam. In
Ingenium cui sit,cui mens divinior,atque os Sa-
Magna sonaturum, des nominis hujus ho- tyr.
norem.

2. Hæc structura, ut de illa aliquid magis distinctè sigillatimque statuamus, complectitur varia quæ à Philosopho appellantur fabulæ ornamenta, peripetias, agnitiones, episodia, machinas, graphicam morum expressionem, sententias, accuratam dictionem, numerum poeticum, aliáque omnia, unde mirabile dicendi genus efflorescat; adeò ut nulla sit fictio quæ aut omnibus his destituta sit, aut aliquibus saltem instructa non sit ornamentis.

D. Quæ Poemata aut hæc omnia, aut aliqua saltem sibi vendicant fabulæ ornamenta?

M. In sublimioribus Poematis frequentiùs, parciùs in humilioribus sunt usurpanda. Sic epicum Poema, tragicumve eo omni ornatu debet splendere : aliquo nitere debent minora Poemata, vel quæ in genere heroïco sunt posita, ut adhortationes, laudationes, &c. vel quæ suapte naturâ simpliciorem,

minusque figuratum dicendi habitum requirunt. Verùm quæ fictio cuique illorum, qui cultus ornatusque conveniat, exponetur commodiùs suis locis, cùm de singulis agetur Poematum generibus.

D. Licetne in Poesi adhibere fictionem, quatenus vox illa aliquid merè fictitium sonat?

M. Sanè licet. 1. Nihil opus est in majoribus Poematis esse usquequaque vera, quæ in peripetiis, episodiis, machinis, &c. proferuntur.

2. Placent maximè quæ à veteribus sæpè recentioribusque Poetis in Poemate epico, tragico, comico, bucolico, etiam & satyrico fictitiæ inducuntur Personæ.

3. Non sine dignitate ac venustate rebus inanimis spiritus, mutis vox tribuitur; ut cùm Roma, Gallia, Africa loquentes inducuntur; vel cùm scientiæ, artes, virtutes in personas item conformantur.

4. Suus est etiam in sacris argumentis, neque angustior quàm in profanis ejusmodi fictioni locus, ut evicit manifestissimè in suo opere verè aureo de Poemate Frizonius, cujus ex animad-
lib. versione id unum cavendum est, ut mo-
1. deretur prudentia fictioni, ne quid vanum, insolens, aut à communi sensu alienum afferatur.

Ex

Ex dictis collige 1. Poetæ perinde esse, vera ac falsa dicere, modò verisimilia dicat; nisi fortè in aliquibus Poematis, quæ suprà attigimus, in quibus debet esse vera quæ profertur, materies; quamvis falsi aliquid in eadem ornanda possit aspergi, quod tamen intra verisimilitudinis septa contineri debet.

Collige 2. quàm malè jubeantur è Parnasso exulare Poetæ qui mera commenta in sua carmina non invexerunt, & eo nomine fabulam non scripsisse dicuntur; quasi verò ipse Virgilius in suo opere absolutissimo Georgicon, Poeta non sit appellandus, cùm vera dixerit; sed splendidè, sed artificiosè, sed poeticè, adeoque non sine fictione.

Collige 3. Non esse illum propriè dicendum Poetam qui tenuiter ac jejunè, servatâ duntaxat legitimâ syllabarum pedumque dimensione, rem tractavit, eumque versificatorem appellandum; quòd sine fictione poetica scripserit, quæ ut minimùm requirit habitum loquendi aliquem figuratum, floremque eloquentiæ leviter delibatum versuque exornatum.

D. Quæ sunt jam ornamenta fictionis seu fabulæ?

M. Septem numerantur ab Aristotele, peripetia, agnorisis, episodium, machina, mores, sententia, dictio: de

quibus omnibus sigillatim agendum est.

CAPUT IV.

De Peripetia.

D. QUID est peripetia?

M. Peripetia à *περιπίπτω*, *incido*, nihil aliud est, ut vox ipsa indicat, quàm rerum in statum contrarium lapsus; quapropter definitur ab Aristotele: *Eorum quæ aguntur mutatio in contratrium*, sive mutatio hæc prospera sit, sive adversa.

c. 9. Poet.

D. Da exemplum utriusque peripetiæ.

M. Exemplum esto prosperæ rerum conversionis. Josephus, fratribus suis infelicem suam sortem lugentibus, quis tandem ipse sit, aperit timoremque excutit; unde efficiuntur illi verè fortunati.

Adversæ verò mutationis exemplum sit istud. Nuntius Corintho missus Oedipum rogat Thebanorum regem ut Corinthiorum quoque regnum communi omnium consensu post mortem Polybi regis ipsi delatum velit capescere. Corinthum adire abnuit Oedipus nè fortè quod oraculum præcinuerat, incesto flagitio matris polluendæ, quam putabat esse Meropem Polybi demortui uxorem, periculum subiret. Dat operam Nun-

tius ut hoc eum metu liberet ; sed simul ea refert, unde cognoscit Oedipus impletum jam fuisse oraculum, & matrem Jocastam eo flagitio pollutam, & patrem Laïum à se fuisse interfectum ; atque hinc tantum concipit mœrorem, ut vagus & exul, effossis sibi oculis, reliquam vitam transigere constituat, in summam proinde prolapsus calamitatem.

D. Quot sunt conditiones ad perfectam peripetiæ formam requisitæ ?

M. Tres assignantur. Prima est ut sit magna illa mutatio rerum fermè omnium fortunarumque, sive ex felici statu ad infelicem, sive contra.

Altera, ut sit illa mutatio subita & inopinata ; ut si præter expectationem ea rerum oriatur perturbatio, ut metus repentè lætitiæ, vel terrori lætitia ac terror succedat.

Tertia, ut sit verisimilis ejusmodi rerum conversio. Contra quam præceptionem peccant imprimis Romanciorum authores, qui nulla habitâ verisimilitudinis ratione, rerum duntaxat captant delicias ; nec fidem facere curant, modò lectorum animos admirabilitate rei teneant & delectent. Habes eximiam peripetiæ formam apud Virgilium, ubi Trojanis in Italiam appulsis, cùm faustè omnia atque ex sententia cederent, dimissis à Latino rege cum bonis verbis Æneid. l. 7.

atque amplis muneribus legatis, pactâque Æneæ Laviniâ, Juno irarum plena, omnia commutat perturbatque, summaque in rerum tranquillitate, summum derepentè bellum excitat.

Ecce autem Inachiis sese referebat ab Argis
Sæva Jovis conjux, aurasque invecta tenebat:
Et lætum Æneam, classemque ex æthere longè
Dardaniam siculo prospexit ab usque Pachyno.
Moliri jam tecta videt, jam fidere terræ,
Deseruisse rates: stetit acri fixa dolore.
Tum quassans caput, hæc effudit pectore dicta.
Heu stirpem invisam, &c.

. . . . .

Hæc ubi dicta dedit, terras horrenda petivit,
Luctificam Alecto dirarum ab sede sororum,
Infernisque ciet tenebris, &c.

. . . .

Quam Juno his acuit verbis ac talia fatur.
Hunc mihi da proprium Virgo sata nocte laborem

. . . .

Disjice compositam pacem, sere crimina belli.

. . . .

Exin Gorgoneis Alecto infecta venenis
Principio Latium, & Laurentis tecta Tyranni
Celsa petit, tacitumque obsedit limen Amatæ

. . . .

Huic

Huic Dea cæruleis unum de crinibus anguem
Conjicit, &c.

. . . .

Postquam visa satis primos acuisse furores,
Consiliumque, omnemque domum vertisse Latini,
Protinus hinc fuscis tristis Dea tollitur alis
Audacis Rutuli ad muros, &c.

. . . .

Turne tot incassum fusos patiêre labores?

. . . .

Arma amens fremit, arma toro, tectisque requirit.

. . . .

Dum Turnus Rutulos animis audacibus implet,
Alecto in Teucros Stygiis se concitat alis,

. . . .

Pastorale canit signum cornuque recurvo
Tartaream intendit vocem, &c.

. . . .

Tum verò ad vocem celeres, quà buccina signum
Dira dedit raptis, concurrunt undique telis
Indomiti agricolæ, nec non & Troïa pubes

. . . .

Nec minùs interea extremam Saturnia bello
Imponit Regina manum, &c.

CAPUT V.

De Agnorisi.

D. QUID est agnorisis?

M. Agnorisis, latinè agnitio dicitur ab Aristotele *ex ignorantia in cognitionem mutatio*. Id est, personarum agnitio, ex qua amicitia oritur vel inimicitia inter eos qui felices esse debent vel infelices. Unde colliges per hoc fabulæ ornamentum, 1. Intelligi personarum inter se agnitionem. 2. Amicitiam vel inimicitiam. 3. Felicitatem vel infelicitatem ex illa agnitione nasci.

c. 7. Poet.

D. Da exemplum agnitionis.

M. Orestes Iphigeniæ frater ad aram mactandus præsente sorore, quam non agnoscebat, ait simili fato perire se ac sororem, quam Dianæ immolatam fuisse credebat. His illa auditis fratrem agnoscit; inito deinde inter se consilio aufugiunt, & morti se Orestes, & fœdo homines immolandi ministerio Iphigenia se subducit.

D. Quotuplex est agnitio?

M. Duplex, una dicitur simplex, duplex altera; ut si in allato modò exemplo Iphigenia tantùm agnoscat Orestem, simplex erit; si Orestes quoque agnoscat

Iphigeniam, duplex erit agnitio.

D. Utra præstat alteri?

M. Sanè duplex; atque illa imprimis magni facienda est, quæ admixtam habet peripetiam. Historia Josephi, de qua in superiori capite, duplicem continet agnitionem, & mirabilem peripetiam.

Varias agnitionum species sive modos latè prosequitur ex Philosopho Daniel Heinsius, libro de Tragœdiæ constitutione. c. 7.

CAPUT VI.

De Episodio.

D. QUID est episodium?

M. 1. Si vocis etymon spectes, est insertum quiddam in carminis fabulam, cùm idem sonet atque adjectum aliquid ad cantum.

2. Si definitionem quæras, est actio adjectitia aptâ & necessariâ quodammodò connexione cum actione primaria conjuncta.

D. Explica, quæso, singulas voces.

M. 1. Dicitur actio; neque enim descriptiones, comparationes, & narrationes aliquot dici debent episodia. Sic tempestatis descriptio in 1. Æneid. v. g. non est episodium; sed in 2. Trojæ excidium, & in 3. Æneæ peregrinatio ex omnium

sententia sunt episodia, quia sunt actiones.

2. Dicitur actio adjectitia, quâ voce secernitur ab actione primaria, cujus ne pars quidem esse debet episodium, sine quo potest esse actio primaria; sic potuit Æneas Italiæ applicare Turnumque vincere, omissâ excidii Trojani narratione, item & prætéritâ errorum suorum expositione, quæ duo sunt episodia.

3. Dicitur ejusmodi actio aptè conjuncta cum actione primaria: ut neque petita longiùs, neque affectata studiosiùs, neque contorta violentiùs esse debere episodia, significetur.

4. Præcipitur ut necessitate aliquâ cum primaria actione connectatur, ut indicetur sic esse cum actione illa committendum episodium, ut sine aliqua culpa præteriri non posse videatur. Nunquid debuit v. g. Virgilius qui *Arma virumque canebat, Trojæ qui primus ab oris, Italiam fato profugus, Lavinaque venit Littora*, suo operi Trojæ incendium non intexere? num debuit hoc in aula Didonis silere, quod jam per totum orbem fama vulgaverat? quî potuit ipsa Dido de iis suum hospitem non interrogare, *quorum pars magna* fuerat? qui verò potuit Æneas Reginæ de se quàm optimè meritæ, præsertim roganti, narrationem hanc denegare? Debet itaque semper subesse causa aliqua episodia attexendi, quanquam

non ubique par esse debeat.

D. Nunquid Philosophus damnat episodia, cùm ait nihil esse insulsius actionibus episodicis? c. 8. Poet.

M. Appellat eò loci episodia, quæ neque verisimiliter, neque necessariò cum fabula conjuncta sunt; quæ certè eo nomine sunt rejicienda, quantumvis habeant aliunde admirabilitatis, quòd parùm ad rem, aut nihil faciant.

CAPUT VII.

De Machina.

D. QUID est machina?

M. 1. Si vim vocis quæras, machina dicitur in Poesi quodcumque auxilium extraordinariè collatum. Nam cùm Deos Tragœdi tanquam è cœlo delapsos producebant, vel homines è theatro offerebant adhibitâ machinâ, auxilium illud aut à Diis præstitum, aut alio quovis modo, sed extraordinario, & supra humanas vires exhibitum, machina solebat appellari.

2. Si rei definitionem postulas, machina dici potest actio, vel actionis modus quidam viribus humanis superior, qui nodo difficili solvendo adhibeatur.

D. Explica singulas voces.

M. 1. Dicitur actio. Sic apud Home-

rum irato Achille miles discessum parabat; retinendus tamen erat: en Minerva Junonis impulsu in terras delapsa susceptum redeundi consilium discutit.

2. Dicitur vel actionis modus, cùm videlicet Deus latet, & occultâ quadam efficientiâ, juvat hominis actionem. Sic Juno Turnum, & Venus Æneam passim juvant apud Virgilium.

3. Dicitur humanis viribus superior: Ecquid enim Deus aliquis excitetur, si virtus humana sufficiat? rectè itaque monet Horatius:

in Arte. *Nec Deus intersit, nisi dignus vindice nodus*
Inciderit.

Homerum certè reprehendit Aristoteles, quòd Minervam è cœlo deduxerit milites ut moraretur; quòd operâ, consilioque viri prudentis effici potuisset.

D. quandonam igitur adhibenda est machina?

M. Cùm opus est sciri aliquid v. g. aut eorum quæ præterita sunt aut futura, quod sine Deorum ope sciri omninò non possit; aut aliquid est agendum quod suapte naturâ vires humanas excedat; tunc enim licet ad Superorum auxilium confugere. De machina recurret mentio in carmine epico & tragico.

CAPUT VIII.

De Moribus.

D. QUID intelligis per mores ornandæ fabulæ servientes?

M. Quod Græci, ἤθος; Latini, mores dixerunt; quâ voce non tam mores, quàm eorum proprietas, & cujusque indoles & ingenium designatur. Mores autem diversi esse solent in singulis, pro habituum, affectuum, nationum, ætatum & fortunæ diversitate; v. g. ex habitibus dicitur aliquis justus, mitis, temperàns; ex affectibus, amans, iratus; ex natione, Græcus, Romanus; ex ætate, puer, juvenis, vir, senex; ex fortuna, victor vel victus. Ita morum voce usus est Horatius: *Ætatis cujusque notandi sunt tibi mores.* Itaque per mores fabulæ intelligo ejusmodi morum graphicam expressionem. in Arte

D. Quales debent in Poesi mores exhiberi?

M. Exhibendi sunt boni, convenientes & æquabilis tenoris.

D. Quomodò mores bonos exprimet Poeta?

M. Si mores illos effingat qui virtutis amorem ac vitii odium ingenerent, eò- Arist. l. c. 2

que revocet pravos mores, si quos exhibere necesse sit. Ita fit mentio in Æneide Sinonis & Mezentii, quò majori fine odio execrationique eorum mores pessimi. Cùm enim sit ille præstitutus omni Poesi finis ut mores jucundè instituat, sanè liquet à suo fine planè aberrare Poetam qui malos mores in suum opus de industria velit inducere ac celebrare. Non debent itaque mores pessimi in viro principe accuratè depingi, minimè verò omnium in Heroe.

D. Nunquid Achillem exhibuit Homerus in Iliade justò iracundiorem adversùs Agamemnonem contra fas rebellantem, eùmque verborum contumeliis non subdito tantùm, sed viro etiam ingenuo indignis lacessentem ac lacerantem?

M. 1. Qui volunt hac in parte Homerum omni culpa carere, respondent cum Aristotele Achillem bonum ab Homero fictum, qui animo in Deos pio, juris gentium tenax, amicitiæ cultor fuerit & fortitudine præcelluerit; ac licèt animo præceps esset neque iræ satis potens, non tamen sine causa iratum.

2. Reponunt alii bonos illos esse mores qui fini poematis sunt accommodati, quamvis alioquì sint de se mali; ac proinde distingunt bonitatem poeticam inter & moralem, traduntque primam sem-

per

per in Poesi, non item alteram requiri. Aiunt itaque bonitatis poeticæ habuisse rationem Homerum in Achille; quod satis fuit ad finem sibi propositum: volebat enim Græcis Dynastis demonstrare consiliis promovendis regnisque conservandis concordiam esse planè necessariam, quod liquidò constabat ex rebus ante Trojam per Achillem gestis, quo bene cum Agamemnone consentiente, Græcis res prosperè admodùm; dissentiente verò, infaustè omninò cessère. Unde colligunt non admodùm curare debuisse Homerum bonos mores suo Heroi affingere, quem satis est non fuisse planè improbum. Contendunt iidem diversam prorsùs Poetæ Latino ineundam fuisse rationem, bonitatemque insuper, quam vocant moralem, fuisse accersendam, qui pietatis simul & magnanimitatis exemplar in Ænea, in gratiam nimirum Augusti, cui scribebat, debuerit exhibere.

D. Quomodò describit Poeta mores convenientes?

M. Quando virtutem cuique tribuit quæ ipsi convenit; & sic fœminæ non tribuet fortitudinem quæ congruat Achilli, aut prudentiam quæ sit propria Nestoris. Habenda ratio sexûs, ætatis, dignitatis; hoc præcipit Horatius his versibus: in Arte.

Aut famam sequere, aut sibi convenientia finge,

E

Scriptor. Honoratum si fortè reponis Achillem;
Impiger, iracundus, inexorabilis, acer;
Jura neget sibi nata, nihil non arroget armis,
Sit Medea ferox invictaque; flebilis Ino;
Perfidus Ixion; Io vaga; tristis Orestes.

D. Quomodò mores erunt æquabilis tenoris?

M. Si sic effingantur ut, non discrepet aliquis à seipso. Ajax certè discreparet v. g. si mores primùm Ajacis, ac pòst paulò Ulyssis referret. Ea de re sic præcipit Horatius:

In Arte.

Si quid inexpertum scenæ committis, & audes
Personam formare novam, servetur ad imum
Qualis ab incepto processerit, & sibi constet.

CAPUT IX.

De Sententia.

1. 2. Rhet. c. 4. & 19. Poet.

D. QUID est sententia?

M. Duplex hujus vocis notio est apud Philosophum, cui 1. Sententia dicitur gnome, est que pronuntiatum aliquod de re aliqua universè. 2. Dicitur dianœa, & eo sensu est vis animi quæ explicat tum naturam rei, tum eas quæ ip-

si congruunt, affectiones; cujus est proinde demonstrare quæ latent; dissolvere quæ nexa sunt; motus animorum ciere; augere quæ sunt exigua, & quæ vegrandia, minuere. Utroque modo ad fabulæ ornamentum pertinet sententia; nihil est tamen quòd de illa juxta secundam hanc vocis acceptionem hìc agamus, cùm tractentur hæc in Rhetoricis; sed satis fuerit juxta primam acceptionem in sententiam inquirere.

D. Quomodò definitur eo sensu accepta sententia?

M. Est simplex pronuntiatum universè de vita rectè informanda. Hinc patet triplicem esse sententiæ dotem. 1. Esse unam. 2. Dici universè. 3. Esse moratam.

D. Quomodò erit una simplexque sententia?

M. Si non diffundatur in plura quæ illam efficiant quodammodò multiplicem. Ita posset hæc Horatii sententia, *Pulvis & umbra sumus*, sic explicari ac dilatari, ut illius causæ afferrentur quamplurimæ, adhiberentur similitudines comparationesque; undè non tam una aliqua, quàm plures existerent sententiæ.

D. Quomodò erit universè dicta?

M. Si libera sit ac soluta à loco, tempore, persona, aliisque adjunctis quæ res afficiunt singulares. Talis est hæc Horatii, *Dulce & decorum est pro patria mori*.

D. Quomodò erit morata ?

M. Si vitam rectè informes. Talis est allata jam sententia, quâ pietas erga patriam sic prædicatur, ut vitæ propriæ dicatur anteponenda. Atque hujus postremæ defectu conditionis axiomata physica aut mathematica, ut : Sol major est terrâ: Rectum est contrarium curvo, in sententiis locum non habent, quòd nihil præstent ad vitam bonis moribus instituendam.

D. Suntne frequentiùs adhibendæ sententiæ ?

M. Non sunt admodùm frequentes apud Homerum, aut Virgilium aut apud antiquos Oratores; & illæ quidem non quæsitæ ambitiosiùs, sed ultrò & è re nata oblatæ.

D. Quodnam est discrimen sententiam inter & acutè dictum ?

M. Sententia pugnâ caret & conflictu ; acutè dictum verò totum est in eo conflictu. Exempla subjicio de sententia pura, de acutè dicto purè, & de utroque mixto. Sententia pura illa est quæ dicti quidem amplitudinem habet ac majestatem; sed contentione caret : sic dicitur apud Senecam:

Her. *Cogi qui potest, nescit mori.*

Tr. Acutè dictum purè est contentio sine sententia ; tale est apud eundem Senecam illud Hecubæ

. . . . *Ille tot Regum parens* Trop.
Caret sepulchro Priamus, & flammâ indiget
Ardente Trojâ.

Sententia mixta, est cui annexa est contentio: tale est istud: *Avaro tam deest quod habet, quàm quod non habet.* Sepositâ enim contentione, viget tamen sententiæ vis & dignitas; idemque est ac si diceretur: *Avarus nemo dives.*

CAPUT X.

De Dictione.

D. QUID est dictio?

M. Dictio universè describi potest dicendi ratio quæ animi sensa declarat, quo demum-cunque modo id fiat. Atque hac latiùs patenti notione dictio omnis, sive oratoria, sive poetica, aut alia qu cunque attingitur. Aristot. c. 4. Poet.

D. Quænam est igitur dictio poetica?

M. Est illa dicendi ratio quæ soli Poesi convenit; ac proinde quæ & communes omni dictioni, & proprias sibique uni addictas dotes vendicat.

D. Quæ sunt illæ dotes dictionis poeticæ?

M. Tres vulgò assignantur ad quas cæteræ omnes facilè revocantur. 1. Perspicuitas. 2. Majestas. 3. Numerus. Prima

patet ad omnem dictionem, quæ aperta esse debet, cùm is loquenti finis sit propositus, ut intelligatur; altera ad eximia quædam opera, qualia solent esse poetica, pertinet; tertia ad unam Poesin sic restringitur, ut nulli alteri convenire possit. Quamvis enim suus sit orationi numerus, non vult tamen Aristoteles esse sonorum illum, qualis est in Poematis & Canticis. Cùm igitur poeticæ dictionis doctrina omnis tribus his dotibus contineatur, de iis modò nobis ordine agendum est.

§. I.

Perspicuitas Dictionis Poeticæ.

D. Quomodò dictio poetica erit perspicua?

M. Cùm dictio poetica, ut quævis alia, ex verbis constet ac sententiis, ideò & in verbis & in verborum contextu quærenda est illa perspicuitas.

D. In quo posita est verborum perspicuitas?

M. In vocabulorum propriorum & rei exprimendæ maximè accommodatorum usurpatione. Itaque fugienda sunt verba obsoleta atque ex antiquitatis ruderibus effossa; adhibenda quæ versantur in sermone & consuetudine quotidiana, atque imprimis quæ clarissimorum authorum

usu non trita minùs, quàm splendida; afferenda quæ ejus rei verba sunt, de qua loquemur.

D. Nunquid excludi debent à dictione poetica verba quæ vocantur impropria?

M. Immò verò cùm sit humilis ea Poesis, teste Aristotele, quæ propriis tantùm vocabulis fit perspicua, ideò translatis locus esse debet; sed quæ perspicuitati nihil officiant. Et sanè si ritè adhibeantur tropi & figuræ non minorem Poesi lucem quàm venustatem dignitatemque affundent. Sic simplicem hanc locutionem: v. g. *gemini scopuli altè consurgunt*, tam clarè quàm eleganter effert per hyperbolen Virgilius, *geminique minantur in cœlum scopuli*. Usurpentur igitur metaphoræ, metonymiæ, hyperbolæ; inducantur prosopopœiæ, exclamationes, apostrophæ, congeminationes, antitheses, interrogationes, dubitationes aliaque id genus schemata, quæ Poesin maximè illustrent. c. 2

D. Quomodò in sententiis sive in verborum contextu perspicuitas elucebit?

M. Si neque abrupti pendentesque sensiculi, neque oblongæ exitumque non invenientes inducantur periodi; si neque, cùm dicitur vel incisim, vel membratim, vel periodicè, laboret intricata dictio. Nam & Poetis ut Oratoribus sua sunt incisa, sua membra, suæ verborum senten-

G ij

tiarumque comprehensiones & clausulæ, tam apertè quàm concinnè concludentes. Incisim v. g. membratimque dicunt illi, cùm res festinationem flagitat, vel cùm minùs gravitatis, plus habet acrimoniæ, ut in altercationibus, in colloquiis, & multis in narrationibus; periodicè verò, cùm res expoliuntur magis, cùm nulla est, vel levis saltem contentio. Jam verò quot incisis, quot membris, quot versibus debeat poetica periodus circumscribi, patebit facilè vel tironi optimos quosque authores, atque imprimis Virgilium perlegenti.

§. II.

Majestas Dictionis Poeticæ.

D. JAm verò qui cultus, qui splendor convenit poeticæ dictioni?

M. A proprio dicendi genere vulgarique recedendum esse Poetæ statuit
cap. 21. Aristoteles, cui consentit omninò Horatius:

Car. lib 3. Od. 1.

Odi profanum vulgus, & arceo.
Favete linguis. Carmina non priùs
Audita Musarum Sacerdos
Virginibus puerisque canto.

Satyrâ 4. Idem signantiùs pronuntiaverat non satis esse ad Poetæ nomen pro dignitate sustinendum *puris versum perscri-*

bere verbis, & scribere *sermoni propiora*, *os* videlicet desiderandum *magna sonaturum*. Quamobrem postea posuit:

Idcirco quidam Comœdia nec-ne Poema
Esset, quæsivêre, quod acer spiritus & vis
Nec verbis nec rebus inest, nisi quod pede certo
Differt sermoni sermo merus.

D. An eadem semper eaque sublimis dicendi ratio usurpatur à Poetis?

M. Cùm tria sint apud Poetas, utì apud Oratores genera dicendi, tenue, grande, medium, miscentur illa sæpè inter se, ac temperantur in pluribus Poematis; distinguuntur tamen aliquando ac planè secernuntur, atque adeò non sublimem ex æquo dicendi formam omnia requirunt. Quæ tenue, quæ grande, quæ medium dicendi genus postulent, notabitur inferiùs, cùm varias Poematum attingemus species. Nunc satis fuerit statuere universè haud vulgarem esse debere poeticam dictionem, sed sublimem, sed grandem, sed majestate plenam.

D. Unde comparatur hujus dictionis majestas?

M. Præter ea quæ diximus, duo insuper ad eam majestatem conferunt plurimùm. 1. Si apposita, quæ vocant, nomina, sive epitheta aliquid eximii præferant. 2. Si quæ occurrunt tritæ ac

vulgares loquendi formæ, mutentur in alias exquisitiores ac reconditiores.

D. Quomodò apposita nomina sive epitheta aliquid eximii præferent ?

M. Si adhibeantur ea, non ut impleatur duntaxat, sed etiam ut ornetur versus; si contrà quærantur ea quæ vim ac dignitatem vocibus quibus attribuuntur, adjiciant.

D. Undè petuntur ejusmodi epitheta ?

Poet. l. 3. *M.* Varia distinxit capita Frizonius undè maxima promanat lectissimorum epithetorum copia, cujus verba paucis detractis, brevitatis causâ, aut leviter immutatis, hìc attexere operæ pretium fuerit.

1. Parentum in liberos, majorum in posteros nomina transeunt; inde Alcides Laertiades, Telamonius Ajax, Daunius Heros, Cecropidæ, Romulidæ, &c.

2. A loco ubi quis ortus aut dominatus, aut commoratus, viris cognomina formantur; Smyrnæus vates, Homerus; Mycenæus ductor, Agamemnon vocatur.

3. A viris loca vicissim, urbes à fundatoribus, regiones à Principibus cognomina traxerunt; Amphioniæ Thebæ, Troica Roma; Achæmenia Persis, in qua regnavit Achæmenes.

4. Brutæ quoque animantes cognominantur à gentibus, apud quas reperiun-

tur; Pœni leones, Hyrcanæ tigres, Strymoniæ grues; arbores item aliaque inanima, palmæ Idumeæ, thura Panchæa, balsama Judæa, marmor Parium, &c.

5. Ab adjunctis, à moribus, dictis factisque tribuuntur nomina, ut corniger Moïses, Petrus claviger, Elias igneus & fulmineus, ab igne de cœlo ter devocato.

6. A sensibus petuntur per translationem epitheta. Sic amor occultus & inconsideratus dicitur cœcus ignis; dicitur & cœca nox, cœca via, id est tenebrosa; & quæ sunt unius sensûs, ad alium referuntur, ut surdum palatum, cui suavissimi non sapiant cibi; stupens hebesque animus, qui laudis gustum non habeat.

7. A paradoxo quæruntur ejusmodi nomina, quòd specie aliquâ repugnantiæ admirationem excitet. Sic apud Claudianum Sirenes, dulce malum pelago, blanda pericula, terror gratus vocantur. Propertius victrices moras appellavit Fabii illius qui prudenti cunctatione Annibalem fregit. Vide locum ubi etiam quandonam præponi nominibus aut postponi, vel plura eidem voci epitheta adjungi conveniat, statuitur.

D. Quomodò tritæ ac vulgares, quæ occurrent, loquendi formæ, in alias ex-

quisitiores reconditioresque mutabuntur.

M. Cùm instituta sit hæc mutatio, vel necessitatis causâ, metri lege id requirente, vel ornatûs gratiâ, ut carmini venustas quæratur ac dignitas; ideò fiet variis modis, pro metri ratione vel elegantiæ.

1. Adjectivum nomen usurpabitur substantivè per hellenismum, ut cùm diceretur, ardua terrarum, opaca locorum, deserta viarum, alta montium, ima vallium, amœna collium, pro arduæ terræ, opaca loca, desertæ viæ, alti montes, imæ valles, amœni colles, vel mutabitur in nomen substantivum materiæ ex qua res facta est: sic dicitur ebur citharæ pro cithara eburnea, aurum coronæ pro corona aurea.

2. Substantivum nomen sic mutabitur, ut 1. Pro re aliqua sumatur materia ex qua res illa constat, ferrum pro ense, pinus & alnus pro navi, &c. 2. Pars pro toto sumatur per synecdochen, ut tecta pro ædibus, prora pro navi, &c. 3. Causa pro effectu, ut boum labores pro vernanti segete, Cælitûm labor pro Troja; rerum authores pro illis rebus, ut pro vite & vino Bacchus, pro pane Ceres, &c. Item elementorum & rerum aliarum divi Præsides pro illis, ut pro aere Jupiter, pro aqua Neptunus, pro igne Vulcanus, &c. 4. Ut signum dicatur

catur pro re significata, pro purpura sceptrum, corona pro regia dignitate, toga pro senatoria, &c. Item signa à gentilitiis insignibus petita pro populis & regnis quorum sunt insignia, ut Lilia pro Francis, Aquilæ pro Germanis, Luna pro Turcis, &c. Item flumina regnorum pro ipsis regnis.

3. Numeri cardinales unus, duo, tres, &c. redduntur per adverbia numerandi bis, ter, quater, &c. Conjuncta vel cum numeris cardinalibus, ut hoc Virgiliano versu:

Sunt mihi bis septem præstanti corpore Nymphæ:

Vel conjuncta cum numeris ordinalibus, binus, ternus, &c. Ut in hoc Ovidiano:

Martia ter senos proles adoleverat annos:

Id est, Romulus agebat annum decimum octavum. Vel etiam mutantur numeri cardinales in alias voces certum annorum numerum significantes. Ita lustrum significat numerum quinque annorum, trieteris trium. Sic dicitur:

Jamq; unus lustris geminis accesserat anuns.

Id est undecimus agebatur annus; eodem modo dicitur apud Baldeum is qui attigit annum ætatis vigesimum quartum, *trieterida emensus octavam.*

4. Verbum mutabitur vel per locutionem, quæ circumstantiam actionis significet, ut si metro sit hoc illigandum,

Sæpe ad illius aram agnos mactabo, dices cum Virgilio:

Sæpè tener nostris ab ovilibus imbuetagnus.

Vel per locutionem, quæ pro ipso tempore aliquam temporis circumstantiam explicet; ut cùm Virgilius vocem, *advesparascit*, reddidit his verbis:

Majoresque cadunt altis demontibus umbræ.

Vel per locutionem quæ circumstantiam loci describat; ut si mille agnas te habere significaturus, dicas cum eodem Poeta:

Mille meæ Siculis errant in montibus agnæ.

Plura si voles ex Arte metricâ Cellerii petes, ubi plurima & præcepta & exempla ea de re unum in locum ille congessit.

§. III.

Numerus Dictionis Poeticæ.

D. QUi numerus poeticæ dictioni convenit?

M. Numerum ab oratorio longè diversum indicit Aristoteles, qui numerus μέτρον græcè, latinè dimensio appellatur.

D. Quid requiritur ad illum numerum?

M. Duo requiruntur maximè. 1. Ut religiosè servetur legitima pedum dimensio. 2. Ut numerus ille rebus ipsis, quæ celebrantur, sit imprimis accommodatus.

D. Quomodò legitima servabitur pedum dimensio?

M. Servabitur. 1. Si prosodiæ syllabarum ac pedum ratio habeatur, quæ omnis disciplina traditur à Grammaticis.

2. Si versus solutus non sit & sine cæsura, qualis est hic Ennianus:

Sparsis hastis longis campus splendet & horret.

3. Si crebriora continenter in versu non subsultent monosyllaba, ut in hoc Ovidiano:

Si quis, qui, quid agam fortè requirat, erit.

Vel contra, grandiorum vocabulorum continuatio non inducatur; ut enim minutiores voculæ humilitatem, sic grandiora vocabula tumorem in versum invehunt.

4. Si vitetur collisio consonantium asperior, qualis est hæc, Rex Xerxes; quanquam de industria. quæratur aliquando ejusmodi collisio ad rem exprimendam, ut in hoc Virgiliano versu:

Undè priùs lætum siliquâ quassante legumen.

5. Si rejiciantur vocalium elisiones duriores, cujusmodi est hæc Horatiana initio carminis, sed in satyris:

Quam aut aquila aut serpens.

D. Quomodò numerus rebus ipsis accommodabitur?

M. Si pedes ita coagmententur, ut verbá rebus ipsis quasi concinere videantur. Atque ideò observandum est qui numeri ad lætitiam & celeritatem, qui ad mo-

ram, difficultatem, molem & tristitiam, qui verò faciant ad lenitatem; & exempla ponenda in versu omnium spectatissimo, hexametro, locaque adducenda ex Poetarum principe Virgilio.

D. Qui numeri valent maximè ad lætitiam & celeritatem?

M. Valent ad id numeri fluentes ac liberi, cum ipsa carmina decurrunt expedita perpetuis aut frequentibus dactylis; raris aut molliusculis elisionibus:

4. Æneid. *Inde ubi clara dedit sonitum tuba, finibus omnes*
Haud mora prosiluêre suis: ferit æthera clamor
Nauticus, adductis spumant freta versa lacertis.

2. *Trepidusque repente refugit.*

8. *Quadrupedante putrem sonitu quatit ungula campum.*

D. Qui pedes ad moram, difficultatem, molem, tristitiam & majestatem faciunt?

M. Faciunt ad hoc crebri spondæi, elisiones, verba longiora:

1. Georg. *Flammarum longos à tergo albescere tractus.*

1. Æneid. *Luctantes ventos tempestatesque sonoras.*

3. *Monstrum horrendum, informe, ingens, cui lumen ademptum.*

5. *Amissum Anchisen flebant cunctæque profundum*
Pontum aspectabant flentes.

8. *Illi inter sese magnâ vi brachia tollunt*

In

In numerum, versantque tenaci forcipe massam.

Item excurrit aliquando hypermetrum carmen, & rerum granditatem ipsâ syllabarum redundantiâ demonstrat.

Et magnos membrorum artus, magna ossa, lacertosque 5.
Exuit. 7.
Jamque iter emensi, turres ac tecta Latinorum
Ardua cernebant Juvenes.

Exit quoque versus in monosyllabam cum energia in sequentibus exemplis: *Procumbit humi bos. Mole suâ stat. Totâ nituntur opum vi. Subsedit aquæ pons.*

D. Qui pedes faciunt ad lenitatem carminis?

M. Lenissimè fluit alternorum dactylorum & spondæorum contemperatione.

Flectit equos, curruque volans dat lora secundo. 1. Æneid.
Sidoniam picto chlamydem circumdata limbo. 4.

Neque pedum tantùm, sed litterarum etiam ratio habenda est, cùm aliæ suavitatem concilient, asperitatem inducant aliæ; quædam granditati serviant & amplitudini. Primum elementum, A, nescio quâ mollitiâ carmen exhilarat; quarè à sapientissimo Poeta libentissimè frequentatur.

Mollia luteolâ pingit vaccinia calthâ 2. Ec.

I

12. Æn. *Vel mista rubent ubi lilia multâ*
Alba rosâ.

Potuisset *luteolis calthis* scribere, & *multis rosis*. E & I sonum habent exilem. U, vastitatem sonat, *vastos volvunt ad littora fluctus*. *Vorat æquore vortex*. Litera O omnium lenissima, maximeque sonora est. R carmini affert asperitatem, ideoque dicitur litera canina; hanc sæpiùs usurpavit Virgilius agens de Cane inferorum:

6. Æneid. *Cerberus hæc ingens latratu regna trifauci*
Personat, adverso recubans immanis in antro.

3. Georg. Quàm aptè dicitur! *ergo ægrè rastris terram rimantur*. Sed hæc sufficiant, ex quibus capi possit conjectura cæterorum; est enim eadem ratio pedum in aliis carminum generibus, ubi metrum rebus aptari debet, ut in versu heroico.

CAPUT XI.

De causa efficiente Poeseos.

D. QUæ est causa efficiens Poeseos?
M. Mens P[illegible]æ certis imbuta præceptis, & arte instructa omnem efficit Poesin.

D. Igitur poetica appellanda est ars?

M. Sanè appellanda est. 1. Sic vocant omnes qui de Poetica scripsère Autho-

res. 2. Tam Poetica in artibus reponenda est, quàm ipsa Rhetorica; cùm *finitimus sit Oratori Poeta, ut* habet Tullius, *numeris astrictior paulò, verborum autem licentiâ liberior, multis ornandi generibus socius ac penè par.* 3. Quia Poetica est facultas animi quæ certis quibusdam & non errantibus præceptis ad finem suum tendit opusque perficit, quæ est artis notio. 1. de orat.

D. Num furor aliquis poeticus, quod aiunt, requiritur ad efficiendam Poesin?

M. Requiritur utique, si modò bene intelligatur quid veniat furoris illius nomine.

D. Quid est ille furor?

M. Est quidam impetus vehementior quo cùm impellitur animus, furere dicitur, oriturque ille impetus à variis animi perturbationibus quæ undecim numerantur, amor, desiderium, gaudium, odium, fuga, dolor, ira, spes, desperatio, audacia, timor. Neque existimandum est afflari divinitùs, ut fabulantur Poetæ, hujusmodi furorem; verùm cùm vehementiùs solito his agitur, quos appellavi, motibus, qui poeticè scribit, & in rei cujuspiam maximâ contentione fertur, contemplationem, calorem concipit, vi cujus sic loquitur, ut à sensibus alienatus esse videatur.

D. Quandonam opus est illo furore?

M. Nihil opus est illo furore cùm Poe-

ta fabulam instruit suis partibus; nihil, cùm aliquid sedatè ac consideratè imprimis canendum est; sed in aliquibus orationibus, narrationibus, descriptionibus, objurgationibus, querelis, &c. commodè aliquando accidit ille furor.

D. Utra plus confert ad Poesin ars, an natura?

M. Parum certè sine arte natura, parum ars sine natura confert. Ars enim sine natura tristis est & exsucca; natura sine arte vasta est & inculta. Ita sentit Horatius cùm ait:

in Arte.

Naturâ fieret laudabile carmen, an arte
Quæsitum est. Ego nec studium sine divite vena
Nec rude quid prosit video ingenium: alterius sic
Altera poscit opem res, & conjurat amicè.
Qui studet optatam cursu contingere metam
Multa tulit, fecitque puer, sudavit, & alsit, &c.

Quare quod vulgò dici solet, nasci Poetas, sic intelligendum est, ut multæ dotes à natura requirantur ad Poesin, quæ tamen arte debent perfici.

D. Qui fuêre Poeseos inventores?

M. De hoc certi nihil afferri potest. Orpheus certè, Linus, Musæus, aut Homerus inventores Poeseos dicendi non sunt, sed illustratores, antè quos constat floruisse Poetas.

CAPUT XII.

De Fine Poeseos.

D. QUIS est finis Poeseos?
M. Est jucunda morum institutio. Nam eò tendit Poeta, ut doceat delectando, juxta illud Horatii:

Aut prodesse volunt, aut delectare Poetæ,
Aut simul & jucunda, & idonea dicere vitæ; in Arte.

Et paucis interjectis versibus:

Omne tulit punctum qui miscuit utile dulci,
Lectorem delectando, pariterque monendo.

D. Explica, quæso, singulas responsionis voces.

M. 1. Cùm finis sit id cujus gratiâ aliquid fit, sitque alius arti, alius artifici propositus, non agitur hîc de fine artificis, qui est multiplex; cùm possit Poeta scribere vel ut famam aucupetur, vel ut aliquem demereatur, vel ut gratiam alteri reponat, vel ut opes comparet. Verùm agitur de fine artis, propter quem est illa instituta, ac proinde ad quem suaptè naturâ collineat.

2. Dicitur ille finis esse morum institutio; quia civilis facultas cùm ad perfectum civitatis statum civiumque felicitatem tota collimet, & ars poetica ad ci-

vilem illam facultatem, ut pars illius eximia, pertineat, planè sequitur Poesin omnem ad ejusmodi felicitatem referri. Cùm autem ejusmodi felicitas per optimam morum informationem comparetur, ad eum finem instituta est Poesis, ut hoc modo mores informet, atque etiam cùm id commodè obtineatur actiones humanas celebrando, in quibus sita est felicitas, ut superiùs tradidimus, hinc factum est ut actiones celebrando, mores instituat.

3. Jucunda appellatur morum informatio, propter naturam Poeseos, cujus ornatus omnis miras habet delicias. Et sanè debuit in hoc Poesis, ut in multis aliis, à Philosophia quæ ad mores pertinet, discrepare, ut austerè & jejunè Philosophia; jucundè verò ac planè magnificè mores Poesis instituat.

D. Nonne fines sibi propositos peculiares ac diversos habent singula Poeseos genera? Quomodò igitur Poesis habere dicitur pro fine jucundam morum institutionem?

M. Habent utique suos diversos fines, ut dicetur inferiùs; sed huic primo fini subjectos sic, ut singuli omnes ad eum demum referantur: v. g. Epica Poesis ex fine suo ad id instituta est, ut Viros Principes admirabili dictione ad virtutes comparandas incitet; Tragica, ut quas-

dam animi perturbationes componat ac perpurget; ſed hæc ad jucundam quoque morum inſtitutionem referuntur. Neque etiam aliò tendunt comœdiæ, ſales ac joci, quàm ut deriſa palam vitia, ludibrioque in ſcenis habita evitentur diligentiùs; ſicque ſuo modo ad hanc morum informationem alia Poeſeos genera revocantur, ut patebit clariùs ex dicendis inferiùs.

CAPUT XIII.

De Diviſione Poeſeos.

D. QUOMODO dividitur Poeſis?

M. Cùm Poeſis omnis, ut initio diximus, aut ferè omnis in imitatione poſita ſit, optima erit illa Poeſeos diviſio, quæ à diverſo genere imitationis petetur.

D. Quotuplex eſt imitandi genus?

M. Triplex vulgò aſſignatur. Nam in Poematis, vel Poeta per ſe ipſe narrat aliquid, & ſermonem alterius refert ſine ullis perſonarum inter ſe colloquiis; vel non ipſe narrat, ſed alios tantùm loquentes, & quaſi negotiantes inducit; vel & ipſe narrat aliquid, & alios inducit loquentes agentesve. Atque ex tribus his imitationis generibus, totidem petuntur genera Poeſeos.

D. Quì vocas primum genus?

M. Narrativum, vel enuntiativum; hoc genere continentur v. g. tres primi libri Georgicon, & prima pars quarti, ubi semper ipse narrat Virgilius.

D. Quì vocas secundum genus?

M. Dramaticum, sive activum, quo genere comprehenduntur tragicæ & comicæ fabulæ; item eclogæ, ubi inducuntur agentes inter se pastores.

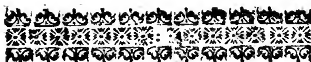
D. Quì vocas tertium?

M. Mixtum appellatur, in quo Poeta ipse narrat, atque etiam personas inducit agentes. Ad hoc genus pertinent Ilias & Odyssea Homeri, Æneis Virgilii, & alia id genus Poemata. Ad hæc tria genera facilè revocantur, ut patet, omnes elegiæ, odæ, satyræ, aliaque Poemata.

D. Nonne alia est divisio Poeseos?

M. Alia est maximè vulgaris in Poemata multùm alicunde inter se discrepantia. Celebrantur imprimis epopœia, tragædia, comœdia, satyra, elegia, ode, epigramma, &c. Unde Poetæ epici, tragici, comici, satyrici, elegiaci, lyrici, epigrammatarii appellati, de quibus singulis, aliisque momenti alicujus Poematis deinceps agendum erit.

INSTIT.

INSTITUTIONUM POETICARUM

LIBER II.

DE EPOPOEIA.

M. CUM principem inter Poemata locum obtineat epopœia, de illa nobis modò agendum est. Illius naturam ac varias affectiones ut exponamus, definitio primùm illius proferenda est, deinde examinanda materia, quam statuemus esse actionem, cujus dotes singulas prosequemur; tum forma explicanda, & apta partium tradenda dispositio, ubi de propositione, invocatione, narratione & epilogo Poematis epici, quantùm satis erit, disputabitur.

CAPUT I.

Definitio Epopœiæ.

D. QUÆ est vis & potestas hujus vocis, *Epopœia*?

M. Ut locutio omnis oratio est, antonomasticè tamen oratio appellatur ornatissima quâ utuntur Eloquentes; sic *Epos*, quod generatim verbum significat, addictum est speciatim Poesi, atque ab illa communi significatione contractum est ad Poema, quod vocatur heroicum. Item ποιεῖν græcè, idem est ac latinè *facere* vel *fingere*. Hinc fit ut epopœia secundùm vim vocis, sit quasi fictio seu scriptio Poematis epici, quod heroicum dicitur.

D. Quomodò definitur epopæïa?

M. Definitur imitatio actionis unius, totius, veræ, verisimilis, illustris, felicis & à nobili persona profectæ, narratione dramaticâ, & versu hexametro, quæ viros principes ad primarias virtutes excitat atque adhortatur.

D. Explica, quæso, singulas voces.

M. 1. Dicitur imitatio, quia Poesis omnis, aut quæ saltem spectatissima est, ut epica, in imitatione posita est.

2. Dicitur actionis imitatio, quia ac-
l. 1. c. 2. tiones humanæ sunt materia Poeseos, ut supra docuimus.

3. Dicitur actionis unius, totius, veræ, verisimilis, illustris, felicis & à nobili persona profectæ; quibus verbis designatur materia Poematis epici; ratione cujus partim convenit cum aliis Poematis, partim ab iisdem discrepat, putà à comœdia, cujus materia est actio vulgaris, & plerumque obscura.

4. Dicitur imitatio actionis narratione dramaticâ insignis, eo sensu, ut ne Poeta semper ipse narret; sed personas loquentes, agentesve sæpè etiam inducat; quòd jucundiùs multò vitæ ritè instituendæ hoc pacto præcepta tradat.

5. Dicitur hæc imitatio versu hexametro exornata, quòd necessariò illud requiratur ad epicum carmen, juxta illud Horatii: in Arte.

Res gestæ Regumque, Ducumque, & tristia bella
Quo scribi possent numero monstravit Homerus. Arist. c. 22.

Undè epicum quidem omne idem est hexametrum; non tamen vice versâ hexametrum omne carmen habendum est epicum, atque heroicum; sed illud tantùm quo heroum actiones laudesque celebrantur cum heroica quadam dignitate ac majestate.

6. Dicitur imitatio actionis quæ viros principes ad primarias virtutes incitet, quibus verbis attingitur epopœiæ

finis. Ad id enim illa instituta est, ut omnium animos, sed principum præsertim, ad præclara facta accendat, ad eaque quasi viam sternat, ponendo ob oculos illustrem quandam actionem, de qua in capite proximè consequenti. Atque ex his patet legitimam hanc esse epopœiæ definitionem, cùm ea complectatur quæ sunt ei addicta sic, ut ad alia traduci nullâ ratione possint.

CAPUT II.

De Materia Epopœiæ.

D. QUÆ est materia epopœiæ?

M. Est actio personæ nobilis, una, tota, vera, verisimilis, illustris, ac felix.

D. Quare debet esse actio personæ nobilis?

M. Quia cùm finis ille sit epopœiæ propositus, ut viros principes ad præclarè facta accendat, debet certè proponi personæ actio, quam imitari sit gloriosum: certum est autem sibi laudi vertere principes, non plebeias aut obscuras personas, sed nobiles atque illustres imitari. Sit itaque illa actio insignis alicujus v. g. herois qui principum animos laudis studio incensos ad sui admirationem imitationemque rapiat.

D. Quem vocas heroem?

M. Antiqui fabulabantur heroas esse quoddam genus deos inter & homines; natos illos vel ex dea aliqua & mortali viro, ut Achillem, & Æneam; vel ex deo & muliere mortali, ut Herculem. Jam verò heros virum extraordinarium sonat, in quem tria hæc maximè dicuntur confluere. 1. Corporis habitudo firma ac laborum patiens. 2. Animus præsens, erectus & robustus quodammodò; cui ab optima corporis temperatione accedat magnitudo. 3. Divina quædam vis & efficientia, quâ qui afflatur, supra hominem & sapere & posse videatur.

§. I.

Actio Fœminæ an materia Epopœiæ.

D. ITANE actio epopœiæ debet esse herois, ut non possit esse fœminæ, quæ dicatur heroina?

M. Actionem fœminæ esse posse materiam epopœiæ affirmant aliqui, negant alii. Utriusque partis rationes subjicio.

Qui affirmant, aiunt. 1. Non obesse fœminæ animum, qui virili similis est ejusdemque naturæ, huic esse posse armorum usum; atque etiam fœminas aliquando & corporis firmitate & laborum patientiâ viris præcellere. 2. Fœminæ actio-

nem esse sæpè materiam tragœdiæ ; quidni & epopœiæ ? 3. Fœminæ actione ad præclarè facta accendi posse viros principes, quibus turpe sit ea non posse agere quæ fœmina gesserit. 4. Fœminas à præstantissimis Poetis inductas esse in epopœias & maximis celebratas laudibus propter fortitudinem bellicam, putà Chlorindam à Tasso, à Virgilio Camillam. 5. Excitari à deo posse heroinam quandam, cui belli alicujus summa committatur, quæ habeat omnes herois dotes, nullos habeat sexûs defectus.

Qui verò negant actionem fœminæ esse posse materiam epopœiæ, respondent, 1. Animorum quidem sexum esse nullum: at fœmineum corpus esse imbellius, cujus contagione languet animus, neque rebus bellicis perfectè tractandis idoneas esse fœminas; quibus Aristoteles curam rei domesticæ attribuit; arma verò & ea quæ non modò extra civitatem, sed etiam extra privatos parietes fieri necesse est, viris concedit.

Reponunt. 2. Actionem fœminæ convenire tragœdiæ, non item epopœiæ; quia finis hic est tragœdiæ, ut excitentur purgenturque quidam animi affectus; qui finis tam facilè obtinetur, sive viri, sive fœminæ celebretur actio; at epopœiæ cùm sit ille finis, ut ad ardua quæque & præclarè facta accendat viros principes,

huic rei imparem esse fœminæ actionem; undè :

Negant 3. Actionem fœminæ talem esse posse, quam velint viri principes imitari. Esto possit illa fœminæ actio incitare viros principes ad arduum aliquid suscipiendum; sed actione illâ fœmineâ moventur tanquam argumento, quod vocant *à minori ad majus*; quòd turpe sit viro, maximè principi, ad illud non aggredi, quod fœmina fortiter gesserit; etenim non erit hæc actio exemplaris loco, quod sibi proponunt viri principes imitandum.

Observant 4. Nullam unquam fœminæ actionem à præstantissimis Poetis in materiam epopœiæ fuisse assumptam; celebratas quidem à Tasso & Virgilio fœminas; sed in episodia quasi contrusas illas fuisse, atque etiam in pœnam temeritatis obscurâ morte fuisse multatas; nè fuso imbelli indignoque sanguine virum aliquem fortem contaminarent. Sic Chlorinda, de nocte, & ab imprudenti Tancredo perimitur apud Tassum; ab ignobili viro occiditur Camilla apud Virgilium. Atque etiam fictitiæ illæ heroinæ non stant ab heroe epopœiæ; imò ipsi adversantur, ut Chlorinda, quæ Mahometanis, & Camilla, quæ Turno militabat. Adde quòd unam Camillam uno in libro pugnantem adducit Virgilius, quæ venato-

rem & sacerdotem interimat, heroem nullum.

Notant 5. Actionem fœminæ à Deo excitatæ, quæ nullos habeat sexûs defectus, non esse aptam epopœiæ, quòd solvatur hoc pacto actio primaria per machinam, quod vitiosum imprimis esse contendunt. Verùm nè quid modò dicam de solutione per machinam, de qua postea in forma epopœiæ, bellè reponunt hujus secundæ sententiæ patroni de actione heroinæ ordinariæ, at non extraordinariæ & per miraculum à Deo excitatæ, procedere quæstionem. Atque hæ sunt utriusque partis rationes, quæ suum utrimque pondus suamque, quamvis fortè non ex æquo, videntur habere probabilitatem.

§. II.

Actio Epopœiæ quomodò Una.

D. QUo sensu actio epopœiæ debet esse una?

M. Eo sensu, ut sit illa actio per se simplex, nec dividi possit in plures actiones primarias. Sic Virgilius Trojæ ruinam, & multiplicia sui herois facta contexuit in Æneide, quæ sunt quidem variæ per se actiones; sed habet tamen unam simplicemque actionem, eamque primariam, quæ est in Italia religionis regnique per

victoriam de Turno constitutio; undè pendet herois felicitas, ad quam cæteras omnes retulit, tanquam actiones secundarias.

D. Quare una debet esse actio epopœiæ?

M. Hanc affert rationem Aristoteles, quòd omnes artes, quæ imitatione aliquid perficiunt, ad unum quid imprimis absolvendum allaborent, cujus gratiâ alia esse videantur; talis v. g. pictura, quæ unum aliquid in unaquaque tabella sic perpolit, ut cætera ad id referri omnia satis intelligantur.

D. Qui Poetæ contra epopœiæ peccant unitatem?

M. 1. Qui multas actiones unius, ejusdemque herois primarias uno Poemate complectuntur. Reprehendit certè Aristoteles eos, qui ab Hercule, vel Theseo res omnes præclarè gestas uno eodemque opere definiri posse putaverunt. Vitio vertitur Statio quòd in Achilleide herois sui vitam persequi velit integram; canit enim initio Poematis:

Magnanimum Æacidam, formidatamque Tonanti
Progeniem, & patrio vetitam succedere cœlo
Diva refer. Quanquam acta viri multùm inclyta cantu
Mæonio, sed plura vacant. Nos ire per omnem

Sic amor est, Heroa velis, Scyroque latentem
Dulichiâ proferre tubâ, nec in Hectore tracto
Sistere, sed totâ juvenem deducere Trojâ.

2. Qui duas diversas actiones primarias, quòd uno eodemque tempore contigerint, unâ epopæiâ velit celebrare; esto id concedatur historiæ, at epopœiæ non licet.

Arist. c. 22. 3. Qui plures heroas inducunt, quibus eandem ex æquo gloriam tribuant, plures adsint; esto, uno in Poemate heroes; modò unus cæteris videatur præcellere, cujus sit actio primaria. Sic Pallas & Tarchon Æneæ nihil officiunt gloriæ, quamvis fortiter pugnet uterque, atque unus multùm conferat ad victoriam de Turno reportandam.

§. III.

Actio Epopœiæ quomodò Tota.

D. QUo sensu actio epopœiæ debet esse tota?

c. 5. *M.* Eo sensu vult esse totam Aristoteles, ut sit in illa initium, medium & finis.

D. Quid intelligis per initium, medium & finem actionis?

M. Per initium intelligo causas & consilia actionis suscipiendæ; per medium, causarum illarum effectus omnes accipio,

& effectuum difficultates ad felicem exitum perducendorum; per finem verò, illarum omnium difficultatum solutionem interpretor.

D. Rem pone in exemplo.

M. Exemplum esto in Æneide. Æneas incensâ Trojâ in eam regionem, undè majores sui venerant, vocantibus fatis, collectâ Trojanorum manu, conferre se constituit, *ecce initium.* Post multos terrâ marique exantlatos labores, Junone totam Trojanorum gentem dirissimis odiis ubique prosequente, in Italiam tandem appellit, amicè à Latino rege accipitur, atque etiam in generum asciscitur. Ægrè admodùm id ferens Turnus Dauni Rutulorum regis filius qui jamdudùm Laviniæ Latini filiæ nuptias ambiebat, grave bellum movet contra Æneam quocum sæpè pugnat & atrociter, *en medium.* Sed victor tandem Æneas, Turno occiso, & Laviniam & regnum obtinet, *en finis.* Reliqua sunt in episodiis.

D. Quid itaque Maphæus Vegius librum adjecit Æneidi, in quo dolorem Rutulorum, Dauni fletum de morte filii, nuptias Laviniæ & Æneæ apotheosin prosecutus est?

M. Vitiosè nimirùm, & ineptè egit; cùm id satis intelligatur consecutum, & multa circa duo postrema insinuet Virgilius in suo opere absolutissimo.

D. An ideò perfecta dicenda est, quòd tota sit actio epopœiæ?

M. Cùm tota sit illa actio cui nulla pars deest, perfecta ut sit, requiritur præterea ut partes inter se aptè cohæreant accedatque rerum omnium perfectio & absolutio. Quare præcipit Philosophus, ut Poeta qui fabulam rectè velit constituere, non tantùm eam non incipiat temerè aut finiat, sed etiam formis traditis insistat. Verùm & hæc, & quæ ab eodem traduntur de magnitudine actionis, commodiùs, cùm agetur de forma epopœiæ, tractabuntur.

§. IV.

Actio Epopœiæ quì Vera, & Verisimilis.

D. QUo sensu debet esse vera actio epopœiæ?

M. Eo sensu ut Poeta teneatur proferre actionem quæ verè contigerit; quam tamen sic ornabit, ut in ornamentis studeat magis verisimilitudini, quàm veritati.

D. Quare actio epopœiæ debet esse vera?

M. Quia nemo ad præclarè aliquid gerendum incitabitur proposito aliquo consimili facto, quod certò tamen cognoverit

verit esse falsum, ac proindè fine suo excideret epopœia, si falsa induceretur actio primaria.

D. Potest actio comœdiæ esse falsa quâ ad agendum aliquid movetur auditor, quidni & epopœiæ?

M. Ratio discriminis est quòd cùm actio comœdiæ per se sit obscura & personarum vulgarium, satis est illam esse verisimilem, ut credatur esse vera, cùm aliundè ignoretur an vera sit vel falsa; actio verò epopœiæ cùm sit illustris & nobilium personarum, non potest ignorari qualis sit, adeoque certò creditur vera vel falsa; si autem teneatur ejus falsitas, eâ non incitabuntur ad imitationem viri principes; quandoquidem nemo falso, quod agnoscit, movetur ad agendum. Idem planè de tragœdia dicendum est, cujus actio, ut illustris, sic vera debet esse, ut moveat.

D. Possunt esse falsæ actiones secundariæ in epopœia, quidni pariter & actio primaria?

M. Eodem modo de secundariis illis actionibus dicendum, ac de actione primaria comœdiæ, si sint illæ non admodùm illustres, satis est verisimiles esse. Tunc enim cùm nulla subsit falsitatis opinio, cum veris ex æquo ferè movebunt.

D. Quo sensu debet esse verisimilis actio epopœiæ?

M

M. Eo ſenſu, ut, quod narratur, eredi facilè poſſit contigiſſe. Nihil præcipit ſtudioſiùs Philoſophus, quàm ut veriſimilitudinis habeatur ratio.

D. Quare debet eſſe illa actio veriſimilis?

M. Quia non ſatis eſt aliquid eſſe verum, niſi & illud idem veriſimile ſit, ut ad imitationem excitet. Nam quì fieri poteſt ut ſi actio proponatur, quæ quidem vera ſit, ſed vires tamen humanas longè ſuperet, hominem illa ad ſimile quid ſuſcipiendum aut gerendum impellat?

§. V.

Actio Epopœiæ quomodò Illuſtris, & Felix.

D. QUo ſenſu debet eſſe illuſtris actio epopœiæ?

M. Debet eſſe illuſtris vel ratione ſui, vel ratione perſonarum. Illuſtris eſt ratione ſui actio Æneidos, ubi inter alia, agitur de fundatione imperii & conſtitu-

Æne. 1. tione religionis, juxta illud:

Dum conderet urbem
Inferretque Deos Latio; genus undè Latinum,
Albanique Patres, atque altæ mœnia Romæ.

Illuſtris eſt ratione perſonarum actio

Odyssex, quæ viris non admodùm illustribus potest convenire; illa enim sic habet: Ulysses, classe amissâ, occisis sociis, multiplices iniquissimi maris tempestates expertus, multos annos domo abfuit; rem illius domesticam intereà proci decoquebant, ejus uxoris nuptias ambiebant, Telemachum filium insidiis petebant; reversus ille, procos ex insidiis occupat atque interficit. Quid hìc illustre præter personas? Arist. c. 5.

D. Quare illa actio debet esse illustris?

M. Quia cùm epopœia viros principes ad præclara facta debeat incitare, proponi debet illustris actio, quam illi imitentur.

D. Quo sensu debet esse felix illa actio?

M. Eo sensu ut felici semper terminetur exitu. Nam præterquam quòd sæpè actio tota non erit quæ infelici claudetur exitu, si præterea heros miserè pereat, aut grandi aliquâ calamitate sub finem excipiatur, concitabit ille indignationem ac dolorem; verùm ad imitationem sui minimè commovebit, & sic epopœiæ finis non comparabitur. Debet itaque actio primaria felicem sortiri exitum, quamvis nihil opus sit heroas inducere usquequaque, & in omnibus adjectitiis actionibus fortunatos.

CAPUT III.

De Forma Epopœiæ.

D. QUÆ est forma epopœiæ?

M. Cùm forma Poeseos universè sit fictio seu constitutio, & compositio rerum quæ tractantur in Poesi, sic epopœiæ forma erit earum rerum compositio quæ soli conveniat epopœiæ, positâ illâ in quodam cultu ornatuque actionis, qualem in superiori capite descripsimus; adeò ut illa forma nihil aliud sit quàm actio suo modo composita, culta, ornata.

D. Quid requiritur ad illam formam, sive actionis compositionem?

M. Requiritur ut forma illa, fabula, compositio (eòdem enim recidunt hæc vocabula) sit una, magna, splendida, in suas partes ritè distributa & certo quodam ordine disposita, quibus verbis attinguntur. 1. Fabulæ epicæ dotes. 2. Partes. 3. Dispositio: de quibus omnibus breviter disputandum est.

§. I.

Fabulæ Epicæ Dotes.

D. QUÆ sunt dotes epicæ fabulæ?

M. Tres imprimis memorantur: unitas,

unitas, magnitudo, majestas.

D. Quomodò erit una illa fabula quæ res adeò dispares diversasque complectitur?

M. Erit illa una, si tanta sit illarum rerum omnium inter se connexio, ut in unum aliquid videantur coalescere; si, cùm loco movetur aliquid aut resecatur, non bene sibi constet fabula. Laudat Homerum Philosophus quòd sive naturâ duce, sive arte in Odysseam non conclusit ea Ulyssis facta, quæ alia ex aliis non satis penderent. Eâ certè laude florere dicenda est Æneis, cui, si v. g. Trojani excidii, vel Æneæ per septem annos peregrinationis narrationem detrahas, à Didone tam appositè expetitam, ut quis ac quantus vir tenderet in Italiam, planè liqueret; vel si ludorum celebritatem qui ad posteros transmitti deberent, subducas; vel si descensum ad inferos, ubi tam multa de Romano, quod fundaturus erat Imperio, didicit Æneas, silentio prætermittas, aliquid certè in ea fabula desiderari sentias. c. 4.

D. Quomodò magna erit fabula epica?

M. Philosophus epopœiam comparat cum animali, quod quamvis elegans, si pusillum est, bellum vocari potest, non pulchrum; sin præter modum excreverit, monstrum fiet, debet videlicet naturali florere magnitudine. Ita se habet c. 5.

Poema, quod nec brevius, nec longius esse oportet; sed ita temperatum, ut oculos magnitudine impleat, non fugiat.

Quæ cùm universè dicta sint, propriè magis ac definitè aliquid de justa epopœiæ magnitudine statuendum est, monendumque imprimis aliam esse actionis, aliam fabulæ magnitudinem: de prima non agi hoc loco, quæ in eo sita est, ut
r. 1. habeat actio initium, medium & finem,
§. 3. ut supra docuimus; sed de altera institutam esse quæstionem, ac proindè videndum quæ sit illa magnitudo fabulæ.

D. Quænam est igitur hæc fabulæ epicæ magnitudo?

M. Duplicem item illam facit Philosophus, unam actionis, quam vocat, non nudæ aut suo carentis ornatu, sed compositæ; alteram quantitatis.

D. Quænam est magnitudo actionis compositæ?

Diss- *M.* In eo posita est ut uno circiter anno
sert, gesta fuerit, quæ est actio primaria; sic
perip. Iliadi annum dedit, Homerus ex animad-
q. 7. versione Mambruni, Odysseæ tantùm quin-
n. 7. quaginta dies idem attribuit; Æneidi quatuor menses supra unum annum concessit Virgilius. Sed episodia aliaque adjectitia ornamenta nullis definiuntur temporis limitibus, cùm Ilias novem annis, Odyssea undeviginti res gestas comprehendat; & Æneis quidquid interfluxit ab

heroïcis Æneæ temporibus ad ætatem Augusti Imperatoris.

D. Quænam est magnitudo quantitatis?

M. Posita est hæc in numero versuum, qui ad dena ferè millia excurrit in Æneide, duodena excedit in Odyssea; octo vel novem Tragœdias vulgò dicitur æquare versuum numero epopœia. Sed de hoc argumento redibit sermo inferiùs, cùm de magnitudine dramatis disputabitur.

D. Undè accersetur majestas epicæ fabulæ?

M. Ex triplici potissimùm capite. 1. Ex mirabili peripetiarum, agnitionum, episodiorum machinarumque contextu. 2. Ex narratione dramatica, cùm personas loquentes agentesve adducet Poeta. 3. Ex dictione illustri ac splendida, de qua dixmus superiùs. 1. l. c. 10. § 3.

§. II.

Fabulæ Epicæ Partes.

D. QUÆ sunt partes fabulæ epicæ?

M. Duæ assignantur, nexus nimirùm & solutio, gallicè, *l'intrigue, & le dénouement.*

D. Quid est nexus fabulæ?

M. Est ea pars quæ ab initio fabulæ ad eam usque partem excurrit, quà transit

Arist. c. 16. Poeta ab infelicitate ad felicitatem in epopœia ; vel contra, à felicitate ad infelicitatem in tragœdia.

D. Quid est solutio ?

M. Est altera pars fabulæ quæ ab illo transitu ad usque finem pertinet, v. g. quidquid in Homeri Iliade certamen antecedit, quo decertavit cum Hectore Achilles, in nexu ponitur ; ipsum verò certamen est in solutione : item in Æneide quæcunque Æneæ & Turni monomachiæ præmittuntur, sunt in nexu ; ipsa monomachia in solutione est.

M. Quid potissimùm observandum est circa nexum fabulæ ?

M. Nè varia sic texantur episodia quæ in nexum cadunt, potissimùm ut animum auditoris delectando, longius aberrent ab actione primaria, aut à fine Poematis sint prorsùs aliena. Sic Tassus in amoribus Reginaldi & Armidæ qui nihil ad Godofredum Bullonium pertinent, fuit prolixior ; breviùs certè & consultiùs amores Didonis & Æneæ attigit Virgilius, ubi appositè omnia committuntur.

D. Quid observandum est circa solutionem fabulæ ?

M. Primùm ut si quæ sint in solutione episodia, ne longiùs petantur illa ; sed sponte quasi oblata & è re nata esse videantur ; alterum ut ea sint brevia imprimis : quandoquidem in solutione ad

finem anhelat auditoris animus, quem proindè longioribus episodiis morari minimè convenit.

D. Licetne adhibere machinam in solutione fabulæ?

M. Alii negant, affirmant alii. Qui negant, suam 1. ex eo capite tuentur sententiam, quòd solutio facta per machinam, epopœiæ fini maximè officiat. Nam qui poterit ad actionis imitationem vir princeps impelli, cui se sentiat planè imparem; cùm intelligat auxilio se plusquam humano ad simile aliquid suscipiendum indigere? 2. Authoritatem obtendunt Aristotelis, qui vult fieri solutionem, non per machinam, sed ex verisimili, id est, ratione naturali, quâ c. 12. res exire solet.

Qui verò affirmant, aiunt nihil obstare quominùs per machinam solvatur epopœiæ fabula. 1. Ad imitationem actionis posse impelli viros principes, in qua externo quidem numinis alicujus auxilio adjuvatur heros, dum otiosus ille heros non remaneat, sed præstet per se plurimùm undè feliciter cedat præclarè factum. 2. Sic clausisse epopœias præstantissimos Poetas; esse v. g. machinam in Odisseæ clausula, quæ Minervæ ope solvitur; esse in Æneide, ubi Turni cædes Jovis ductu & auspicio, atque etiam furiæ ministerio conficitur. 3. Aristotelis

præceptionem maximè locum habere in tragœdia, in epopœia non item; ratio est quia in epopœia cùm lateat magis machina quàm in tragœdia, ubi machinâ Dii è cœlo delapsi in theatrum producebantur, magis certè animos feriebat subjecta oculis ea machina in tragœdia, quàm suscepta auribus in epopœia; ac proinde minùs erat ferenda in tragœdia quàm in epopœia. Vide Frizonium, qui tam fusè quàm doctè eo de argumento
l. 2. agit in poetica dissertatione de narratione.

§. III.

Fabulæ Epicæ Dispositio.

D. QUÆNAM est fabulæ epicæ dispositio?

M. Duplex est illa dispositio, una rerum, partium altera.

D. Quænam est dispositio rerum?

M. Intelligitur illa dispositio è celeberrima inter magni nominis in re poetica authores orta dudum contentione, quorum alii volunt rerum, prout contigêre, servari ordinem naturalem; alii contendunt eundem debere perturbari; undè quæstio extitit, an Poeta, ut Historicus, hunc servare debeat narrandi ordinem, ut quodcumque primùm contigerit, narret

primùm, & in ultimum locum conjiciat quæ postremò facta sunt; vel contrà, an debeat, relicto naturali ordine pro arbitratu suo, à mediis aut etiam postremis auspicari. Rationes, quibus utraque Sententia nititur, hîc refero.

Pro turbatione ordinis naturalis. 1. Stat Horatius qui Antimacho vitio vertit, quòd ab initio actionis fuerit exorsus; & Homero laudi tribuit, quòd secùs fecerit, qui

Nec reditum Diomedis ab interitu Meleagri, in Arte.
Nec gemino bellum Trojanum orditur ab ove.
Semper ad eventum festinat, & in medias res,
Non secùs ac notas, auditorem rapit.

Idem sentiunt Macrobius, Vida, Scaliger & alii qui de Poetica scripsêre. 2. Quia in eo videntur inter se differre debere Poeta & Historicus, ut perturbatum unus, naturalem alter narrandi ordinem sectetur. 3. Quia hæc perturbatio ordinis ad animorum facit expectationes suspensionesque, quas Poeta quærit studiosiùs. 4. Quia sic demùm narraverunt Poetæ præstantissimi, Homerus & Virgilius, quorum prior non ab Helenæ raptu aut ab initio belli Trojani, sed ab ira Achillis, quæ jamdiu cœptâ Trojæ oppugnatione, in Agamemnonem exar-

sit, opus inchoat; alter Æneæ navigationem erroresque narraturus, à septimo anno peregrinationis initium ducit carminis :

Vix è conspectu siculæ telluris, &c.

Part. 1. quæst. [illegible]

Contra tamen pro naturali ordine sentiunt alii bene multi, quibus consentit Mambrunus in Dissertatione peripatetica de epopœia. Adducunt illi primùm Philosophi authoritatem, qui sancit eum ordinem ab epico Poeta retinendum esse, ut fabula ab ineunte actione incipiat, continuetur & cum eadem desinat.

2. Suam sententiam multiplici ratione confirmant. 1. Natura suis quæque locis disponit; igitur & ars naturæ æmula. 2. Poema instar animantis obtinet; quod certé, si caput pectoris locum aut pedum invadat, monstrum fiet. 3. Argumentum epopœiæ breve esse debet, quomodò breve illud erit, si plurium annorum res gestas complectatur. 4. Episodiis nullus erit locus, si omnia per se ad fabulæ constitutionem pertineant.

3. Contendunt neque Homerum, neque Virgilium perturbatè narrasse; & primùm quidem Homero non fuisse propositum in Iliade Trojæ excidium, sed Achillis iram, quæ rem Græcorum ante Trojam inclinatam restituit; idque constare ex ipso principio, & invocatione: *Iram cane Dea Pelidæ Achillis*; neque in Odyssea

Odyssea propositos fuisse omnes errores Ulyssis, sed navigationis partem tantùm; quod itidem ex proœmio patet in hunc modum exeunte: *Horum partem Dea Filia Jovis dic & nobis*; quæ autem intexuntur Iliadi Achillis iram & simultatem antecedentia tempore, quæ in Odyssea de Polyphemo, de Circe, de Ulyssis descensu ad inferos, habenda esse in episodiis, idem statuunt de Æneide, nempè septimum duntaxat annum navigationis Æneæ suscipi à Virgilio, narrandum cum appulsu in Italiam & fatali ad constituendum imperium de Turno victoria; narrationem verò excidii Trojani apud Didonem aliaque ejusmodi antecedentia septimum navigationis annum in episodiis reponenda esse.

4. Itaque præcipiunt peti aliundè Poetæ ab Historico discrimina. Historicus verum, quà verum; Poeta verum vel verisimile, quà verisimile, tantùm sectatur. Plures actiones primarias Historicus; unam Poeta prosequitur. Ab episodiis sibi temperat Historicus, quibus liberaliter indulget Poeta; in id tamen ambo conveniunt, ut nè in epopœia magis aliquid, quàm in historia perturbatè narrari possit.

D. Quid tandem statuis ea de re sentiendum?

M. Eodem puto utramque recidere sen-

tentiam, ac proindè non tam de re hîc; quàm de voce disputari; nimirùm quo nomine appellanda sit ejusmodi narratio, ambigitur; cùm in id omnes consentiant optimè fuisse institutum narrandi ordinem ab Homero Virgilioque usurpatum, rerumque permixtionem perbellè cadere; verùm alii contendunt non ideò perturbari ordinem dicendi naturalem; alii perturbari volunt. Quæ ut concilientur inter se, dicendum videtur, non perturbatè narrari, si spectetur sejuncta ab episodiis actio primaria; perturbatè verò narrari, si omnia simul accipiantur, neque à primaria actione secernantur episodia.

D. Jam verò quis ordo partium servandus est in fabula epica.

M. Posteaquam Poeta actionem, qualem descripsimus, animo informavit, personarum mores & officia excogitavit, episodia, peripetias, agnitiones & machinas commentus est, & suum cuique locum destinavit; ad opus tandem aggreditur. 1. Proponendo quid canendum suscipiat. 2. Invocando numen aliquod cujus afflatu arduum opus perficiat. 3. Rem totam narratione prosequendo. Denique epilogum aliquando sive perorationem attexendo. Unde quatuor epopœiæ partes existunt, propositio, invocatio, narratio & aliquando peroratio; de quibus

omnibus modò nobis agendum est.

CAPUT IV.

De Propositione Epopœiæ.

D. QUID est propositio epopœiæ?

M. Est prima pars Poematis epici in qua Poeta breviter proponit & summatim quid in reliquo Poemate sit dicturus.

D. Quæ sunt dotes illius propositionis?

M. Quod Rhetores in orationis exordio præcipiunt, ut apposité, ut breviter, ut verecundè, ut accuratè contexatur, idem omninò de propositione epopœiæ, quæ est ejus exordium, dicendum est.

D. Quomodò appositè præmittetur propositio?

M. Si non vagè, sed propriè congruenterque argumento prætexatur; id est si rei caput designetur primis versibus: talis est propositio Æneidos:

Arma virumque cano Trojæ qui primus ab oris
Italiam fato profugus, Lavinaque venit
Littora.

Interdùm etiam aliquid propositioni subjungitur, quod extra propositionem

quidem sit, sed valeat ad gratiam principis vel populi aucupandam, ut istud apud Virgilium :

. . . . . . genus undè Latinum
Albanique Patres, atque altæ mœnia Romæ.

D. Quomodò brevis erit propositio ?

M. Si non excurrat latiùs in iis quæ parum ad rem faciunt ; ea enim tantùm adhibenda sunt quæ valeant ad docilitatem & attentionem comparandam cum aliqua, si opus est, benevolentia. In legem brevitatis peccat Jovianus Pontanus in principio Uraniæ :

Qui cœlo radient ignes, quæ sidera mundo
Labantur tacito, stellis quibus emicet ingens
Signifer, &c.

Ubi vides crebram ejusdem rei expressionem, ignes, sidera, stellas, cœlo, mundo tacito, &c. quæ omnia eòdem recidunt. Quantò aptius est initium Georgicon Virgilii.

Quid faciat lætas segetes, quo sidere terram
Vertere Mæcenas, ulmisque adjungere vites
Conveniat : quæ cura boum, qui cultus habendo
Sit pecori, atque apibus quanta experientia parcis,
Hinc canere incipiam.

Hic nihil redundat, sed libri Georgicon singuli singulis ferè numeris aut incisis designantur. Peccat item Lucanus contra brevitatem initio Pharsaliæ, ubi

ſtatim effunditur, ac longâ declamatione conqueritur, & renovatam propoſitionem invocationi ſubnectit:

Fert animus cauſas tantarum expromere rerum,
Immenſumque aperitur opus.

Tum cauſas illas ampliſſimè exponit, quæ ſtrictim ac leviter attingendæ fuerunt; quod ſanè prudenter obſervatur à Virgilio initio Æneidos:

Urbs antiqua fuit; Tyrii tenuêre coloni, &c.

Verùm alia eſt prorsùs ratio panegyricorum, ubi exordimur aliquando à deſcriptione, vel propoſitâ quæſtione latiùs excurrimus,ut videre eſt apud Claudianum in panegyricis. Ratio brevitatis eſt in propoſitione, quòd apertè agat Poeta, neque veteratorio quodam flexu, ut Orator, indigeat ad animum auditoris demerendum, qui ubi cognovit qua de re ſit agendum in Poemate, ſtatim ad narrationem feſtinat.

D. Quomodò verecundè & modeſtè fiet propoſitio?

M. Si abſit omnis ingenii doctrinæque jactatio, omnis granditas ac tumor, & exquiſitior ornatus. Cyclicum Poetam ſeu circumforaneum, qui carmen in corona ad gloriam aucupandam recitabat, acriter reprehendit Horatius quòd ſic exorſus fuiſſet: in Arte

P.

Fortunam Priami cantabo, & nobile bellum.
Adjungit mox :
Quid dignum tanto feret hic promissor hiatu ?
Parturient montes, nascetur ridiculus mus.

Deindè prædicat Homerum qui modestiùs Odyssæam incipit, & paulatim assurgit magnificentiùs :
Quantò rectiùs hic, qui nil molitur ineptè?
Dic mihi, Musa, virum captæ post tempora Trojæ
Qui mores hominum multorum vidit & urbes.
Non fumum ex fulgore, sed ex fumo dare lucem
Cogitat, ut speciosa dehinc miracula promat
Antiphatem, Scyllamque, & cum Cyclope charybdim.

Initium Pharsaliæ affectatius videtur & tumidius :
Bella per Emathios plusquam civilia campos
Jusque datum sceleri canimus populumque potentem
In sua victrici conversum viscera ferro,
Cognatasque acies, & rupto fœdere regni,
Certatum totis concussi viribus orbis
In commune nefas, infestisque obvia signis
Signa, pares aquilas, & pila minantia pilis.

Quæ carmina, ut nihil dicam de voce, *plusquam*, initio Poëmatis usurpata, tam vasta sunt, sonantia, tumida, ut fateatur Scaliger se videri sibi audire Luca-

num non tam canentem, quàm latrantem. Nihilo fuit verecundior Statius in principio Achilleidos :

Magnanimum Æacidem formidatamque Tonanti
Progeniem, & patrio vetitam succedere cœlo,
Diva refer.

Ubi versu primo sexies literam, *a*, repetitam habes, tres continuas voces tetrasyllabas, quæ negotium facessant pronuntianti. Turgidus est quoque Claudianus in propositione carminis de raptu Proserpinæ :

Inferni Raptoris equos afflataque curru
Sidera Tænario caligantesque profundæ
Junonis thalamos audaci promere cantu
Mens congesta jubet.

D. Quomodò erit accurata propositio?

M. Si neque tumida, neque jacens neglectaque sit; perinde ergo vitanda est nimia cura, & nulla. Languidior paulò videtur hæc propositio Silii Italici de bello Punico 2.

Ordior arma quibus cœlo se gloria tollit
Æneadum, patiturque ferox Oenotria jura
Carthago. Da, Musa, decus memorare laborum, &c.

CAPUT V.

De Invocatione Epopœiæ.

D. QUID est invocatio in Poemate epico?

M. Est ea pars Poematis epici in qua numen aliquod invocatur, cujus afflatu carmen, quod per se arduum est & humano ingenio majus habetur, tandem perficiatur. Quæ invocatio attentionem & admirationem commovet, atque etiam summam operi conciliat authoritatem, ut quasi divinitùs, quæ canuntur, postmodùm efferantur.

D. Estne semper adhibenda invocatio?

M. Cùm grave aliquod scribitur Poema, illa adhibetur; in minoribus verò Poematis, maximè in panegyricis, frequenter omittitur.

D. Sejungiturne invocatio à propositione?

M. Sejungitur aliquando, aliquando cum illa involvitur. Latini epici ut plurimùm sejungunt; sic apud Virgilium post hanc propositionem: *Arma virumque cano*, *&c.* sequitur invocatio, *Musa mihi causas memora*, *&c.* Græci vulgò invocationi propositionem implicant; sic Homerus orditur Iliadem: *Iram cane, Dea,*

Pelidæ Achillis, &c. Sic Odyssæam : *Virum mihi dic, Musa, &c.* Atque etiam apud Latinos Lucretius, Statius, Vida, & Virgilius ipse in Eclogis invocationem cum propositione permiscent. Id autem fit opportunè cùm opera principibus inscribuntur viris, quos honorificè statim appellamus.

D. Repetiturne invocatio in decursu Poematis ?

M. Repetitur cùm res gravior dicenda occurrit ; ac tum comparatur attentio cùm significatur tanti rem esse, ut opus sit divino quodam afflatu ad eam pro dignitate exponendam. Sic Virgilius in singulis Georgicis invocationem, quam ipso in limine operis generalem instituerat, instaurat pro rerum natura tractandarum ; sic in 6. Æneid. inferos descripturus, Deos inferorum invocat :

Dii, quibus imperium est animarum, umbræque silentes,
Et chaos, & Phlegeton, loca nocte silentia latè,
Sit mihi fas audita loqui: sit numine vestro
Pandere res altâ terrâ, & caligine mersas.

Clarissima est quoque illa invocatio è 6. libro petita, ubi ad alteram sui partem instituti, vitamque Æneæ bellicosam aggreditur :

Nunc agè, qui Reges, Erato, quæ tempora rerum ;

Quis Latio antiquo fuerit status advena classem
Cùm primùm Ausoniis exercitus appulit oris
Expediam, & primæ revocabo exordia pugnæ
Tu vatem, tu Diva mone.

D. Qui sunt invocandi in poemate?

M. Ethnico Poetæ profana & commentitia numina liceat invocare; at Christiano divinus Spiritus, Christus servator, Virgo Deipara, Angelus tutelaris, aut is cujus res gestæ canuntur, Vir sanctus implorandus est. Item si res præclarè gestas Ducis alicujus aut Principis scribimus, aut si illi opus dicamus, commodè ille potest invocari, utì exemplo suo docuit Virgilius in 1. Georg. his luculentis carminibus:

Tuque adeo, quem mox quæ sint habitura Deorum
Concilia, incertum est, Vrbisne invisere Cæsar
Terrarumque velis curam, &c.

Sic Lucanus Neronem in Pharsalia, Valerius Flaccus initio Argonauticon, & Statius initio Thebaidos, Domitianum invocant. Atque hîc observandum est licere Poetæ Christiano in sacro Poemate Musas usurpare pro poetica facultate, pro sacro impetu, atque enthusiasmo, Jovem pro cœlo, Neptunum pro mari, pro bello Martem; adeoque hæc aliaque his similia hoc sensu accepta, posse Poematis de Christianis mysteriis scriptis inseri.

CAPUT VI.

De Narratione Epopœiæ.

D. QUID est Narratio epopœiæ ? *M.* Est pars, seu potiùs corpus Poematis, cui propositio & invocatio quasi facem præferunt, parantque attentionem & docilitatem. Cùm autem non tam verum, quàm verisimile Poetæ sit propositum; sic non tam rei gestæ quàm velut gestæ expositio dici debet hæc narratio.

D. Quid est spectandum maximè in illa narratione ?

M. Cùm tam latè pateat ut totum Poema exhauriat, cadunt in illam quæ hactenùs omnia de epopœia, atque etiam de Poesi universè sumpta diximus. Quare addenda sunt aliqua duntaxat circa proprias, quæ vulgò assignantur, illius dotes.

D. Quæ sunt illæ dotes ?

M. Tot epicæ, quot oratoriæ narrationi dotes tribuuntur; brevitas, perspicuitas, probabilitas & suavitas.

D. Quo sensu narratio epica debet esse brevis ?

M. Eo sensu, ut crebriores prolixioresque digressiones nè adhibeantur, maximè si ad rem parum faciunt: arguitur

Catullus quòd dimidium Poematis de nuptiis Pelei & Thetidos in descriptione vestis Ariadnæque fabula consumpserit; ut nihil deductum longiùs, sic nec repetitum fastidiosiùs, aut quæsitum ambitiosiùs afferatur. Fabulæ epicæ qualem descripsimus, servetur magnitudo, quæ longior non erit si nihil adducatur inane, quod recidi possit. Nam ut acutè Martialis:

l. 2. Ep. 55.

Non sunt longa quibus nihil est quod demere possis:
Sed tu, Cosconi, disticha longa facis.

D. Quomodò debet esse perspicua narratio?

M. Si alludatur quidem ad fabulas & historias; si usurpentur hellenismi seu formæ loquendi à Græcis desumptæ; sed ita tamen ut à quovis non imperito facilè intelligantur; si vocabula obsoleta & ex altissimis antiquitatis ruderibus effossa, ac proinde obscura vitentur. Sanè ut quisque disertissimus est, ita loquitur

c. 10. apertissimè; sed sat multa eo de argumen-

§. 3. to tradidimus suprà in dictione poetica.

D. Quomodò debet esse probabilis illa narratio?

M. Eo sensu ut sit verisimilis, nihil debet magis cavere Poeta, ut jam sæpe docuimus. Itaque, quod rectè monet Horatius:

Ficta voluptatis causâ sint proxima veris,

Nec

Nec quodcumque volet, poscat sibi fabula credi. In Arte.

Et ut jam inde à principio docuerat,

Pictoribus atque Poetis
Quidlibet audendi semper fuit æqua potestas.
Scimus, & hanc veniam petimusque, damusque vicissim;
Sed non ut placidis coeant immitia, non ut
Serpentes avibus jungantur, tigribus agni.

In locis temporibusque notandis, maximè verò in effingendis personis hujus verisimilitudinis habenda est ratio:

Ætatis cujusque notandi sunt tibi mores, in Arte.
Mobilibusque decor naturis dandus & annis,

Inquit idem Horatius, qui varios hominum mores luculenter ibidem describit, de quibus & nos, quantùm satis est, egimus superiùs. Ubi tamen velim advertas non tam arctis circundari terminis probabile, ut locus non sit admirabili, quod in Poemate spectatur imprimis. lib. 1. c. 8.

D. Quomodò suavis erit narratio epica?

M. Si elegantiâ & jucunditate verborum sonantium leniumque floreat, quod de oratione monet Tullius; si neque asperos habeat concursus neque disjunctos atque hiantes; si sit circumscripta, non longo anfractu, sed ad spiritum vocis apto, si eodem semper tenore non decurrant carmina. Item suavis erit, si intexantur

Q

hypotyposes, suspensiones, metaphoræ, exclamationes & admirationes; si interponantur motus animorum, mores & colloquia personarum, obliquæ orationes, exitus inopinati, dolores, lætitiæ, metus, cupiditates, iracundiæ pro rerum varietate. Sed nihil ad suavitatem accommodatius est quàm idonea rebusque ipsis consentanea modulatio numerorum, de qua egimus in dictione poetica.

Atque hæc de generali narratione quæ corpus efficit Poematis; peculiaribus tamen, quæ huic intexuntur narrationibus, eadem pro rata portione conveniunt. lib. 2. de Poemat. Eximia illiusmodi narrationum habes exempla apud Frizonium, & in gravi, & in temperato genere.

CAPUT VII.

De Epilogo Epopœiæ?

D. APPONITURNE epilogus & quasi peroratio epopœiæ?

M. Apponitur, non semper quidem, sed aliquando tamen & epopœiæ & aliis Poematis, atque etiam interdum in ipso decursu operis post aliquod nobile factum. Ita Virgilius in 9. Æneid. narratâ Nisi & Euryali celeberrimi paris amicorum cæde, rem hoc epilogo sive epiphonemate concludit:

Fortunati ambo, si quid mea carmina possunt:
Nulla dies unquam memori vos eximet ævo;
Dum domus Æneæ Capitoli immobile saxum
Accolet, imperiumque pater Romanus habebit.

In fine sæpius suorum operum epilogum usurpant Poetæ variis modis. Nam aliquando indicant ea quæ cecinerunt, & temporis, loci, ætatis, occupationum suarum aliquam mentionem attexunt; ita Virgilius in fine Georgic.

Hæc super arvorum cultu pecorumque canebam,
Et super arboribus, Cæsar dum magnus ad altum
Fulminat Euphratem bello, victorque volentes
Per populos dat jura viamque affectat olympo.
Illo Virgilium me tempore dulcis alebat
Parthenope, studiis florentem ignobilis oti,
Carmina qui lusi pastorum, audaxque juventa
Tityre, te patulæ cecini sub tegmine fagi

Virgilium imitatus Scævola Sammarthanus, in fine Pædotrophiæ canit:

Hæc ego Pictonicis quondam secretus in agris
Buxiferos inter colles & confraga saxa,
Numen ubi dabat ipse loci gratissimus horror,

Cantabam; exili quà se vagus amne per herbam
Clanus agit sensim, & sinuoso littore serpit;
Tempore quo veteri deductus ab Hectore sanguis,
Henricus nova spes hominum, nova cura Deorum,
Gallica Sarmaticis forti conjuncta gerebat
Sceptra manu, &c.

Aliquando gratulantur, & immortalitatis spe sibi blandiuntur; sic Ovidius in fine Metamorphoseon canit:

Jamque opus exegi, quod nec Jovis ira, nec ignes,
Nec poterit ferrum, nec edax abolere vetustas;
Cùm volet illa dies, quæ nil nisi corporis hujus
Jus habet, incerti spatium mihi finiet ævi:
Parte tamen meliore mei super alta perennis
Astra ferar, nomenque erit indelebile nostrum.

In eundem sensum librum tertium carminum claudit Horatius:

Exegi monimentum ære perennius,
Regalique situ pyramidum altius:
Quod nec imber edax, aut aquilo impotens
Possit diruere, aut innumerabilis
Annorum series, & fuga temporum.
Non omnis moriar, &c.

Modestiùs suam Thebaida affatur Statius in fine:

Durabisne

Durabisne procul, dominoq; legêre superstes,
O mihi bissenos multùm vigilata per annos
Thebai? jam cœptæ præsens tibi fama benignum
Stravit iter cœpitque novam monstrare futuris.
Jam te magnanimus dignatur noscere Cæsar,
Itala jam studio discit memoratque juventus.
Vive precor, nec tu divinam Æneida tenta,
Sed longè sequere, & vestigia semper adora;
Mox tibi si quis adhuc prætendit nubila livor,
Occidet, & meriti post me referentur honores.

Aliquando Poeta missionem petit à Musis, laboris diuturnitatem causatus, & in alicujus laudes digreditur; ita Frizonius carmen absolvit de pace sive de insula fortuna:

Emeritæ hîc demum statio benefida carinæ,
Hîc longi requies cursûs. At tu, inclyte Juli,
Nam quid dissimulo? Genius tu pacis Haroo
Cum magno adversas componens fœdere gentes,
Seu Gemini implacidos tranquillant lumine fluctus,
Ecce alium ex alio rapis indefesse laborem.

Epilogum epopœiæ minimè necessarium esse demonstrant Ilias, Odyssea & Æneis, quæ ipsâ narrationis absolutione concluduntur.

INSTITUTIONUM POETICARUM LIBER III.

DE DRAMATE.

P. EPICAM Poesin excipit proximè dramatica, de qua sic disputabimus, ut in Poema dramaticum universè primùm, deinde in singulas ejus species inquiramus, ac pro instituto dicendi ordine definitionem, materiam, formam, partes, finem, aliasque, quæ ipsum tum generatim, tum singulatim afficiunt, proprietates breviter exponamus.

CAPUT I.

Definitio Poematis Dramatici.

D. QUID est Poema dramaticum?
M. I. Si vocis etymon spectes, à

voce græcâ δρᾶν, latinè *agere*, dicitur Poëma dramaticum, quod totum sit in actione: unde actores vocantur ii qui eo in Poemate colloquuntur.

2. Si rei definitionem quæras, est imitatio actionis unius, totius, justæ magnitudinis, veræ vel falsæ, verisimilis, insignis vel vulgaris, felicis vel infelicis, quæ metro & harmoniâ, non narrando, sed agendo, vel quosdam animi affectus excitat & perpurgat, vel vitæ privatæ exemplum proponit.

D. Explica, quæso, singulas voces?

M. 1. Dicitur imitatio actionis, quia cùm poesis in imitatione actionum humanarum sit posita, ut initio docuimus, species quoque illius singulæ ejusmodi actiones imitantur. lib. 1. cap. 1.

2. Dicitur actionis unius, totius, justæ magnitudinis, veræ vel falsæ, verisimilis, insignis vel vulgaris, felicis vel infelicis; quibus verbis partim dramatica Poesis cum epica convenit, cujus actio est una, tota, magna, vera, verisimilis, illustris ac felix; partim ab eadem discrepat, cùm actio dramatica possit esse falsa & vulgaris, si scribatur comœdia; infelix, si tragœdia.

3. Dicitur Poema dramaticum imitari metro & harmoniâ; quia inducuntur personæ colloquentes inter se, non solutâ, sed illigatâ numeris oratione, cui

cantus in certis quibusdam locis adjicitur.

4. Dicitur non narrando, sed agendo imitari; quia nihil ipse Poeta exponit aut commemorat, ut in epopœia; sed productis in scenam personis sermonem tribuit, easque inter se agentes negotiantesque exhibet.

5. Dicitur vel excitare ac purgare affectus, vel privatæ vitæ exemplum proponere; quibus verbis tum officium, tum finis Poematis illius attingitur; excitat enim ac purgat affectus tragœdia; vitæ privatæ proponit exemplum comœdia; mores utraque, ut omnis Poesis, rectè instituit.

CAPUT II.

De Materia Poematis Dramatici.

D. QUÆNAM est materia Poematis dramatici?

M. Est actio una, tota, magna, vera vel falsa, verisimilis, insignis vel vulgaris, felix vel infelix.

D. Quo sensu debet esse una, & tota illa actio?

1. 1. c. 2. §. 2. & 3. *M.* Eo sensu, ut nec in plures actiones primarias dividatur, nec suo initio, medio ac fine careat, ut suprà docuimus.

D. Quo ſenſu debet eſſe magna ?

M. Eo ſenſu, ut eò uſque creſcere poſſit ac debeat, donec tandem pro rerum natura, quæ aguntur, neceſſariò vel commodè mutatio inferatur in fabula implexa, & in ſimplici juxta naturalem rerum exitum finis imponatur, qui ſupremus eſt actionis terminus : qualis ſit ille, patebit ex dicendis inferiùs. c. 3. §. 1.

D. Quomodò erit vera vel falſa ?

M. Si verè contigerit aut non contigerit; quando autem & quatenùs veritas vel falſitas actioni dramaticæ conveniat, dicetur poſtea, cùm agetur de tragœdia & comœdia. c. 8. & 12.

D. Quo ſenſu debet eſſe veriſimilis ?

M. Eo ſenſu, ut nihil afferatur quod ſit præter naturalem rerum ordinem, ſpectatis circumſtantiis in quibus dicitur illa actio contigiſſe. Ubi duplex diſtingui ſolet veriſimile; unum, quod dicitur generale; ut quid debuerit aut potuerit agere rex, imperator, ambitioſus, iracundus, &c. alterum, quod particulare vocatur, ut quid Alexander, Cæſar aut quivis alius geſſerit. Atque etiam illud utrumque veriſimile vel ordinarium eſt, quòd tam ſæpe accidat quàm contrarium; vel extraordinarium, quòd rariùs quidem, ſed probabiliter tamen accidat ; ſic callidior à minùs callido fallitur, fortior à minùs forti aliquando vincitur.

D. Quomodò actio illa insignis erit, vel vulgaris?

M. Talis erit vel ratione sui, vel ratione agentium personarum: quid conveniat tragœdiæ, quid comœdiæ, explicabitur inferiùs.
c. 9.

D. Quomodò erit felix, vel infelix illa actio?

M. Ratione exitûs felicis vel infelicis solet hîc appellari felix vel infelix actio; adeoque felix est, quæ licèt multas contineat turbas, fortunato tamen exitu concluditur; & contrà infelix illa est, quæ quamvis prosperè admodùm in decursu succedat, luctuoso tamen fine terminatur. Quatenùs autem actioni tragicæ vel comicæ congruat felicitas aut infeli-
c. 8. citas suis locis exponetur. Ad formam
v. 12. veniamus jam Poematis dramatici, eaque proferamus quæ de illa universè, quatenùs ad tragœdiam & comœdiam simul pertinet, utì fecimus de ejus materia, tradi commodè possunt.

CAPUT III.

De Forma Poematis Dramatici.

D. QUÆ est forma Poematis dramatici?

M. Est fabula sive compositio actionis,

in qua, ut in epica, considerandæ sunt dotes, partes & dispositio?

D. Quæ sunt dotes fabulæ dramaticæ?

M. Prima est unitas, altera simplicitas, tertia magnitudo.

§. I.

Unitas & simplicitas Fabulæ Dramaticæ.

D. IN quo posita est unitas fabulæ dramaticæ?

M. In tanta partium omnium rerumque diversarum inter se connexione, ut in unum aliquid videantur coalescere: nam ut domus, quamvis constet ex pluribus, fit tamen una ex apta eorum omnium conjunctione; sic fabula dramatica fit una ex plurium aptè inter se connexorum complexione, ut docuimus in fabula epica. lib. 2. cap. 3. §. 1.

D. Quomodò simplex esse debet fabula dramatica?

M. Geminam tribuit huic voci notionem Philosophus, qui fabulam simplicem modò duplici, modò opponit implexæ. Fabula simplex, quæ duplici opponitur, est ea in qua oritur unus status eorum de quibus est fabula, qui è felicibus infelices, aut contrà ex infelicibus felices existunt. Duplex verò ea est in qua alii fe- c. 9. Poet.

lices, infelices alii evadunt, utì fit in Odyssea, ubi felix Ulysses, proci infelices; & in Æneide felix Æneas, Turnus infelix efficitur; Atque hoc sensu simplicem fabulam esse vult Aristoteles in dramate, aut saltem longè anteponit duplici, quòd multò magis valeat ad affectuum commotionem: commoventur enim illi vehementiùs, cùm grandi omnes, nullo excepto, excipiuntur calamitate in tragœdia; in comœdia verò placet magis qui lætus est omnibus actoribus, ac fortunatus exitus.

c. 1.

Fabula simplex, quatenùs opponitur implexæ, ea est quæ est una, continua, sic, ut sine peripetia, id est, sine manifesta in contrarium mutatione aut agnitione ad finem deducatur. Fabula verò implexa ea est quæ cum peripetia sive mutatione aut agnitione, aut utraque simul ad finem usque procedit.

c. 9.

D. Da exemplum utriusque fabulæ simplicis & implexæ?

M. Habes simplicem Fabulam in Ajace Sophoclis, & Hercule furente Senecæ, & alibi passim multis in locis: ibi enim nihil accidit præter expectationem; v. g. Ajax plenus animi & contemptûs impatiens furit, posteaquam verò ad se rediit, præ pudore sibi mortem consciscit: eodem ferè modo Hercules se gerit, nisi quòd superfit.

Fabulæ

Fabulæ implexæ eximium habes exemplum apud Senecam in Oedipo; ubi cùm Oedipum missus Corintho senex adiisset, ut significaret regem ipsum à Corinthiis pronuntiatum esse, atque hac ratione gratissimum illi nuncium afferre se existimaret, contrarium effecit: paulatim enim intellexit ille se & parricidam, & incestis Jocastæ matris implicatum nuptiis; atque hinc subitò, & præter omnium expectationem factus est infelicissimus. Ubi vides mirabilem peripetiam, simul & agnitionem. Atque hæc fabula, quæ implexa dicitur longè præstat simplici, juxta mentem Philosophi, qui præcipit fabulam dramaticam esse simplicem, quatenùs videlicet illa duplici, non verò quatenùs implexæ opponitur.

§. II.

Magnitudo Fabulæ Dramaticæ.

D. QUÆNAM est justa magnitudo fabulæ dramaticæ?

M. Quod oculis evenire solet cùm corpus videmus, idem planè accidit memoriæ cùm dramaticam fabulam excipimus. Arist. c. 5. Ut enim, quæ vastiora sunt, oculorum conspectum, sic memoriæ captum, quæ sunt longiora, facilè excedunt: utriusque verò facultatis vim, quæ sunt minutiora,

fugiunt. Atque hinc factum est ut quemadmodùm in omni corpore, sic qualibet in fabula dramatica justa quædam debeat esse magnitudo, quam uno quasi intuitu complecti possit auditor; nè distractò in plura, aut obruto rerum multitudine animo remittant ac frigeant qui concitabuntur affectus. Quæ lex pro tragicis posita, valet etiam pro comicis; ubi per affectuum commotionem privatæ vitæ ritè instituendæ ratio quæritur.

D. Quare brevior esse debet fabula dramatica quàm epica?

M. A fine utriusque petitur ratio discriminis. In epica sufficit sic singulis inhærere partibus viros principes, ut repetito quasi intuitu magnam præceptorum vim & copiam ad vitam ritè informandam complectantur, donec percepto tandem felici epopœiæ exitu ad simile aliquid suscipiendum accendantur; quem finem huic Poemati propositum esse su-
l. 2. c. 1. prà docuimus. Dramatica verò cùm debeat affectus concitare, debet quoque tota ferè animo simul objici, ut vim suam omnem in concitandis illis affectibus possit exerere.

D. Quænam est igitur illa magnitudo?

c. 2. *M*. Præter assignatam superiùs magnitudinem actionis, quæ materiæ locum tenet, duplicem insuper facit illam philosophus; unam actionis compositæ, quæ

forma est seu fabula; alteram quam vocat quantitatis.

M. Quænam est magnitudo actionis compositæ?

M. In eo posita est ut quæ dicitur actio primaria, uno solis ambitu contineatur, id est ut unum diem naturalem vel nullo modo, vel parum certè excedat, atque etiam ut breviori temporis spatio, putà duabus vel tribus horis, possit definiri; immò eò perfectior & convenientior erit illa actio, quò magis accedet ad tempus, quo solet in scena exhiberi. Sed latiùs multò possunt excurrere quæ adhibentur episodia; quamvis & rariora & breviora esse oportebit, quàm quæ adjiciuntur in epopœia; nè rerum multitudine ac varietate animus distrahatur atque obruatur sic in dramate, ut ad primariam actionem non satis attendat, minúsque concipiat, qui debent hinc oriri potissimùm affectus. Atque eo sensu accipienda sunt philosophi verba, cùm tragœdiam inter & epopœiam id quoque assignat discriminis, ut certo quodam tempore tragœdia, nullo definiatur epopœia.

Arist. c. 2.

c. 15.

D. Quænam est magnitudo quantitatis?

M. Quantitas illa posita est in numero versuum; ad ducentos trecentosve supra mille, atque etiam apud recentiores ad

duo millia recensentur : hæc autem lex optima fuerit, ut inter ternas & senas horas exhibeatur drama ; adeò ut nec brevius sit nec longius ; non brevius quidem, ne fortè locus non detur concitandis, ut par est, affectibus ; non etiam longius, nè possit usurpari illud Plautinum : *Lumbi sedendo, & oculi spectando dolent.* Jam verò quæ sint partes fabulæ dramaticæ, aut quæ illarum dispositio, patebit ex dicendis capite proximè consequenti, & ex capite 11.

CAPUT IV.

De Partibus Poematis Dramatici.

D. QUÆ sunt partes Poematis dramatici ?

M. Cùm Poema dramaticum ex materia constet, quæ est actio, quam descrip-
C. 2. simus ; & forma, quæ est eadem actio composita excultaque, de qua modò egi-
C. 3. mus, hinc factum est ut modò materiæ, modò formæ, modò utriusque simul habitâ ratione, in suas partes variè soleant authores illud Poema distribuere. Sex omninò dramatis in suas partes reperio divisiones.

D. Affer, quæso, & explica illas omnes divisiones.

§. I.

Divisio Dramatis in Diverbium & Choricum.

M. PRima divisio est in diverbium & choricum, quæ omnium maximè generalis est; nam quidquid est in dramate ad hæc duo genera revocatur, ut geratur aut canatur. Diverbium itaque est ea pars dramatis in qua colloquuntur aguntve inter se qui dicuntur actores. Choricum verò dicitur illa pars in qua iidem actores, vel alii concinunt aliquid cum dramate connexum, de quo postea. c. 5

§. II.

Divisio in Nexum & Solutionem.

ALtera divisio in nexum & solutionem tam latè patet quàm prima: quamvis alio modo drama partiatur. Nexus in dramate, ut habet Aristoteles, est totum id quod à principio ad ultimam usque pertinet partem, ex qua fit mutatiò fortunæ; hac autem mutatione felicitati infelicitas in tragœdia, & felicitas infelicitati succedit in comœdia. Solutio verò à mutationis principio ad finem us- c. 18 Poet.

T

que protenditur. Sic in Oedipo Senecæ quidquid antecedit illum locum ubi se tandem & patris interfectorem, & matris maritum agnoscit Oedipus, unde summa oritur infelicitas, est in nexu; reliqua sunt in solutione. Sed de nexu & c. 3. solutione, quantùm satis est, dictum su- §. 2. periùs in fabula epica.

§. III.

Divisio in Prologum, Episodium, Exodum & Choricum.

Arist. c. 10. Tertia divisio fit in prologum, episodium, exodum & choricum. Prologus præcedit primum cantum, diciturque ea pars continere quasi semina omnium quæ dicenda sunt in reliquo dramate; adeò ut actorum nemo prodeat in scenam qui non sit cognitus in prologo, vel de vultu, vel de nomine, vel alio quovis modo. Quod tamen de illis debet intelligi, quorum res hîc agitur præcipuè; potest enim è domesticis amicisve de novo aliquis induci.

D. Quorum erat prologum agere?

M. In prologo produxêre Poetæ antiquiores deum aliquem è machina, qui proloqueretur; alii posteà actorem, qui rem totam summatim exponeret, uno hoc perfunctus munere in tota fabula;

alii unum ab alio audientem fabulæ argumentum. Adhibentur etiamnunc machinæ loco prologi, enarranturque principis laudes, in cujus gratiam fabula composita est.

Episodium hoc loco juxta Aristotelem ibid. continet tres actus intermedios, adeòque tam primariam actionem, quàm secundarias sive adjectitias comprehendit. Ubi notari velim, & actionem illam primariam, & secundarias etiam esse actoris primarii; quamvis hæ quoque actiones adjectitiæ possint esse illorum qui sunt post primarium actorem nobiliores, qui vocantur ideò actores episodici. Exodus est quintus actus ubi catastrophe, de qua mox, sicuti & de choro, capite proximè consequenti.

§. IV.

Divisio in Protasin, Epitasin Catastasin & Catastrophen.

QUarta divisio fit in protasin, epitasin, catastasin, & catastrophen.

Protasis, quæ significat præstitutionem & præordinationem, est dramatis initium, in quo proponitur summa rei sine exitûs declaratione, ut animus auditoris suspensus teneatur; nam si præsciretur fabulæ exitus, non sic placerent quæ postea dicerentur.

Epitasis, quæ rei constitutionem significat, vel ut alii interpretantur, exaggerationem, est ea pars quæ protasin proximè consequitur, & in qua turbæ excitantur, totaque rei negotiatio magis ac magis involvitur, diciturque Latinis nodus erroris, Gallis verò, *l'Intrigue de la piece*.

Catastasis est ea pars in qua continuatur rerum perturbatio : ostenditur tamen quomodò possint illæ postea explicari ; undè à multis catastasis confunditur cum epitasi.

Catastrophe, quæ subversionem sonat, est ea pars in qua totum negotium dissolvitur, cùm actor primarius à felicitate transit ad infelicitatem, vel contra. Ad extremum drama, si ita fieri possit, illa est rejicienda, quò magis auditoris animus suspendatur ac delectetur.

§. V.

Divisio in quinque Actus.

QUinta divisio fit in quinque actus, qui sic appellantur ab actione cujus sunt partes ; quare tot sunt illi actus, quot habet actio diversas partes, & præcipuas ; quinque recensentur. Primus argumentum exponit, at non rei exitum; secundus rem propriè deducit in actum ;

tertius turbas ciet; quartus viam ostendit quâ res implicitæ dissolvantur; quintus impedita artificiosè expedit. Quare nec plures, nec pauciores esse jubet Horatius:

Neve minor, neu sit quinto productior actu
Fabula, quæ posci vult, & spectata reponi.

D. Estne semper eadem actuum magnitudo?

M. Augetur illa, vel minuitur pro ratione rerum quæ tractantur, quæ possunt esse magis minùsve graves populoque jucundæ. Jam verò actus in varias scenas distribuuntur.

D. Quid vocas scenam in actu?

M. Scena dicitur pars actûs in qua una vel plures personæ colloquuntur; designatur autem personarum vel adventu, vel interventu, vel abitu.

D. Quot sunt scenæ in uno actu?

M. Plures sunt pro ratione rerum quæ possunt esse graviores vel jucundiores; pauciores olim adhibebantur, jam ad tredecim & ampliùs numerantur.

D. Quot sunt actores in dramate?

M. Plures esse quàm quatuordecim vetant artis magistri, qui si prodeant simul in scenam, tres tantùm aut quatuor ad summum loqui permittuntur. Ita præcipit Horatius: in Arte.

quarta loqui persona laboret.

D. Undè petuntur actorum nomina in dramate ?

M. Argumentum dramatis vel accipit vel fingit Poeta ; si fingit, ut in comœdia, fingit etiam personas ; si accipit ab historia, ut in tragœdia, tunc vel omnes indidem accipit personas, vel quasdam fingit, vel aliis nomen imponit. Quæ finguntur, vel ab ætate vocantur, ut senex; vel à conditione, ut servus ; vel à munere & professione, ut nuntius, pastor, &c. Item in personis humilioribus congruentia moribus nomina solent imponi, sic senex dicitur chremes à χρέμπτεσθαι, quod est excreare ; homo versatilis ingenii dicitur Pamphilus ; parasitus vocatur Gnatho à maxilla ; servus à servili cursu Dromo cognominatur ; atque etiam per illusionem aliquando nomen inditur, ut cùm Misargyrides, seu argenti osor appellatur qui illius appetentissimus est.

§. VI.

Divisio in Fabulam, Mores, Sententiam, Dictionem, Melodiam, & Apparatum.

Arist. c. 4. SExta divisio fit in fabulam, mores, sententiam, dictionem, melodiam & apparatum. Fabula, quam diximus

esse constitutionem rerum & actionem compositam, instar animæ obtinet in dramate; & continet actiones, mores, affectus, peripetias, agnitiones ac reliqua quæ vocantur fabulæ ornamenta; quare non tam pars dramatis quàm ipsum drama debet appellari.

D. Quomodò itaque mores, sententia & dictio cum fabula dicuntur drama ex æquo partiri?

M. Quia inter fabulæ partes sic eminent, ut drama partiri cum ipsa dicantur ab Aristotele.

D. Quid hîc intelligis per mores, sententiam & dictionem?

M. Morum nomine docuimus intelligi indolem & ingenium cujusque, diximusque requiri bonos, convenientes & æquabilis tenoris. Sententia significat sensus qui genuini morum partus esse solent, ac proinde debent esse illis imprimis accommodati. Dictio est dicendi ratio quæ dramati conveniat, de qua in tragœdia & comœdia. c. 9. & 12.

D. Quo sensu melodia & apparatus dicuntur esse partes dramatis?

M. Quia quamvis extra drama esse censeantur, ad ejus tamen splendorem cùm conferant plurimùm, sicut ad commotionem affectuum, duæ quoque dramatis partes vocantur à Philosopho. Quare de aliis cùm egerimus seperiùs, de his quoque modò agendum est. c. 4.

CAPUT V.

De Choro in Dramate.

D. Quid est chorus in dramate ?
M. Est pars fabulæ quæ sequitur, vel etiam præcedit actum cum concentu. Dicitur 1. Pars fabulæ, eo sensu quo dictum est jam in fine proximè superioris capitis. 2. Sequi actum aut etiam præcedere, quòd actui soleat postponi, raro præponi. 3. Cum concentu, quòd qui chorum agunt, concinere soleant, atque etiam aliquando loquantur.

D. Quid canitur à choro ?

M. Non canitur quidlibet, sed aliquid cum fabula conjunctum, & affine argumento quod tractatur. Nam vel ferebant judicium de iis quæ agerentur in fabula, vel favebant bonis & lugentibus, vel monebant iram esse frænandam, insanosque motus coercendos, vel lugebant cum miseris, vel superos deprecabantur. Chori officia expressit Horatius his versibus:

in Arte. *Actoris partes chorus officiumque virile*
Defendat : non quid medios intercinat actus,
Quòd non proposito conducat & hæreat aptè.

Ille

Ille bonis faveatque, & concilietur amicis,
Et regat iratos, & amet peccare timentes.
Ille dapes laudet mensæ brevis, ille salubrem
Justitiam legesque, & apertis otia portis.
Illa tegat commissa, Deosque precetur & oret
Ut redeat miseris, abeat fortuna superbis.

D. Idemne præstat modò, quod antiquitùs chorus in dramate?

M. Nihil aliud penè fuit drama à primo sui exortu, quàm chorus seu concentus; sed cùm celebrari deinde cœptæ sunt actiones ac perfici, rejectus est ille chorus ad finem actuum, tanquam aliquid adjectitium, quod tamen ad fabulam, ut diximus, pertineret, atque etiam actorum officio fungeretur; jam verò à recentioribus sic adhibetur, ut serviat tantùm aliquibus saltationibus quæ pedibus modò exhibent quod cantus olim exprimeret; atque hæ saltationes Pyrrichæ appellantur. Arist. c. 2.

D. Undenam hæc saltatio Pyrricha appellata est?

M. Pyrricha genus fuit saltationis quam armati peragebant. Erat autem maximè in usu apud Lacedæmonios, apud quos jam tum à pueris hoc modo saltabant, accinente interim aliquo carmen, ad cujus numeros motus componebant. Erat autem laboriosum hoc saltationis genus,

pugnantium ejaculantiumque, item ictus jactusque declinantium, interdum etiam subsilientium, & succiduo poplite sese excipientium, motus gestusque exprimens. Dicta est autem Pyrricha à Pyrrho quodam Cretensi, ut vult Plinius; vel à Pyrricho quodam Lacone, ut vult Aristoxenus; vel denique à Pyrrho Achillis filio, quem Aristoteles ait primum omnium Pyrricham saltasse ad Patrocli rogum. Adhibetur itaque jam Pyrricha, quæ aliquid ad fabulam pertinens exprimat, & ludicrâ numerosâque corporis agitatione spectatores delectet.

CAPUT VI.

De Scenico Apparatu.

D. Quid est apparatus dramatis?

M. In fabulæ partibus reponitur à Philosopho apparatus ille qui rectè dici potest ornatus ille omnis quo & scenæ & personæ instruuntur ad exhibendam ex arte fabulam.

D. Qualis debet esse scenæ ornatus?

M. Per scenam hîc intelligitur locus ubi exhibentur dramata; de quo difficile est aliquid præcipere, ob multiplicem dramatum varietatem. Agebantur ludi scenici in theatro, quod in modum he-

micycli erat; in eo tria spectabantur maximè, scena, orchestra, proscennium. Scena est frons theatri ab uno cornu ad alterum cum coopertura. Orchestra locus est in quo spectatores drama intuebantur. Proscennium item locus ante scenam porrectus, in quem actores dicturi prodibant. Scena itaque altior erat pulpito, pulpitum proscennio, proscennium orchestrâ. In scena duæ ponebantur aræ; altera in cornu dextro, Baccho, in cujus honorem initio celebrabatur unicè tragœdia; altera in sinistro, deo illi, vel principi in cujus gratiam postea ludi etiam exhibebantur. Jam verò variè scena seu theatrum disponitur pro dispari rerum natura fabularumque varietate longè diversissima.

D. Qualis debet esse personarum ornatus?

M. A diverso vestium genere diversas quoque sortiebantur appellationes dramata, sive fabulæ; palliatæ vocabantur Græcorum fabulæ, quòd pallio Græci actores uterentur; Latinorum togatæ, quòd togas illi adhiberent; dicebantur item apud eosdem Latinos prætextæ fabulæ, quæ regum, principum, & virorum illustrium actiones imitabantur, quòd personarum istiusmodi esset prætexta; togatæ tantùm vocabantur, quæ actiones privatorum hominum exhibe-

bant, quia toga erat vestis popularis, juxta illud Horatii: *Vel qui prætextas, vel qui docuêre togatas.* De vestium forma ornatuque in dramate nihil certi jam potest afferri, quòd varientur vestes pro diversitate regionum ac personarum quæ in scenam inducuntur.

In Arte.

Postquam ea protulimus quæ ad drama spectant universè, postulat jam dicendi institutum ut ad singulas ejus species descendamus, ac singulatim, quæ sunt cujusque propria, tradamus. Tres vulgo assignantur dramatis species; tragicum, comicum & mimicum; verùm cùm mimicum drama sit imitatio quidem sermonum & actionum, sed sine ulla pudoris & honestatis reverentia per histriones, in quam tanquam in execrandam morum corruptelam meritò semper graviterque invecti sunt quicunque doctrinâ & sanctitate floruerunt. Eâ nos omissâ specie Poeseos, de tragœdia comœdiaque, quæ naturâ suâ bonis moribus non adversantur, disputabimus.

CAPUT VII.

Definitio Tragœdiæ.

D. Quid est tragœdia?

M. 1. Secundùm vim vocis tragœdia

dia est cantus ob hircum; deducitur enim à vocabulis τράγος *hircus*; & ᾠδὴ *cantus*; quòd tragœdia priùs fieret cantando in honorem Bacchi, cui hircus vinearum hostis mactabatur, sive quòd hircus præmium esset certantibus, juxta illud Horatii:

Carmine qui tragico vilem certavit ob hircum. in Arte.

Deducitur etiam tragœdiæ vox juxta alios à nomine τρὺξ *Fæx*: quia ora fæcibus perlinebant actores ante usum personarum ab Æschylo repertum, juxta hæc Horatii carmina:

Ignotum Tragicæ genus invenisse Camœnæ
Dicitur, & plaustris vexisse Poemata Thespis, in Arte.
Quæ canerent, agerent-ve peruncti fæcibus ora.

2. Definitur tragœdia imitatio actionis unius, totius, veræ, verisimilis, & insignis, quæ metro & harmoniâ, non narrando, sed agendo, misericordiam ciet ac terrorem, ut affectuum expiationem seu purgationem inducat. Arist. c. 3.

D. Explica, quæso, singulas definitionis partes?

M. 1. Dicitur imitatio actionis, quia Poesis, maximè dramatica, actiones humanas imitatur, ut diximus superiùs.

2. Dicitur actionis unius, totius, veræ, verisimilis, insignis; quibus verbis

noratur materia tragœdiæ, quâ partim convenit cum epopœia & comœdia, partim ab iisdem discrepat. Nam materia epopœiæ est actio quæ habet quidem omnes illas dotes, sed debet insuper felici exitu terminari; quod in tragœdiam non cadit, quæ sæpius infelicem, raro admodùm felicem habet exitum. Comœdiæ verò actio, vulgaris est & obscura.

3. Dicitur metro & harmoniâ perfici tragœdia, quòd sermonem non qualemcumque, sed numeris adstrictum, ut alia Poeseos genera, requirat; item & harmoniam seu cantum, qui ad affectuum commotionem faciat imprimis.

4. Dicitur non narrando, sed agendo exhiberi tragœdia; quia, cùm sit Poema dramaticum, tota debet esse in actione; quo pacto ab epopœia discrepat, quæ partim in rerum narratione, partim in actione sita est, Poetâ modò narrante per se, modò alios narrantes agentesve inducente.

5. Dicitur excitare misericordiam & terrorem, ut affectuum expiationem purgationemque inducat; quibus verbis tra-
c. 10. gœdiæ finis attingitur, de quo posteà pluribus.

CAPUT VIII.

De Materia Tragœdiæ.

D. QUÆ est materia tragœdiæ? Arist. c. 5.
M. Est actio una, tota, vera, verisimilis, insignis & infelix.

D. Quo sensu actio tragœdiæ debet esse una?

M. Eo sensu. 1. Ut sit quædam actio primaria quæ in plures alias dividi non possit. 2. Ut omnia, quæ sunt illius actionis primariæ, in uno eodemque loco facta esse videantur, in eodem cubiculo v. g. in eadem domo, in eadem urbe, in iisdem castris; unde tragœdiæ apponi solet: Scena est Romæ, vel Corinthi, vel Athenis, vel alibi, ubi res gesta est. Sed quomodò actio debeat esse una & tota, diximus alias. lib. 2. cap 1. §. 2. & 3.

D. Quomodò debet esse vera & verisimilis actio tragœdiæ?

M. Eo sensu, ut verè contigerit actio primaria; alioqui non multùm moveret tragœdia, si falsa esse crederentur quæ referrentur in scena; crederentur autem esse falsa, si talia essent; quia sunt actionis insignis, quæ non solet ignorari. Non ita dicendum de episodiis, quæ cùm sint actiones adjectitiæ, per se sæpè non

adeò spectabiles, nihil opus est esse vera.

D. Possunt ne esse falsa actionis primariæ quæ dicuntur adjuncta.

M. Duplex genus est hujusmodi adjunctorum. Primum est eorum quæ sunt per se spectatissima, atque illa tam vera esse debent, quàm ipsa actio, cujus adjuncta sunt; non licet v. g. fingere à patre filium, vel à filio matrem fuisse interfectam, nisi fide historiæ id constet; pro falso enim habetur quod istiusmodi est, nisi consignetur historiæ monumentis, quæ non debuit illud omittere. Alterum genus est eorum quæ sunt minùs spectabilia, adeoque non solent, aut certè non debent necessariò in historia notari; quæ si verosimilia sint, facilè vera esse credentur. Peccabit itaque contra hanc præceptionem qui Cæsarem naturali morte, non violentâ extinctum induxerit; non peccabit qui eundem singulos interfectores alloquentem exhibuerit; quòd primum, non item alterum historia notare debuerit. §. 2. Quâ ratione debeat esse verisimilis actio tragœdi, satis indicatum est superiùs in materia dramatis universè spectata.

D. Quo sensu insignis erit illa actio?

M. Insignis erit, non ratione tantùm personarum quæ inducuntur, sed etiam, & quidem præcipuè ratione sui. Nimirùm id requirit propositus tragœdiæ fi-

nis, cùm meliùs multò cieantur affectus purgenturque, quando illustriores inducuntur personæ, quæ à summa felicitate ad infelicitatem maximam deveniunt, ut inferiùs docebitur. Insignem certè notamque vult esse Horatius hanc actionem: c. 10.

Rectiùs Iliacum carmen deducis in actus, in Arte.
Quàm si proferres ignota indictaque primus.

Quanquam & suus sit in tragœdia, ut in epopeia, locus personis ignobilioribus, sed iis quæ actores episodici appellantur.

D. Quo sensu debet esse actio tragœdiæ infelix?

M. Eo sensu, 1. Ut sit actio illa plena luctûs & terroris. 2. Ut infelici plerumque terminetur exitu; quia misericordiam & terrorem debet concitare, ut animi affectus ex fine suo purget.

D. Quomodò delectabit quæ plena luctûs erit tragœdia?

M. Non quidem res ipsæ tragicæ voluptatem afferent, ut notavit Aristoteles, sed excellens illarum delectabit imitatio. Nam eorum, quæ vel fugimus, vel detestamur imagines, ut ferarum formas, & cadaverum affabrè factas non sine lætitia intuemur, quòd insitum sit à natura hominibus imitari, ut idem observa- Poet. c. 2.

vit philosophus. Adde quòd tantæ calamitatis expertes nos esse, ac doceri, quæ cavere oporteat, non mediocriter gaudeamus.

D. Nunquid licet aliquando felici exitu claudere tragœdiam?

M. Quamvis satius sit exitum tragœdiæ esse terribilem & inexpectatâ felicis fortunæ in luctuosam mutatione stupendum, volunt aliqui tamen licere ab ea lege deflectere in gratiam auditorum qui domum redire malint læti quàm tristes; adeoque indigniùs habitum v. g. primarium actorem expedire se posse è magna, quam incurrerat calamitate; atque id unum requiri contendunt ut luctuosa sit tota tragœdiæ facies, ad illius finem obtinendum.

CAPUT IX.

De Forma Tragœdiæ.

D. QUÆNAM est forma tragœdiæ?

M. Est fabula sive compositio actionis tragicæ.

D. Qualis debet esse illa fabula, sive compositio?

M. Debet esse una, simplex, justæ cujusdam magnitudinis, in suas partes ritè distributa, & variis fabulæ ornamen-

tis conspicua; quæ dotes explicatæ sunt superiùs, cùm egimus universè de forma dramatis.

D. Quid speciatim præcipitur circa fabulam tragicam?

M. Ut fabula illa sit implexa, id est, ut annexam habeat peripetiam, vel agnitionem, vel utramque simul; atque etiam vult talem esse philosophus, ut ex peripetia & agnitione oriatur maxima affectuum perturbatio, undè tres fabulæ illius partes designavit, peripetiam, agnitionem & perturbationem. Arist. c. 11.

D. Quare indicitur à philosopho ejusmodi fabula?

M. Quia cùm finis sit tragœdiæ excitare misericordiam & terrorem, satius est ex ipsa rerum atque actionum constitutione, quàm externo aliquo subsidio illos affectus commoveri. Nam ut in rhetoricis, quæ petuntur ex arte argumenta, iis quæ sunt extra artem, meritò præferuntur; sic illas quæ ex illa fabula oriuntur perturbationes, iis quæ foris quæruntur, longè anteponi necesse est. Quare quemadmodùm inepti oratores, qui in arte subsidium haberent nullum, ad leges, testes, pacta & id genus alia ut plurimùm confugiebant; ita indocti olim Poetæ arte solâ histrionum miserationem ac terrorem movebant, quòd suam non intelligerent; atque etiam ea sæpè Arist. c. 8.

quæ narratione erant dissimulanda, in scena exhibebant, Hippolytum discerptum, mactatos à Medea, à Thyeste voratos liberos, ut quæsitos cierent animorum motus. Præclarè itaque præcipit

Arist. c. 11. philosophus, ita constitutam absque ullo histrionis artificio aut ope debere esse fabulam, ut qui audiat solummodò aut legat, miseratione perfundatur & terrore; quòd fabulæ implexæ beneficio facilè comparatur.

D. Qualia debent esse ornamenta fabulæ tragicæ?

M. 1. Peripetiæ & agnitiones, ut diximus, sunt adhibendæ concitandis affectibus cumprimis idoneæ. 2. Inferenda episodia pauciora & breviora, ut suprà monuimus. 3. Machinæ usurpandæ, modò non in solutione fabulæ, sed in

lib. 2. cap. 2. §. 3. nexu, ut docuimus. 4. Circa mores præcipitur non tantùm ut boni sint, convenientes & æquabilis tenoris, sed etiam graviores severioresque, pro rerum quæ inducuntur, natura. Unde matronæ gravi confertur tragœdia apud Horatium:

in Arte.

Effutire leves indigna tragœdia versus,
Ut festis matrona moveri jussa diebus
Intererit satyris paulùm pudibunda protervis.

De eadem sic habet Ovidius

2. trist. *Omne genus scripti gravitate tragœdia vincit.*

5. Aspergendæ

5. Aspergendæ sententiæ quæ graves personas deceant, quâ cautione, superiùs tradidimus. 6. Dictio tam gravis esse debet, quàm res ipsæ quæ tractantur; versus ïambicus trimeter usurpandus, quem vocat, post Aristotelem, Horatius *alternis actum sermonibus*, quòd ille numerus familiaris sit, & in omnem facilè sermonem incurrat. Demittit tamen se decenter tragœdia, utì se attollit comœdia, ut idem observavit Horatius: lib. 1. cap. 9 cap. 2. in Arte.

Interdum tamen & vocem comœdia tollit,
Iratusque Chremes tumido delitigat ore;
Et tragicus plerumque dolet sermone pedestri.

CAPUT X.

De Fine Tragœdiæ.

D. QUIS est finis tragœdiæ?

M. Finis tragœdiæ est concitare quosdam animi affectus, ad reliquos omnes purgandos. Hanc affectuum expiationem purgationemque, quam vocat, tragœdiæ, ut finem inducit Aristoteles: cui consentiunt alii qui ea de re scripsêre authores. Atque hic finis tam accuratè, quàm dilucidè breviterque discutiendus est; cùm exquisitus ab eo tum argumentorum, tum personarum, qui solea-

hîc præcipi, delectus, atque adeò optimè pendeat fabulæ tragicæ constitutio. Quare disquirendum 1. Qui affectus in tragœdia. 2. A quibus. 3. Quomodò debeant concitari.

Arist. c. 4.

§. I.

Qui Affectus concitentur in Tragœdia

D. QUi affectus concitantur in tragœdia?

M. Misericordia & terror, quorum operâ purgantur omnes alii affectus: unde scena appellata est quædam quasi palæstra humanorum affectuum, ubi præparantur illi & perficiuntur.

D. Quomodò purgant alios affectus misericordia & terror?

M. Misericordiâ tangimur, cùm videmus aliquem grandi aliquâ calamitate pressum, præsertim immerentem; timemusque ne quid simile nobis contingat, quod alteri nobis quodammodò æquali accidit; & sic misericordia parit timorem cautumque præstat quem afficit, ne gerat aliquid unde tanta sibi miseria proveniat. Item ad objectam gravis infortunii speciem terror incussus, ejusmodi vitandi mali desiderium injicit; quo desiderio efficitur ut affectibus moderemur,

qui ſunt veræ omnium germanæque cauſæ noſtrarum calamitatum.

D. Ecquid poterit purgare affectus tragœdia in omnibus qui adſunt ſpectatoribus, quæ fortunam exhibet illuſtrium duntaxat perſonarum ?

M. Quamvis regibus principibuſque ſint inferiores qui ſpectant tragœdias, illis tamen eo ſenſu ſunt æquales, quòd & homines ſint & iiſdem animi perturbationibus obnoxii, adeoque tenuiores ſibi pro rata portione timent, quod lugent in regibus. Sic enim poterit quivis ratiocinari : Si Rex ob ambitionem, amoris impotentiam, odium, &c. in tantam prolapſus eſt calamitatem; quantò magis mediocris homo fortunæ, qualis ego ſum, ſimile aliquod infortunium ex effrænatis animi motibus debebit formidare ?

D. Num requiritur ad purgandos animi affectus ut illi duo ſemper concitentur affectus, miſericordia & terror ?

M. Non poſſet purgare ejuſmodi affectus, quæ ſine terrore cieretur miſericordia ; neque enim moderabitur animi perturbationibus qui non timebit eandem quam ſpectat calamitatem ; poſſet autem ſine miſericordia terror : moderabitur enim, qui eo, quod cernit, infortunio terrebitur. Atque hinc fit ut ſolus terror aliquando ſine commiſeratione quæratur in tragœdia ; eoque nomine im-

probus inducatur in theatrum, qui suâ calamitate timorem pariat simile infortunium incurrendi; sic Cleopatra & Phocas argumenta dedêre tragœdiis; sed de his modò.

§. II.

A quibus concitentur Affectus in Tragœdia.

D. QUinam debent concitare misericordiam & terrorem in tragœdia?

Arist. c. 11. *M.* Multò meliùs actores qui neque improbi neque admodùm probi sunt, sed inter illos medii, & qui cum amicis rem habebunt aut consanguineis, illos affectus commovebunt.

D. Quare minùs commovebunt qui sunt improbi?

M. Quia ut improborum felicitas indignationem parit, sic non parit infelicitas misericordiam aut terrorem; non misericordiam, quia dignum existimat quisque improbum calamitate quâ premitur; non terrorem, quia nemo sibi eventurum putat quod improbi culpâ factum esse videt. Terreatur, esto, qui scelestum affligi scelestus aspicit; sed vulgò non sunt aut censentur improbi qui adsunt spectatores; adeoq; non est existimandum improbi

probi calamitate illos esse perterrendos.

D. Non poterunt igitur improbi in scenam produci?

M. Poterunt utique, ut jam præmonuimus, sed eâ adhibitâ cautione, ut si minùs misericordiam, terrorem saltem vel probis spectatoribus incutiant; quod sanè fiet, si non tam ex culpa quàm ex errore humano lapsi videantur.

D. Quare minùs apti sunt movendæ commiserationi incutiendoque terrori, qui sunt maximè probi? Arist. c. 13.

M. Quia qui probus est imprimis, cùm sit infelix, non misericordiam excitat aut terrorem; non misericordiam, cùm solam pariat indignationem eamque maximam, si abominando facinore tollatur è vivis; non terrorem, quia, ut tradit Aristoteles, nemo sibi propter probitatem idem eventurum esse putat, cujus præmium est felicitas. Rhet. lib.

D. Non licebit ergo probos in scenam producere?

M. Constat christianos martyres datos esse aliquando feliciter in theatrum, uti & viros alios probos, qui semel aut amore ducti, impotentiùs, aut irâ abrepti, vehementiùs cæco quodam impetu mortem aliis intulerunt. Quare lex illa quæ improbos probos-ve arcet à theatro, pro optima tragœdiæ forma posita est; nec quidquam aliud voluit philosophus, cùm

sic præcepit, quàm quid sit ea in re præstantissimum indicare.

D. Quem facis actorem medium probum inter & improbum?

M. Is est, juxta eundem philosophum, qui nec virtute nec vitio admodùm excellit, qualem Oedipum fuisse accipimus; cujus neque magnæ virtutes, neque summa vitia commemorantur, quæ abripere in contrarium affectus auditoris solent.
Arist. c. 11. 1. Qui peccat imprudens, ac proinde nec viri boni nomen meretur; quia illius officium est transgressus: nec contrà improbi, quia inconsultò peccat. Sic idem Oedipus, cùm patricidium summum esse crimen non ignoraret, Laïum tamen miser per ignorantiam peremit. Debet etiam summâ ille dignitate præcellere, ut hac ratione major calamitas terrorem simul & commiserationem augeat.

D. Quare amicos inter & consanguineos res geri debet in tragœdia?

Arist. ibid. *M.* Quia 1. Si inimicus inimicum occidat, nulla excitabitur commiseratio; nisi quatenùs factum ipsum communi humanitatis recordatione commovet; atque etiam facilè ferent homines in alio quod essent ipsi quoque facturi. 2. Si nec amicus nec inimicus alteri mortem inferat; sed ignotus ignoto; cùm hoc agat sine affectu, nec ipse movebit affectus. 3. Si nec affinitate aut sanguine conjunctus

occidat, non adeò commovebit. Quare præstat ut inter amicos & cognatos res geratur; ut si frater fratrem, parens filium, filius parentem aut occidat aut invadat. Ab amicis enim ista cùm fient, movebunt commiserationem: à consanguineis, atrocia etiam videbuntur, ut cùm Clytemnestram Orestes, Eriphylen tollit Alcmæon.

§. III.

Quomodò concitentur Affectus in Tragœdia.

D. Quomodò concitantur affectus in tragœdia? Arist. c. 11.

M. In hoc variant tragœdi, apud quos vel committit actor facinus, vel non committit; iterum vel committit ignarus rei vel conscius; item sic committit, ut factum vel post, vel ante agnoscat; item ante agnoscat, ut animum mutet priusquam id conficiat aut pœnitentiam agat.

Atque ex his variis modis concitandorum affectuum ortæ sunt variæ species tragœdiarum; quatuor celebrantur imprimis. 1. Est quando agnoscitur qui occiditur; ut cùm Medea liberos occidit. 2. Quando agnoscitur post mortem qui occisus est; ut cùm Oedipus Laïum

suâ manu peremptum audit. 3. Quando agnoſcitur eo tantùm momento quo perire debet & periculo eripitur; ut cùm Iphigenia agnitum Oreſtem morti ſubducit. 4. Quando agnoſcitur qui periturus eſt & ad mortem quæritur, nihil tamen conficitur; ut cùm Æmon apud Sophoclem ſtricto enſe parentem inſequitur, neque tamen quidquam agit.

D. Licet-ne oculis objicere atrociora ſpectacula quibus ſanguis effunditur & horror animis incutitur?

M. Non licet; neque enim debent induci in theatrum aut incredibilia quædam, ut ſunt metamorphoſes, aut fœda aſpectu, aut viſu atrocia, juxta illud in Horatii :

Arte. *Nec pueros coram populo Medea trucidet,*
Aut humana palam coquat exta nefarius Atreus,
Aut in avem Progne mutetur, Cadmus in anguem.
Quodcumque oſtendis mihi ſic incredulus odi.

D. Quì referri poterunt quæ oculis non licebit ſubjicere?

M. 1. Prænunciabuntur gerenda vel ab eo qui facinus patraturus eſt, vel ab aliquo alio. 2. Poſtquam geſta fuerint, narrabuntur, quod nunciorum munus Ibid. eſſe ſolet; ſic præceperat Horatius :

non tamen intùs

Digna geri, promes in scenam, multaque tolles
Ex oculis quæ mox narret facundia præsens.

D. An non licebit aliquid ob oculos ponere quod speciem aliquam habeat crudelitatis?

M. Licebit vincula ipsumque demortui principis cadaver deferre in medium ad commovendum auditorem; item verbera aliaque sævitiæ instrumenta licebit coràm exhibere, at non percutere aut perimere, nisi post scenam id fieri simuletur.

CAPUT XI.

Præceptorum usus in scribenda Tragœdia.

D. TRADITAS hactenùs de tragœdia præceptiones, quæso te, ad usum ut revoces, & scribendæ tragœdiæ unum aliquod paradigma proponas.

M. Si velis ex arte tragœdiam scribere, nudam primùm ac sine ullo ornamento delineabis actionem, quæ est materia tragœdiæ; deinde ad fabulam, quam voles inducere, attendes videbisque sitne simplex an implexa; si implexa, an peripetiam simul & agnitionem, & qua-

lem utramque admittat, & cum superioribus an bene cohæreat; an terror ex rebus oriatur, an commiseratio, aut quomodò possint aliundè commoveri: tum personas conquires, quarum ipse habitus affectusque animo indues: episodia postmodùm excogitabis. Postquàm sic fuerit constituta fabula, quid in nexu, quid in solutione inducere necesse sit, examinabis: nam in nexu, non in solutione debent esse episodia, neque etiam prolixa illa aut otiosa; sed brevia & cum actione primaria rite connexa. Si simplex fuerit fabula, curabis artificiosè ut desinat; si implexa, agnitionem ut habeat & peripetiam elegantem, & quæ tragicos affectus seu perturbationes ipsa per se excitare possit.

D. Profer, quæso, exemplum tum simplicis, tum implexæ fabulæ.

M. Fabulæ simplicis exemplum sit Troadum tragœdia apud Senecam, quæ sic habet: Græci, expugnatâ Trojâ, Calchantem consulunt quo pacto salvi domum pervenire, ac faventes sibi deos redituri habere possint; Calchas Polyxenam & Astyanacta necandos esse pronunciat; atque id conficitur. Reliqua sunt episodia, aptè illa fabulæ intexta; sic episodium est Agamemnonis cum Pyrrho colloquium, quod ex Calchantis de mactanda Polyxena consilio nascitur; item epi-

sodium est tota illa scena in qua ab Ulysse quæritur Astyanax, ac tandem invenitur; quod pariter è consilio de præcipitando Astyanacte oritur.

Fabulæ implexæ exemplum esto Oedipi tragœdia apud eundem Senecam. Oedipus disquirens quis sit Laïi interfector, se & illius filium & interfectorem, atque etiam Jocastæ matris suæ maritum esse agnoscit; quare effossis sibi præ pudore & ita oculis, abit in exilium, & Jocasta se gladio confodit. Hæc est actio primaria ad quam non spectat necessariò Oedipi in prologo de pestilentia sermo; quamvis cum eadem aptè cohæreat. Item ejusdem Oedipi cum Creonte & Tiresia colloquium, tum prolixa illa inferorum descriptio umbrarumque evocatio, sunt episodia, nisi fortè cùm nominatim de Laïi cæde agitur; Oedipi autem & Senis, & Phorbantis ex parte colloquium ad mutationem paulatim deducunt: ad nexum tamen referri possunt: reliqua sunt in solutione, ubi est peripetia, & agnitio mirabilis.

CAPUT XII.

De Comœdia.

D. Quid est comœdia?

M. Comœdia, secundùm vim vocis, est paganus cantus: κώμη enim græcè significat *pagum* latinè, & ᾠδὴ *cantum*: sic appellata quòd in pagis habuerit originem; vel, ut alii volunt, à Como hilaritatis ac temulentiæ deo dicta est comœdia, quasi κωμῳδεῖν sit canere Como digna.

D. Quomodò definitur comœdia?

M. Definitur imitatio dramatica actionis unius, totius, civilis aut privatæ & vulgaris, stylo populari exhibita, & lætò semper exitu terminata, ad proponendum vitæ privatæ exemplum. Atque hæc definitio comœdiæ materiam, formam & finem attingit; de quibus breviter admodùm agendum est, cùm satis ea sint exposita in materia, forma & fine Poematis dramatici universè spectati, & alibi passim pluribus in locis. Neque etiam superest quidquam de comœdiæ partibus adjiciendum iis quæ fusè supra de Poematis ejusdem dramatici in suas partes divisione sumus prosecuti.

D. Quid habes circa materiam comœdiæ?

M. Est

M. Est actio cujus jam recensitæ sunt in definitione, & superiùs explicatæ in materia dramatis, variæ affectiones. Veritatem vel falsitatem admittit illa, quia privati hominis est actio, obscura per se, & ignota; neque imitatur res illustres & terribiles aut admirabiles; sed civiles & privatas, ut avaritiam senum, fraudes servorum, & similes, quæ alios sollicitudine, lætitiâ alios impleant: quare debet esse insuper jocularis, ut delectet, & ea vitia exagitare quæ risum potiùs quàm misericordiam moveant.

D. Quid præcipis circa formam comœdiæ?

M. Præter ea quæ dicta sunt in forma Poematis dramatici, cavendum est ut intexantur. 1. Quædam peripetiæ; non quæ magnos ac vehementes, sed remissiores leniorésque cieant animorum motus. 2. Agnitiones, non eæ unde oriantur maximæ perturbationes; sed quæ levioribus de causis ortæ, non admodùm moveant, ut in Plautinis comœdiis; quæ fit è crepundiis, nonnunquam cistulis, aut annulis agnitio. 3. Episodia brevia & apta. 4. Mores solutiores & jocis salibusque conditi; in quibus magno opus est delectu; videndumque ne sint frigidi, multò minùs obscœni: quod jure in Plauto reprehendit Horatius: in Arte.

At nostri proavi Plautinos & numeros, &

Laudavère sales: nimiùm patienter utrumque,
Ne dicam stultè, mirati; si modò ego & vos
Scimus inurbanum lepido seponere dicto.

5. Sententiæ rariores, ac vix aliæ quàm pertinentes ad vitam quotidianam & in frequentiori usu positæ, ut sunt trita ac vulgaria proverbia. 6. Dictio apta rebus, adeoque non grandis, ut in tragœdia; sed contra humilis, suavis & mediocri ornatu contenta; quamvis possit aliquando altiùs assurgere, cùm graviores affectus sunt exprimendi, ut ait Horatius: In Arte.

Interdum tamen & vocem comœdia tollit,
Iratusque Chremes tumido delitigat ore.

Adeoque metrum optimum erit, quod proximè accedit ad solutam orationem.

D. Quid statuis circa finem comœdiæ?

M. Vult philosophus comœdiæ esse ex inimicis amicos efficere, quod universè dictum esse oportet; ut cùm pater filio reconciliatur, aut cùm fraude aliquâ vel casu ex ipsa actionis natura exorto, à se invicem disjuncti duo homines mutuò in gratiam redeunt. Sed istud est officium comœdiæ potiùs quàm finis, qui in eo positus est ut vitæ privatæ exemplum proponatur, ut inde mores quisque suos corrigat.

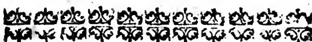
Ex dictis colliges à tragœdia potissi-

mùm differre comœdiam. 1. Materiâ; tragœdia res grandiores, comœdia tractat humiliores. 2. Personis; in tragœdia nobiles sunt, in comœdia humiles & obscuræ. 3. Dictione; grandior est in tragœdia, vulgaris in comœdia. 4. Exitu; funestus esse solet in tragœdia, in comœmedia felix est atque hilaris.

D. Quid si personæ illustres inducantur in scenam, quæ fabulam comicam peragant?

M. Non erit hæc tragœdia aut comœdia, sed tertium dramatis genus ortum ex utraque, quod appellabitur tragicomœdia, cujus finis est semper lætus, personæ partim illustres, partim vulgares; res modò ludicræ, modò tristes. Amphitrionem vocat tragicomœdiam Plautus, ubi sic loquitur in prologo Mercurius:

Faciam ut commista sit tragi-comœdia;
Nam me perpetuò facere, ut sit comœdia,
Reges quò veniant & dii, non par arbitror.
Quid igitur? quoniam hîc servus quoque partes habet,
Faciam proinde, ut dixi, tragi-comœdiam.

INSTITUTIONUM POETICARUM

LIBER IV.

DE RELIQUIS POEMATIS

M. POST epicam & dramaticam Poesin celebrantur multa-minora Poemata, quorum alia sic à se invicem differunt, ut singula singulas easque maximè diversas constituant species, ut elegia, epigramma, satyra, ode, &c, alia verò, cùm sint ut plurimùm in genere heroico, majorem habent inter se conjunctionem ac velut affinitatem; quanquam ad oden quoque referri possint, cum commodè canantur ad lyram: sunt hæc, epithalamia, genethliaca epicedia, epinicia, soterica, protreptica, parænetica, &c. de quibus omnibus breviter modò, pro dicendi instituto, disputabimus.

CAPUT

CAPUT I.

De Elegia.

D. QUID est elegia ?

M. Elegia propriè est funebris cantus, à flebili lugentium sono sic dicta, qui crebrò ἒ ἒ λέγουσιν *he* ! *he* ! ingeminant.

D. Quæ est materia elegiæ ?

M. Est propriè res funebris & tristis ; undè Ovidius in mortem Tibulli canit:

Flebilis indignis Elegeïa solve capillos :
Ah ! nimis ex vero nunc tibi nomen erit.

Et 5. Tristium ;

Flebilis ut noster status est, ita flebile carmen.

Factum est tamen deinde ut non tantùm res funebres ac tristes, sed res quoque lætæ, amores, vota, preces, gratulationes, & convicia elegiaco carmine scriberentur, ut videre est apud ipsum Ovidium. De materia primisque elegiæ authoribus sic statuit Horatius :

Versibus impariter junctis querimonia primùm, In Arte.
Post etiam inclusa est voti sententia compos.
Quis tamen exiguos elegos emiserit author
Grammatici certant, & adhuc sub judice lis est.

D. Quæ est forma elegiæ?

M. Forma elegiæ est ipsius constitutio & compositio, seu quædam eorum quæ canuntur elegiacè dispositio; de qua sic præcipi potest, ut Poema illud tersum sit, lene, perspicuum, dictio mollis & æquabilis, morata, tenera, affectibus plena, & delicatâ quâdam suavitate condita. Quare commodè eleganterque frequentes inducuntur commiserationes, conquestiones, exclamationes, apostrophæ, prosopopœïæ; alluditur breviter ad fabulas & historias; interlucent interdùm acumina, quanquam pro ratione rerum quæ celebrantur, magnificè etiam procedat elegia, ut quæ apud Propertium scripta est in Actiacam victoriam, & alibi passim apud authores probatissimos.

D. Quale metrum servire debet elegiæ?

M. Hexametrum junctum pentametro: unoquoque disticho ferè semper absolvendum esse sensum volunt nonnulli: quo jure, ipsi viderint, cùm secùs factum esse constet ab optimis scriptoribus. Vitandæ autem in elegia crebriores durioresque consonantium collisiones, elisionesque vocalium, maximè in pentametro, quod frequentiùs desinit in vocem dissyllabam: sua pentametra ita claudere solet Ovidius. Non est tamen invenustum aliquando in trisyllabam desinere, aut etiam

in pentesyllabam, ut apud Propertium:
O Tigris! ô ferro durior & chalybe!
Illis ampla satis forma pudicitiæ.

CAPUT II.

De Epigrammate.

D. Quid est epigramma?

M. Si vocis etymon attendas, est inscriptio quævis; ἐπιγράφειν enim græcè est *inscribere* latinè. Si definitionem quæras: dicitur breve Poema cum simplici cujuspiam rei, vel personæ, vel facti indicatione; aut aliquid ex propositis deducens.

D. Quotuplicis generis est epigramma?

M. Duplicis, ut indicat definitio; aliud enim simplex est, quod simplici rei, personæ, aut facti indicatione continetur, ut sunt inscriptiones donariorum & statuarum, ut isti clypei:
Æneas hæc de Danais victoribus arma.

Alterum compositum dicitur, quod in ratione ducenda colligendaque, & quasi in argumentatione positum est.

D. Quæ est materia epigrammatis?

M. Sunt res universæ, personæ, facta, quæ exornari, reprehendi, fieri, probarive possunt.

D. Quæ est ejus forma ?

M. Est ipsa ratio tractandi epigrammatis, quod solet scribi carmine vel hexametro, vel elegiaco, vel phaleucio, vel iambico.

D. Quis est finis ?

M. Est communis omni Poesi delectare docendo, seu laudet, seu vituperet Poeta, qui ab hoc fine non debet recedere.

Quare tolle jocos : non est jocus esse malignum.

Nunquam sunt grati qui nocuêre sales, inquit prudenter Seneca. Debet itaque haberi ratio honestatis, & nomen personarum subticeri, si acriùs illæ impetantur. Acrior certè videtur Martialis, qui Poetam, cujus domum absumpserat incendium, sic irridet :

Pierios vatis Theodori flamma penates
Abstulit : hoc musis, hoc tibi, Phœbe, placet.
O scelus ! ô magnum facinus, crimenque deorum !
Non arsit pariter quòd domus, & dominus.

D. Quot sunt epigrammatis dotes ?

M. Tres numerantur præcipuæ, brevitas, perspicuitas & acumen.

D. In quo posita est illa brevitas ?

M. In eo, ne quid desit aut redundet; aliquando duobus versibus, aliquando quatuor, pluribus etiam potest consta-

re, ut videre est apud Martialem.

D. In quo consistit perspicuitas?

M. In eo quòd, retento puro elegantique sermone, fugiatur tumor & affectatio. Huc pertinet divisio cujuslibet ferè epigrammatis in duas partes; alteram quâ res exponitur; alteram quâ aliquid colligitur.

D. Quid vocas acumen epigrammatis?

M. Acumen, quatenùs in oratione dictisque cernitur, est rei expositio, aut conclusio ingeniosa: hoc est, quæ præter rei communem usum & expectationem fit, & tamen cum re, qua de agitur, maximè sit conjuncta. 1. Dicitur expositio sive conclusio; quia alia epigrammata in expositione nativa & arguta posita sunt; alia in comparatione & deductione unius ex alio, ut jam præmonui. 2. Dicitur extra rei communem usum & expectationem; quia argutia omnis eò æstimatur maximè, quòd excitet admirationem: ea verò potissimùm admiramur quæ minimè expectamus. Acumen itaque colligitur ex re inexpectata & admirabili, quæ maximè cum re nostra conjuncta sit. Rerum autem affectiones variæ ac circunstantiæ attendendæ sunt; ut ex iis aut explicatio aut conclusio elici possit inexpectata & admirabilis. Quare, ut illæ affectiones à locis rhetoricis petuntur, inde quoque peti debent acumina.

D. Da, quæso, exempla?

M. Acumen ducitur v. g. à notatione nominis. Sic quispiam colligebat Romam fore castam cùm Clemens VIII. summus Pontifex creatus est, quòd Hippolytus vocaretur :

Sancta pudicitiæ virtus redit exul in urbem.
Quid mirum est? urbi præsidet Hippolytus.

Lepidum est istud in filium coqui qui reprehenderat vocem, *dapes*, positam in carmine, primâ syllabâ productâ contra legem :

Condieram malè fortè dapes; sed doctior alter
Corrigit, atque istâ se probat arte coquum.

Venustum est istud Ausonii de Didone sumptum à conjugatis reciprocis :

Infelix Dido nunquam bene nupta marito!
Hoc pereunte fugis, hoc fugiente peris.

Ab adjunctis sumptum est istud Martialis :

Crine ruber, niger ore, brevis pede, lumine luscus;
Rem magnam præstas, Zoile, si bonus es.

Ab eodem loco deductum est istud de fratre & sorore eximiæ formæ, nisi quòd unus dextero, sinistro altera careret oculo :

Lumine Acron dextro caret, & Leonilla sinistro,

Et formâ potis est vincere uterque deos.
Blande puer, lumen quod habes, concede sorori:
Sic tu pulcher Amor, sic erit illa Venus.

A simili est istud Sarbievii de B. Ludovico Gonzaga, juxta quem pictus erat Angelus:

Angele, Gonzaga es, si pictas exuis alas:
Si Gonzaga alas induis, Angelus es.

A dissimili est istud in S. Franciscum Xaverium diem ultimum obeuntum in oriente, qui natus erat in occidente:

Nasceris occiduis, eois occidis oris:
Dissimile hoc unum, cætera solis habes.

Alios prætermitto locos undè peti possunt acumina: si plura velis, adibis epigrammatarios.

CAPUT III.

De Satyra.

D. QUID est satyra?

M. Satyra videtur nomen ducere à satyris, diis petulcis, lascivis & dicacibus; qui inter actus tragœdiarum ac posteà comœdiarum inducti in theatrum, non tantùm sermone parum verecundo, libero, aculeato, vultu ac corpore risum movebant; verùm etiam cives improbos nominatim carpebant; undè satyra ab

aliquibus ad Poema dramaticum revocatur. Videtur etiam dicta satyra, quasi satura, quòd varium complectatur argumenti genus; quare definitur satyra Poema jocosum, liberum & aculeatum, ad reprehendendos corrigendosque mores corruptos.

D. Quæ est materia satyræ?

M. Dici potest turpitudo risu digna vel odio; exagitant enim satyrici Poetæ, inertes, parasitos, deformes, loquaces, ingratos, ambitiosos, prodigos, avaros, &c. materiam satyræ his duobus versibus definivit Juvenalis:

Quidquid agunt homines, votum, timor, ira, voluptas,
Gaudia, discursus, nostri farrago libelli.

D. Quæ est forma satyræ?

M. Est ipsius constitutio & compositio, in qua illinendæ sunt quibusdam suavitatibus objurgationes, ut æquiore animo excipiantur, adeoque versutum, sagax, callidum, disertum, acutum ingenium requiritur. Amat satyra crebras sententias, acutas & acres, puritatem, & elegantiam in verbis, remissos mollioresque numeros, dictionem submissam, quotidianæ locutioni similem; undè Horatius qui in odis usque adeò numero studuit, ut idcircò numerosus vocetur ab Ovidio: idem tamen in satyris numerum illum neglexit; non quia aliter

non

non posset, sed quia hunc neglectum satyris putaret convenire. Nullæ certæ partes in hoc Poemate assignantur; aliquando insinuatio, sæpiùs abruptum & incitatum principium adhibetur.

D. Quis est finis satyræ?

M. Est objurgando & irridendo absterrere homines à vitiis, & ad virtutem incitare. Videndum tamen ut joci ac sales satyrici careant obscœnitate, ne, dum animos vult purgare Poeta, ad morum turpitudinem invitet.

CAPUT IV.

De Poemate Lyrico.

D. QUID est Poema lyricum?

M. Dictum est Poema lyricum à lyra, quæ inter organa musica celebris est; adhibebatur ad hujusmodi carmen concinendum. Quare vocatur etiam illud Poema ode & melos, id est cantus, undè Poetæ lyrici & melici.

D. Quæ est materia Poematis lyrici?

M. Longè latèque patet hæc materia; continet enim laudes deorum & hominum, vota, preces, exhortationes ad virtutem capessendam, ad vitia fugienda, deplorationes calamitatum, desideria, conquestiones; fontium, montium, vil-

larum aliorumque locorum amœniorum laudes & descriptiones; deliberationes item & invitationes aliaque innumera quæ brevi Poemate concludi possunt, comprehendit. Nam ut docet Horatius:

in Arte.

Musa dedit fidibus divos puerosque Deorum,
Et pugilem victorem, & equum certamine primum,
Et juvenum curas, & libera vina referre.

D. Quæ est forma Poematis lyrici?

M. Est ipsa compositio seu ratio scribendi illius Poematis; ubi notandum est quod est epopœïæ gravitas, tragœdiæ vehementior affectus, comœdiæ jocus, elegiæ mollities, satyræ acerbitas, epigrammati acumen, idem esse Poemati lyrico suavitatem. Quare debent adhiberi verba florida, polita, non sine majestatè induci sententiæ, vitari literarum collisiones duriores, aliaque observari quæ diximus facere ad suavitatem narrationis epicæ & ad dotes dictionis poeticæ.

lib. 2. c. 6.

D. Quot sunt versuum genera in odis?

lib. 1. c. 10.

M. Sunt sanè quàm plurima, quæ suas ducunt appellationes vel ab authoribus, ut alcaïci ab Alcæo, sapphici à Sappho, asclepiadici ab Asclepiade, &c. vel à metris quibus constant, ut trochaïci à Trochæo, dactylici à Dactylo, anapæstici ab Anapæsto, &c. Sed illorum metro-

rum leges à grammaticis petendæ sunt.

D. Quid est strophe, antistrophe & epodus?

M. Ode dividebatur in strophen, antistrophen & epodum. Strophe erat pars illa odæ quam chorus in lustranda ara in deorum laudem modulabatur progrediendo ab oriente in occidentem. Antistrophe vocabatur cùm chorus revertebatur canendo ab occidente in orientem. Epodus fiebat cùm in medio consistebat chorus, & quod supererat carminis persolvebat. Verùm jam nomine epodi intelligitur illud genus carminis in quo singulis versibus singulæ clausulæ subjiciuntur & veluti accinuntur, idque ferè alio genere carminis & plerumque breviori; cujusmodi sunt pleraque apud Horatium in libro epodon, ïambico dimetro post heroicum, aut trimetrum ïambicum statim succedente.

D. Quid est ode distrophos, tristrophos & tetrastrophos?

M. Ode dicitur distrophos, quæ plures habet strophas seu clausulas, quarum singulæ continent duo carmina; quæ clausulæ strophe dicuntur, quòd post duos versus, ad duos alios reverti oporteat, ut in hac oda Horatii v. g.

Sic te diva potens Cypri,
Sic fratres Helenæ, lucida sidera.

Post hæc duo carmina eodem modo

duo alia succedunt :

Ventorumque regat pater,
Obstrictis aliis, præter Iapyga;

& sic deinceps ad finem odæ. Ita dicitur illa ode tristrophos, quæ continet plures strophas sive conversiones, quarum singulæ habent tria carmina ; & tetrastrophos, cujus singulæ strophæ quatuor includunt versus.

D. Quid est ode monocolos, dicolos & tricolos ?

M. Ode dicitur monocolos seu uniformis, quæ unius ejusdemque generis habet carmina, talis est prima ode Horatii :

Mæcenas atavis edite regibus,
O & præsidium, & dulce decus meum, &c

cujus omnia carmina sunt asclepiadica. Dicitur dicolos, quæ habet strophas, quarum carmina sunt duplicis generis ; tricolos, cujus strophæ continent carmina triplicis generis.

CAPUT V.

De Hymno, Parodia & Carmine Intercalari.

D. QUID est hymnus ?

M. Est ode ad dei laudes virorumque illustrium celebrandas instituta ; ὑμνεῖν enim græcè, est *celebrare* latinè.

Multa

Multa sunt Hymnorum genera ; alii enim sacri appellantur quibus deum cœlitesque colimus, suntque in usu maximè in nostris templis ; alii heroici, in honorem virorum illustrium. Item alii dicebantur olim invocatorii, cùm dei cœlitumque implorabatur auxilium ; alii supplicantes, cùm præter invocationem vota etiam adhibebantur ; alii emissorii, quibus dii compositis carminibus dimittebantur ; certos enim festos dies celebrabant quibus interesse deos suos existimabant, eosque censebant non esse dimittendos sine carmine. Item alii dicebantur hymni physici, quibus cœlum, terram, solem reliquasque naturæ partes nobilissimas celebrabant ; alii fabulosi, quibus fabulas & commenta sua prosequebantur, ut Titanum bella, &c. Reliqua quæ ad hymnos spectant è capite superiori petenda sunt, cùm hymni sint carmina lyrica.

D. Quid est parodia ?

M. Est imitatio versuum, ubi sententia tamen ad contrarium sensum detorquetur. Istud genus carminis frequentavit imprimis Joannes-Baptista Masculus, profanos sensus ad religiosa ferè argumenta convertens. Sarbievius item odas Horatii aliquot improbas ad pietatem traduxit per parodiam : ejusdem Horatii oden laudatissimam è libro Epodon :

Beatus ille qui procul negotiis,
Ut prisca gens mortalium,
Od. 2. l. Epod. *Paterna rura bobus excercet suis,*
Solutus omni fœnore, &c.

Ad laudem religiosi otii sic deflectit:

At ille, Flacce, nunc erit beatior
Qui mole curarum procul,
Paterna liquit rura, litigantium
Solutus omni jurgio, &c.

D. Quid est carmen intercalare?

M. Intercalare carmen, quod & regium dicitur, est illud in quo post aliquod versuum intervallum, idem semper recurrit: apud Virgilium in eclogis ille versus sæpius usurpatur:

Incipe Mænalios mea mecum tibia versus.

& ille deinde:

Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnim.

Habes eximiam hujusmodi carminis formam apud Joninum, Frizonium aliosque recentiores Poetas.

CAPUT VI.

De Eclogis, Silvis & Diris.

D. Quid est ecloga?

M. Ecloga, quæ & bucolicum carmen à bubulco, & pastoritium à Pastore dicitur, est imitatio rusticarum actio-

num ſtylo mediocri & ſuavi, vel per meram enunciationem, vel per dramaticam perſonarum effictionem. Eclogæ vocantur à delectu & concinnitate ſermonis; ἐκλέγειν enim græcè, eſt *ſeligere* latinè: cùm autem bucolicum carmen initio inconditum eſſet, ut plurimùm, puriora quædam elegantioraque ſeligebantur; undè huic generi carminum indita eſt appellatio.

D. Quæ ſunt leges hujus Poematis?

M. Tractantur in eo vota, gratulationes, altercationes, pollicitationes, conqueſtiones, gaudia; ſed videndum ut omnia agrum redoleant. Dicendi character debet eſſe humilis; frequentes adhibendæ comparationes ex agris deductæ; jucundæ item deſcriptiones inſerendæ. Hexametrum carmen adhibendum, modò ne adſit granditas, neve longiore ambitu circumducatur. Ducem habes in hoc genere Poeſeos, ut in heroico, Virgilium; qui quantò ſublimior videtur in Æneide, tantò ſe ſubmiſſiùs de induſtria deprimit in bucolicis.

D. Quid vocas ſilvas?

M. Sunt carmina ſubito calore effuſa, neque anxiâ curâ caſtigata: ſilvæ dicuntur, quòd oblatam quaſi temerè materiem ex tempore & ſtylo veloci percurrat, & tractet Poeta, dum calor menti inſidet. Statius certè initio ſuarum ſil-

varum libellos, qui subito calore & quâdam festinandi voluptate sibi fluxerunt, silvas vocat, additque illa Poemata solùm habere gratiam celeritatis.

D. Quid intelligis per diras?

M. Diræ sunt quoddam carminis genus quo quidquid furoris, imprecationum, querelarum, conviciorum in mentem venit, effundit Poeta. Sic Dido
lib. 4. Æneam apud Virgilium, Medea Jasonem apud Senecam, diris prosequuntur. Tale est istud in Alvarum Lusitanum Malacæ præfectum, qui D. Francisco Xaverio Indiarum Apostolo, fœdè abruptâ salutari ad Sinas sanctissimi viri susceptâ legatione, mortem acceleraverat:

An tu micantis summe dominator poli,
Terribilis ultor sceleris, hoc pateris nefas!
Hoc grande crimen cernis! & lentus graves
Reponis iras! scelere Xaverius cadat
Egensque solusque, & rudi inclusus casâ!
Trabatque longas Alvarus vitæ moras!
Hoc ille videat oculus, hoc ille arbiter
Fandi & nefandi, impunè! nec rapidum manus
Suspensa vibret fulmen! eludat minas,
Iras tonantis spernat, accensas suo,
Irrideat quas vertici intentas faces?
Justos furores quid diu cohibes, deus?
Jaculare fulmen, tandem ô ultrices gemat
Sceleratus iras, obrue infandum caput.

Huc, huc catenæ ferreæ, huc carcer gravis,
Horrenda quidquid vincla, vel ferri rigor,
Enses cruenti præferunt dirum, horridum
Aut quidquid uncus ferrens, quidquid rota
Armata acuto chalybe, vel lateri vorax
Admotus ignis, quidquid horrendum intulit
Rabies Tyrannorum, huc ades. Jamjam pete,
Invade, frange, perde sceleratum caput;
Sed perde lentâ morte, se videat mori,
Cupiatque, nec possit: diu noctu impium
Oberret animo grandius pœnâ nefas, &c.

Expeditis, de quibus libri hujus initio, variis carminum generibus, illud unum superest, ut de Poematis, quæ ad heroicam Poesin commodè revocantur, quamvis ad lyram quoque venustè cani possint, breviter disseramus: sunt hæc, epithalamia, genethliaca, epicedia, &c.

CAPUT VII.

De Epithalamio, Genethliaco & Epicedio.

D. QUID est epithalamium?

M. Est Poema pro nuptiali pompa conscriptum, sic dictum à vocibus Græcis ἐπὶ *ad*, & θαλαμὸς, nuptiale cubiculum.

D. Quomodò conficiendum est illud Poema?

M. Laudes conjugum celebrandæ, faustum augurium capiendum, fructus illarum nuptiarum prædicandus, vota concipienda pro connubii felicitate & futurâ prole. Consule Poetas qui scripsêre epithalamia, Catullum, Statium, Claudianum, & è recentioribus Frizonium in
Her. hymenæo regio, qui sic incipit:
lib. 3. *Dum tua regales hymenæo sidera tædas*
Accendunt, diri tandem victricia Martis,
&c.

D. Quid est genethliacum?

M. Est Carmen quod nascentibus accinitur; γινέθλη enim græcè, est *nativitas* latinè; unde genethliacon, natale carmen.

D. Quomodò scribendum est ejusmodi carmen?

M. Parentum virtutes celebrantur; spes de puero excitatur; variæ loci ac temporis notantur circumstantiæ. Habes eximiam genethliaci formam apud Frizonium, quod inscribitur: Gallia ad Cunas Delphini; quem sic alloquitur sub initium:

Hinc ego te instratum cunis quas aulica circùm
Her. *Pompa fluit, solio Majestas intulit alto,*
lib. 4. *Aspicio, venerande puer, regumque voluptas,*
Et populi communis amor; salve, inclyte Delphin,

Spes hominum, pignusque deûm, mea gloria salve.
Quantùm instar genitoris habes, &c.
Deindè parentibus gratulatur,
Vos quoque divinâ felices prole parentes, &c.

Tum notatis aliquot diei natalis circunstantiis, vota facit, felicitatemque prænuntiat.

Cresce oleas inter, princeps, ac pacis alumnus.
Relliquias bellorum, & adhuc stillantia tela
Sanguine, funesto probibe recalescere motu.

Invitat posteà omnes populos ad diem fortunatam celebrandam:

Tuque age, fama loquax, nunc omnibus i cita pennis.
I cita, fama, tubis nunc omnibus ora resolve,
Per mea regna volans, Boreanque, Notonque pererra,
Hesperiasque domos, Eoaque Memnonis arva, &c.

Demùm precatur superos ut munus suum tueantur ac foveant:

Quod superest, munus faciles defendite vestrum,
Cœlicolæ, &c.

D. Quid est epicedium?

M. Est Carmen funebre quæ Nænia Romanis, Græcis epicedium dicitur ab ἐπὶ & κῆδος, *cura*, quæ mortuis præcipuè debet impendi.

D. Quæ sunt leges epicedii?

M. Narrantur demortui laudes; pompa funebris describitur; conditur epitaphium; Poeta denique apprecatur æternitatem. Habes formam epicedii absolutissimam apud Frizonium pro Alphonso Mancino, in quo ille versus, ut alii intercalares, plenus est lachrimarum & luctûs:

Her. lib.2. *Ite, & feralem Mancino ducite pompam,*
O miseræ, ô pullâ mœrentes cyclade Musæ.

Habes & eximium apud eundem epicelib.4. dium in mortem Annæ Austriacæ Francorum Reginæ.

CAPUT VIII.

De Epinicio, Eucharistico, & Propemptico.

D. QUID est epinicion?

M. Est carmen pro reportata victoria conscriptum, sic dictum ab ἐπὶ & νίκη, *victoria*. A variis circumstantiis loci, temporis, hostium multitudinis, &c. celebranda est victoria; observanda tradita posteris imperatoriæ prudentiæ & fortitudinis monumenta; exponendum qui fructus ex victoria consequantur; vota precesque pro patriæ victoris que incolumitate fundendæ. Habes passim apud auctores exempla quæ in hoc genere carminis imiteris.

D. Quid est eucharisticum?

M. Est Poema quo gratias alicui agimus ob præstitum beneficium, sic dictum ab ἐυχαριστεῖν, *gratias agere*: debet eo in carmine prædicari acceptum beneficium, dantis humanitas, & beneficentia extolli; accipientis necessitas non debet omitti, item miscenda vota in gratiam dantis. Sic gratias agit Didoni Æneas:

O sola infandos Troiæ miserata labores! 1. Æneid.
Quæ nos relliquias Danaûm, terræque marisque
Omnibus exhaustos jam casibus, omnium egenos,
Vrbe, domo socias, grates persolvere dignas
Non opis est nostræ, Dido, nec quidquid ubique est
Gentis Dardaniæ, magnum quæ sparsa per orbem.
Dii tibi, si qua pios respectant numina, si quid
Vsquam justitiæ est, & mens sibi conscia recti,
Præmia digna ferant; quæ te tam læta tulerunt
Sæcula? qui tanti talem genuêre parentes?

Hujus Carminis passim exempla suppetunt apud authores.

D. Quid est propempticum carmen?

M. Propempticum à προπέμπω deduco; est carmen in gratiam aliquò abeuntium

scriptum, in quo vota concipiuntur eorum causâ, vel ad avertendum malum aliquod vel ad bonum aliquod, ac præcipuè fortunatum iter apprecandum. Talis est ode Horatii in gratiam Virgilii Athenas navigaturi, quæ sic habet:

lib. 1. Od. 3. *Sic te Diva potens Cypri,*
Sic fratres Helenæ, lucida sidera,
Ventorumque regat pater,
Obstrictis aliis præter Iapiga;
Navis quæ tibi creditum
Debes Virgilium, finibus Atticis
Reddas incolumem, precor,
Et serves animæ dimidium meæ.

He-roic lib. 3. Egregia habet Vallius hujus generis Poematia, quibus amicos, atque unum imprimis sub Amyntæ persona in Indiam proficiscentem prosequitur, quæ tu consule.

CAPUT IX.

De Carmine Soterico, Protreptico & Parænetico.

D. QUID est sotericum carmen?
M. Est carmen pro salute recepta, & vitato gravi aliquo periculo: dicitur Sotericum, quòd σωτηρία græcè, *salutem* sonet latinè. In eo debet expendi periculi magnitudo, in eo subeundo forti-

tudo, in vitando solertia vel felicitas, bona ex vitato exorta celebrari. Habes absolutissima hujus carminis exempla apud Frizonium in quatuor odis quas ad Franciam, ad christianissimum regem, augustissimam reginam matrem post recuperatam regis sanitatem inscripsit, quarum prima sic incipit:

Paeane ovantes junge lyrae modos, Lyr.
Et martiales, Francia, laureas: lib. 1.
Defuncta fatali periclo;
Magnifici rea surge voti, &c.

D. Quid est carmen protrepticum?

M. Idem est atque adhortatorium carmen à verbo *προτρέπω adhortor*, cùm scilicet alios ad aliquid suscipiendum impellimus. Nihil est usitatius ejusmodi carmine apud Poetas. Formam habet illius exquisitam Frizonius in sacra expeditione ad principes christianos.

Surgite, magnanimi proceres, quos aethere ab alto Heroic.
Increpuêre sacrum spirantia classica Martem, &c. lib. 2.

Quae carmina, si quae alia, vim habent ad permovendos animos; ducitur enim adhortatio ab Ottomanici hostis ferocitate & successu funestè felici; ab amplitudine regionum ab eo devastatarum, à Solymaeae urbis sanctitate ab eo tam foedâ servitute oppressae; à futurae victoriae certis conjecturis, &c.

D. Quid eſt carmen paræneticum ?

M. Eſt monitorium carmen à παραίνεω, *admoneo* ſic dictum ; in quo præcepta ſapientiæ continentur. Sic Poeta pro ſuo officio alios monet, v. g. ne ſe periculis temerè objiciant ; ne majora viribus ſuſcipiant ; ne quid aliud aggrediantur cujus ipſos poſtea pœnitere poſſit. Habes ejuſmodi carmina paſſim apud Poetas, tum veteres, tum recentiores, ac proindè nihil eſt opus, feſtinanti præſertim, exempla proferre. Sed finem hîc habento noſtræ Poeticæ Inſtitutiones, quarum uſus utinam ad majorem dei, ejuſque matris auguſtiſſimæ gloriam, qui fuit unus mihi finis propoſitus, conferantur.

TRACTATUS
DE TABELLIS
ÆNIGMATICIS,
SIVE
DE PICTO
ÆNIGMATE.

D. STUDEO jam ex te audire ea quæ passim de ænigmate circumferuntur. Quare pergratum mihi feceris si, traditis Poeticis Institutionibus, doctrinam ænigmaticam adjicias; quandoquidem sit illa plurimi ab omnibus politioris litteraturæ hominibus.

M. Quàm miras illa doctrina delicias, tam difficiles habet explicatus. Quàm multi enim nullis hîc adstringi legibus volunt, qui modò aliquid proferant cui subsit aliquid venustatis, acuminis aliquid, an bene cum re qua de agitur

illud cohæreat nec-ne, non admodùm curant; & tamen debent esse ænigmatis certæ leges; neque enim res quælibet rei alteri significandæ, vel ænigmaticè, censenda est idonea.

D. Illas tu mihi, quæso, leges expone.

M. Dicam equidem quod sentiunt ac loquuntur eo de argumento prudentes & acuti rerum existimatores. Neque enim is ego sum qui leges ausim ipse constituere; neque etiam quàm latè patet ænigmatum, gryphorum, aut emblematum velim doctrinam dicendo prosequi. Satis habeo hîc de tabellis ænigmaticis, quòd genus illud ænigmatis celebretur maximè, disputare, eaque proferre quæ peritis ad veritatem maximè accedere videantur. Atque huic nostræ disputationi ut modum aliquem ac dicendi ordinem præfiniam, exponam. 1. Quid sit ænigma, atque imprimis ænigma pictum, de quo hîc agitur. 2. Quæ res possint exhiberi ænigmaticè in tabellis. 3. Quæ sint leges rei ænigmaticè significantis. 4. Quæ sint conditiones rei ænigmaticè significatæ. 5. Quomodò sit instituenda ænigmatis solutio. 6. Quis sit usus traditarum præceptionum, ubi nonnulla proponenda sunt ænigmatum paradigmata.

§. I.

Quid sit Ænigma Pictum.

D. QUid est ænigma pictum?

M. 1. Si vim vocis illius quæras, αἶνος græcè, significat latinè *laudem*, item *sermonem laude dignum atque admiratione*, eumque tantùm qui propter obscuritatem solis sapientibus est cognitus. Atque hinc factum est ut illiusmodi sermones antiquis Æni dicerentur; undè postea αἰνίσσομαι, *obscurè significo*, αἴνιγμα, *sermo obscurus*. Atque hic sermo gryphus etiam dictus est, quòd homines eo quasi irretiri soleant; γρῖφος enim græcè, significat *rete* latinè.

2. Cùm res obscurè significata, vel picturâ, vel dictione possit adumbrari, alia sunt in pictura, alia in dictione posita ænigmata.

3. Itaque universè describitur ænigma, vel symbolum, vel oratio rem unam apertè & alteram obscurè significans. Pictum verò ænigma definitur symbolum aliquod picturâ exhibitum, quo res una apertè, altera obscurè significatur. Exempli causâ, in picta Christi domini è cruce pendentis imagine, mortis Christi apertè exhibetur mysterium; obscurè verò balsamum, vel aliquid aliud po-

test designari. Jam verò cùm & rei apertè exhibitæ, & obscurè significatæ suæ sint leges, sua officia, de illis seorsim agendum erit, postquam ænigmati materiam subjecerimus, sive res quæ cadunt in ænigma, exposuerimus.

§. II.

Quæ res possint exhiberi ænigmaticè in Tabellis.

D. Quæ subjecta est ænigmati materia, seu, quæ res cadunt in ænigma?

M. Res physicæ & naturales, non morales exhibentur ænigmaticè; cùm hoc pacto differat maxime ænigma ab emblemate, in quod virtutes & vitia solent cadere, contra quàm fit in ænigmate.

D. Nunquid excludis rem arte factam ab ænigmate?

M. Nequaquam; res enim naturalis dicitur materia ænigmatis, quatenùs morali opponitur. Itaque in naturalibus recensentur.

1. Elementa, res cœlestes, meteora; ut aer, aqua, ignis, astra, sol oriens, sol occidens, meridies, lux, umbra, dies, nox, diluculum, aurora, iris, nix, grando, glacies, ros, ventus, pluvia, nubes, &c.

2. Mixta, ut lapides, gemmæ, metalla, adamas, electrum, corallium, &c.

3. Plantæ, flores, arbores eæque notiores.

4. Animantes, quæ dicuntur populares; atque illustres, ut leo, aquila, equus, taurus, &c. apis, bombix, &c.

5. Quæ pertinent ad hominem, ut anima, memoria, cerebrum, oculus, manus, sanguis, lac, lachrima, cor, verbum, somnus, risus, suspirium, coma, vox, echo, &c.

6. Artefacta, ut annulus, campana, chrystallus, circinus, cithara, clepsydra, clypeus, corona, fistula, galea, horologium, lampas, larva, liber, lorica, moneta, panis, papyrus, perspicilia, pila, pugillaria, pulvis tormentarius, sagitta, sceptrum, sigillum, speculum, spongia, tuba, tympanum, &c.

7. Quæ sunt partim naturalia, partim artefacta, ut acetum, balsamum, cera, mel, oleum, saccharum, sal, thus, vinum, &c.

8. Quæ pertinent ad varios ludos, ut alea, latrunculi, &c.

9. Tragœdia, comœdia, satyra, elegia, &c.

Atque etiam usus obtinuit ut quæ sunt quasi physica ænigmaticè exhibeantur, ut secretum, mendacium aliaque bene multa quæ hîc enumerare sin-

varum libellos, qui subito calore & quâdam festinandi voluptate sibi fluxerunt, silvas vocat, additque illa Poemata solùm habere gratiam celeritatis.

D. Quid intelligis per diras?

M. Diræ sunt quoddam carminis genus quo quidquid furoris, imprecationum, querelarum, conviciorum in mentem venit, effundit Poeta. Sic Dido
lib.4. Æneam apud Virgilium, Medea Jasonem apud Senecam, diris prosequuntur. Tale est istud in Alvarum Lusitanum Malacæ præfectum, qui D. Francisco Xaverio Indiarum Apostolo, fœdè abruptâ salutari ad Sinas sanctissimi viri susceptâ legatione, mortem acceleraverat:

An tu micantis summe dominator poli,
Terribilis ultor sceleris, hoc pateris nefas!
Hoc grande crimen cernis! & lentus graves
Reponis iras! scelere Xaverius cadat
Egensque solusque, & rudi inclusus casâ!
Trabatque longas Alvarus vitæ moras!
Hoc ille videat oculus, hoc ille arbiter
Fandi & nefandi, impunè! nec rapidum manus
Suspensa vibret fulmen! eludat minas,
Iras tonantis spernat, accensas suo,
Irrideat quas vertici intentas faces?
Justos furores quid diu cohibes, deus?
Jaculare fulmen, tandem ô ultrices gemat
Sceleratus iras, obrue infandum caput.

Huc, huc catena ferreæ, huc carcer gravis,
Horrenda quidquid vincla, vel ferri rigor,
Enses cruenti præferunt dirum, horridum
Aut quidquid uncus ferreus, quidquid rota
Armata acuto chalybe, vel lateri vorax
Admotus ignis, quidquid horrendum intulit
Rabies Tyrannorum, huc ades. Jamjam pete,
Invade, frange, perde sceleratum caput;
Sed perde lentâ morte, se videat mori,
Cupiatque, nec possit: diu noctu impium
Oberret animo grandius pœnâ nefas, &c.

Expeditis, de quibus libri hujus initio, variis carminum generibus, illud unum superest, ut de Poematis, quæ ad heroicam Poesin commodè revocantur, quamvis ad lyram quoque venustè cani possint, breviter disseramus: sunt hæc, epithalamia, genethliaca, epicedia, &c.

CAPUT VII.

De Epithalamio, Genethliaco & Epicedio.

D. QUID est epithalamium?

M. Est Poema pro nuptiali pompa conscriptum, sic dictum à vocibus Græcis ἐπὶ *ad*, & θαλαμὸς, nuptiale cubiculum.

D. Quomodò conficiendum est illud Poema?

M. Laudes conjugum celebrandæ, faustum augurium capiendum, fructus illarum nuptiarum prædicandus, vota concipienda pro connubii felicitate & futurâ prole. Consule Poetas qui scripsêre epithalamia, Catullum, Statium, Claudianum, & è recentioribus Frizonium in hymenæo regio, qui sic incipit:

Her. lib. 3.

Dum tua regales hymenæo sidera tædas
Accendunt, diri tandem victricia Martis, &c.

D. Quid est genethliacum?

M. Est Carmen quod nascentibus accinitur; γενέθλη enim græcè, est *nativitas* latinè; undè genethliacon, natale carmen.

D. Quomodò scribendum est ejusmodi carmen?

M. Parentum virtutes celebrantur; spes de puero excitatur; variæ loci ac temporis notantur circumstantiæ. Habes eximiam genethliaci formam apud Frizonium, quod inscribitur: Gallia ad Cunas Delphini; quem sic alloquitur sub initium:

Her. lib. 4.

Hinc ego te instratum cunis quas aulica circùm
Pompa fluit, solio Majestas intulit alto,
Aspicio, venerande puer, regumque voluptas,
Et populi communis amor; salve, inclyte Delphin,

Spes hominum, pignusque deûm, mea gloria salve.

Quantùm instar genitoris habes, &c.

Deindè parentibus gratulatur,

Vos quoque divinâ felices prole parentes; &c.

Tum notatis aliquot diei natalis circunstantiis, vota facit, felicitatemque prænuntiat.

Cresce oleas inter, princeps, ac pacis alumnus.

Relliquias bellorum, & adhuc stillantia tela
Sanguine, funesto prohibe recalescere motu.

Invitat posteà omnes populos ad diem fortunatam celebrandam :

Tuque age, fama loquax, nunc omnibus i cita pennis.
I cita, fama, tubis nunc omnibus ora resolve,
Per mea regna volans, Boreanque, Notonque pererra,
Hesperiasque domos, Eoaque Memnonis arva, &c.

Demùm precatur superos ut munus suum tueantur ac foveant :

Quod superest, munus faciles defendite vestrum,
Cœlicolæ, &c.

D. Quid est epicedium?

M. Est Carmen funebre quæ Nænia Romanis, Græcis epicedium dicitur ab ἐπὶ & κῆδος, *cura*, quæ mortuis præcipuè debet impendi.

D. Quæ sunt leges epicedii?

M. Narrantur demortui laudes; pompa funebris describitur; conditur epitaphium; Poeta denique apprecatur æternitatem. Habes formam epicedii absolutissimam apud Frizonium pro Alphonso Mancino, in quo ille versus, ut alii intercalares, plenus est lachrimarum & luctûs:

Her. lib. 2. *Ite, & feralem Mancino ducite pompam,*
O miseræ, ô pullâ mœrentes cyclade Musæ.

Habes & eximium apud eundem epicedium in mortem Annæ Austriacæ Francorum Reginæ. lib. 4.

CAPUT VIII.

De Epinicio, Eucharistico, & Propemptico.

D. Quid est epinicion?

M. Est carmen pro reportata victoria conscriptum, sic dictum ab ἐπὶ & νικὴ, *victoria*. A variis circumstantiis loci, temporis, hostium multitudinis, &c. celebranda est victoria; observanda tradita posteris imperatoriæ prudentiæ & fortitudinis monumenta; exponendum qui fructus ex victoriâ consequantur; vota precesque pro patriæ victorisque incolumitate fundendæ. Habes passim apud authores exempla quæ in hoc genere carminis imiteris.

D. Quid est eucharisticum?

M. Est Poema quo gratias alicui agimus ob præstitum beneficium, sic dictum ab εὐχαριστεῖν, *gratias agere* : debet eo in carmine prædicari acceptum beneficium, dantis humanitas, & beneficentia extolli; accipientis necessitas non debet omitti, item miscenda vota in gratiam dantis. Sic gratias agit Didoni Æneas :

O sola infandos Troiæ miserata labores! 1. Æneid.
Quæ nos relliquias Danaûm, terræque marisque
Omnibus exhaustos jam casibus, omnium egenos,
Urbe, domo socias, grates persolvere dignas
Non opis est nostræ, Dido, nec quidquid ubique est
Gentis Dardaniæ, magnum quæ sparsa per orbem.
Dii tibi, si qua pios respectant numina, si quid
Usquam justitiæ est, & mens sibi conscia recti,
Præmia digna ferant; quæ te tam læta tulerunt
Sæcula? qui tanti talem genuêre parentes?

Hujus Carminis passim exempla suppetunt apud authores.

D. Quid est propempticum carmen?

M. Propempticum à προπέμπω deduco: est carmen in gratiam aliquò abeuntium

scriptum, in quo vota concipiuntur eorum causâ, vel ad avertendum malum aliquod vel ad bonum aliquod, ac præcipuè fortunatum iter apprecandum. Talis est ode Horatii in gratiam Virgilii Athenas navigaturi, quæ sic habet:

lib. 1. Od. 3. *Sic te Diva potens Cypri,*
Sic fratres Helenæ, lucida sidera,
Ventorumque regat pater,
Obstrictis aliis præter Iapiga;
Navis quæ tibi creditum
Debes Virgilium, finibus Atticis
Reddas incolumem, precor,
Et serves animæ dimidium meæ.

Egregia habet Vallius hujus generis Poematia, quibus amicos, atque unum imprimis sub Amyntæ persona in Indiam proficiscentem prosequitur, quæ tu consule. (Heroic. lib. 3.)

CAPUT IX.

De Carmine Soterico, Protreptico & Parænetico.

D. QUID est sotericum carmen?

M. Est carmen pro salute recepta, & vitato gravi aliquo periculo: dicitur Sotericum, quòd σωτηρία græcè, *salutem* sonet latinè. In eo debet expendi periculi magnitudo, in eo subeundo forti-

tudo, in vitando solertia vel felicitas, bona ex vitato exorta celebrari. Habes absolutissima hujus carminis exempla apud Frizonium in quatuor odis quas ad Franciam, ad christianissimum regem, augustissimam reginam matrem post recuperatam regis sanitatem inscripsit, quarum prima sic incipit:

Pæane ovantes junge lyræ modos, Lyr. lib. 1.
Et martiales, Francia, laureas:
Defuncta fatali periclo;
Magnifici rea surge voti, &c.

D. Quid est carmen protrepticum?

M. Idem est atque adhortatorium carmen à verbo *προτρέπω adhortor*, cùm scilicet alios ad aliquid suscipiendum impellimus. Nihil est usitatius ejusmodi carmine apud Poetas. Formam habet illius exquisitam Frizonius in sacra expeditione ad principes christianos.

Surgite, magnanimi proceres, quos æthere ab alto Heroic. lib. 2.
Increpuêre sacrum spirantia classica Martem, &c.

Quæ carmina, si quæ alia, vim habent ad permovendos animos; ducitur enim adhortatio ab Ottomanici hostis ferocitate & successu funestè felici; ab amplitudine regionum ab eo devastatarum, à Solymææ urbis sanctitate ab eo tam fœdâ servitute oppressæ; à futuræ victoriæ certis conjecturis, &c.

TRACTATUS
DE TABELLIS
ÆNIGMATICIS,
SIVE
DE PICTO
ÆNIGMATE.

D. STUDEO jam ex te audire ea quæ passim de ænigmate circumferuntur. Quare pergratum mihi feceris si, traditis Poeticis Institutionibus, doctrinam ænigmaticam adjicias; quandoquidem sit illa plurimi ab omnibus politioris litteraturæ hominibus.

M. Quàm miras illa doctrina delicias, tam difficiles habet explicatus. Quàm multi enim nullis hîc adstringi legibus volunt, qui modò aliquid proferant cui subsit aliquid venustatis, acuminis aliquid, an bene cum re qua de agitur

§. I.

Quid sit Ænigma Pictum.

D. Quid est ænigma pictum ?

M. 1. Si vim vocis illius quæras, αἶνος græcè, significat latinè *laudem*, item *sermonem laude dignum atque admiratione*, eumque tantùm qui propter obscuritatem solis sapientibus est cognitus. Atque hinc factum est ut illiusmodi sermones antiquis Æni dicerentur; undè postea *αἰνίσσομαι*, *obscurè significo*, *αἴνιγμα*, *sermo obscurus*. Atque hic sermo gryphus etiam dictus est, quòd homines eo quasi irretiri soleant; γρῖφος enim græcè, significat *rete* latinè.

2. Cùm res obscurè significata, vel picturâ, vel dictione possit adumbrari, alia sunt in pictura, alia in dictione posita ænigmata.

3. Itaque universè describitur ænigma, vel symbolum, vel oratio rem unam apertè & alteram obscurè significans. Pictum verò ænigma definitur symbolum aliquod picturâ exhibitum, quo res una apertè, altera obscurè significatur. Exempli causâ, in picta Christi domini è cruce pendentis imagine, mortis Christi apertè exhibetur mysterium; obscurè verò balsamum, vel aliquid aliud po-

teſt deſignari. Jam verò cùm & rei apertè exhibitæ, & obſcurè ſignificatæ ſuæ ſint leges, ſua officia, de illis ſeorſim agendum erit, poſtquam ænigmati materiam ſubjecerimus, ſive res quæ cadunt in ænigma, expoſuerimus.

§. II.

Quæ res poſſint exhiberi ænigmaticè in Tabellis.

D. QUæ ſubjecta eſt ænigmati materia, ſeu, quæ res cadunt in ænigma?

M. Res phyſicæ & naturales, non morales exhibentur ænigmaticè; cùm hoc pacto differat maxime ænigma ab emblemate, in quod virtutes & vitia ſolent cadere, contra quàm ſit in ænigmate.

D. Nunquid excludis rem arte factam ab ænigmate?

M. Nequaquam; res enim naturalis dicitur materia ænigmatis, quatenùs morali opponitur. Itaque in naturalibus recenſentur.

1. Elementa, res cœleſtes, meteora; ut aer, aqua, ignis, aſtra, ſol oriens, ſol occidens, meridies, lux, umbra, dies, nox, diluculum, aurora, iris, nix, grando, glacies, ros, ventus, pluvia, nubes, &c.

2. Mixta, ut lapides, gemmæ, metalla, adamas, electrum, corallium, &c.

3. Plantæ, flores, arbores eæque notiores.

4. Animantes, quæ dicuntur populares; atque illustres, ut leo, aquila, equus, taurus, &c. apis, bombix, &c.

5. Quæ pertinent ad hominem, ut anima, memoria, cerebrum, oculus, manus, sanguis, lac, lachrima, cor, verbum, somnus, risus, suspirium, coma, vox, echo, &c.

6. Artefacta, ut annulus, campana, chrystallus, circinus, cithara, clepsydra, clypeus, corona, fistula, galea, horologium, lampas, larva, liber, lorica, moneta, panis, papyrus, perspicilia, pila, pugillaria, pulvis tormentarius, sagitta, sceptrum, sigillum, speculum, spongia, tuba, tympanum, &c.

7. Quæ sunt partim naturalia, partim artefacta, ut acetum, balsamum, cera, mel, oleum, saccharum, sal, thus, vinum, &c.

8. Quæ pertinent ad varios ludos, ut alea, latrunculi, &c.

9. Tragœdia, comœdia, satyra, elegia, &c.

Atque etiam usus obtinuit ut quæ sunt quasi physica ænigmaticè exhibeantur, ut secretum, mendacium aliaque bene multa quæ hîc enumerare sin-

gula difficilioris esset operæ ac laboris etiam supervacanei.

§. III.

Quæ sint leges rei ænigmaticè significantis.

D. AGè ergo, quæ sunt jam leges ænigmatis?

M. Cùm duo sint, ut monui, in unoquoque ænigmate; unum quod apertè, alterum quod obscurè significatur; sive res sit, una quæ ænigmaticè significat, altera quæ significatur ænigmaticè; sic utrique suæ privatæ leges sunt attributæ.

D. Quæ sunt itaque leges rei ænigmaticè significantis.

M. Has leges pictores ipsi plerumque præfiniunt quas violare nemo ausit ænigmatistes.

Prima est, nihil ut peccetur contra fidem historiæ, sed habeatur ratio loci, temporis, personarum aliarumque majoris momenti circumstantiarum. Contra hanc legem peccet ille qui crucis mysterium sic exhibeat, ut ad Calvariæ montem allabatur mare.

Altera lex est, ut sit aliquid unum in tabella ad quod cætera omnia, ut ad ali-

quid primarium commodè referantur; ut in allato exemplo de Christo è cruce pendente, debent omnia quæ sunt in tabella cum eo mysterio, vel necessariò, vel saltem probabiliter esse conjuncta; putà deipara virgo, divus Joannes evangelista, diva Magdalena, dolorum instrumenta, aliaque ejusmodi. Sed cavendum imprimis est ne quid profanum sacris admisceatur, aut aliquid monstro simile quod oculos offendat.

D. An non licebit aliquid adpingere quod sit extra rem quæ exhibetur, quod solventis ænigma torqueat ingenium juxta ac sapiat eruditionem?

M. Adpingatur, per me licet, symbolum aliquod, quamvis ad id quod exhibetur non admodùm pertineat; si modò tabellam non corrumpat, sed in aliqua tabellæ parte longè summota, minùs certè spectabili adpingatur. Atque ut in eodem hæreamus exemplo, in tabella Christum cruci affixum exhibente adpingatur urbs Solyma, adpingantur agri circumjecti, atque ex occasione proferatur aliquid quod iis locis sit probabiliter affixum.

D. Ita-ne vis aliquid unum in tabella depingi ad quod cætera omnia referantur ut duo vel plura non æquè primariò proferantur?

M. Duo, fateor, æquè primariò pos-

sunt in tabella ænigmatica proferri; uti fit in congressu duorum amicorum. Sed illud dictis quid officit? est enim hîc aliquid unum ad quod cætera dirigantur, congressus, verbi gratiâ, amicorum, ad quem alia referuntur adpicta symbola, quæ causas, effecta, dotes, usus & proprietates rei significent quæ ænigmaticè exhibetur.

D. Ad alias, quæso, tabellæ leges.

M. Tertia lex esto, ut unaquæque res, quæ significatur ænigmaticè, suis in ipsa tabella coloribus depingatur: putà si res illustris, vel humilis; terribilis, vel mitis; læta, vel tristis significetur: habitum tabella induat regium, vel humilem; terribilem, vel mitem; lætum, vel tristem. Undè

Quarta lex huic affinis constituitur; ne persona, quæ exhibetur in tabella illustris, sensu donetur vel humili vel ridiculo. Erret itaque is qui regem corporis habitu martiali depictum de avicula, quæ vulgò Trochilus seu Regulus, vulgò *le Roitelet* appellatur, ausit interpretari.

Quinta denique lex esto, ut ipsa res quæ ænigmaticè significatur, non pingatur in tabella. Verbi gratiâ, si symbolum aliquod exhibeas quod ænigmaticè gladium significet; non debes reipsa gladium adpingere. Quod sic ego tamen intelligi

telligi velim, ut sine tabellæ corruptione ea res possit abesse. Nam si oculus aut manus, exempli causâ, ænigmaticè significetur, ac personæ ad id in tabella significandum adhibeantur, non opus est illas aut cæcas, aut manibus abscissis exhiberi. Atque hæ sunto leges rei ænigmaticè significantis.

§. IV.

Quæ sint Leges rei ænigmaticè significatæ.

D. QUæ sunt leges rei ænigmaticè significatæ?

M. In tabella ænigmatica rei significatæ quatuor leges præcipuè constituuntur.

Prima est, ut res quæ significatur ænigmaticè, sit physica & naturalis, non moralis: cùm eâ ratione potissimùm differat ænigma ab emblemate, ut dictum est superiùs.

Altera lex est, ut res illa sit simplex ac singularis, quæ in sensum facile cadere possit ac demonstrationem. Sic magnes, aurum, aut illiusmodi aliquid, non regnum aut urbs, aut illud quod ex diversis omninò naturis constet, ænigmaticè exhibetur. Ratio potest hæc afferri sanè

optima, quòd unum aliquid in tabella debet sumi ænigmaticè & metaphoricè; cætera, ut jam exponam, debent illi in sensu naturali ac proprio convenire. Secùs autem fieret si quod rerum diversarum collectionem aggregationemque complectitur, significaretur ænigmaticè; quia singulas ferè partes in sensu metaphorico interpretari oporteret, adeoque non tam unum, quàm multiplex ænigma constituere.

Tertia lex est, ut in tabella ænigmatica illud unum quod est primarium, sumatur in sensu improprio, metaphorico, ænigmatico; ac deindè cætera omnia in sensu proprio & naturali explicentur. Ita si tabellam, quæ Christum cruci affixum exhibet, velim de balsamo interpretari, dicam Christum esse balsamum, quod in sensu improprio & metaphorico accipitur; neque enim illud corpus potest esse balsamum: tum cætera, quæ fuerint depicta in tabella, balsamo convenire in sensu naturali debeo demonstrare. Atque etiam, ut sit omnibus numeris absolutum ænigma, cùm primùm dixi illud corpus esse balsamum, debent statim, vel me tacente, quæ hîc depicta sunt omnia vel per se videri balsamo accommodatissima. Ratio est, quia si multa symbola alia ex aliis deducta simul illigentur, sumanturque omnia in sensu improprio & meta-

phorico, non erit illud unum, sed multiplex ænigma; adeoque erit ænigma in ænigmate, quod aiunt, & obscuritas maxima in rem de se satis obscuram inducetur.

D. Certè si res sic habeat, atque unum aliquid sumatur impropriè cui cætera omnia propriè conveniant, erit illud operosum maximè ænigma solvere.

M. Non erit admodùm operosum, si qui proponit ænigma, præscriptas leges observet religiosè, quanquàm hac in parte aliquid indulgetur, si eximium aliquid ac reconditioris doctrinæ afferatur. Tum enim, non id tantùm quod est primarium, sed quod etiam secundarium est atque adjectitium, poterit in sensu metaphorico & ænigmatico explicari. Sic tabella quæ depictum exhibebit judicium Salomonis decantatissimum, optimè significabit ænigmaticè cerebrum, quæ sedes est judicij, quod in sensu metaphorico accipitur; poterunt quoque sensu eodem duæ illæ mulieres, quarum una infantulum dissecari vivum postulabat, nolebat altera, poterunt, inquam, dici duæ pelles, quibus cerebrum involvitur, quarum una pia mater, altera dura mater appellatur; quod sanè miram habet convenientiam.

Quarta denique lex constituitur, ut subsit aliqua ratio cur res una signifi-

cet aliam ænigmaticè, id est, ut sit convenientia aliqua inter utramque rem & significantem & significatam, eaque vel à natura vel ab institutione petita. Ita in exemplo allato judicium Salomonis egregiè dicitur significare ænigmaticè cerebrum, quòd sit sedes judicii. Christus è cruce depositus in sinum Joannis Evangelistæ excipientis, rectè adumbrat secretum, quod in amici veluti sinum conjicitur. Atque hoc sensu potest ænigmatis solutio, vel priùs, vel posteriùs in sensum moralem deflecti, quàm in sensu physico & naturali explicetur. Sic Christus in cruce de balsamo ritè intelligitur, explicaturque in sensu naturali, arreptâ inde velut occasione, quòd sicut balsamo curantur vulnera corporis, sic & animi curantur Christi sanguine, cujus *livore*, ut loquitur Propheta, *sanati sumus*.

Atque hæ sunt ænigmatum leges quæ passim afferuntur certissimæ, ad quas qui solutionem, quam attulerit, voluerit exigere, dicet ad rem accommodatissimè.

§. V.

Quomodò sit instituenda Ænigmatis solutio.

D. AGE sanè, superest modò mihi ut præcipias quomodò ænigmatis

tis solutio instituenda sit.

M. Satis puto ex dictis constat quomodò illa sit instituenda ; dicam tamen, quando ita cupis, quomodò universè sit expedienda ænigmatis solutio.

1. Attendes ad id quod est in tabella ænigmatica primarium, quo debet rei natura, quæ ænigmaticè significatur, tota ferè contineri.

2. Examinabis cætera tabellæ adjectitia ornamenta quibus rei ænigmaticè adumbratæ, tum causæ, tum effecta dotesque omnes in sensu naturali significantur ; cavebisque ne quid momenti alicujus prætermittas ; nam in minutiis quibusdam nihil opus est immorari.

3. Prolato nomine rei significatæ, totum sensum paucis aperies, ut rem totam uno quasi intuitu deprehendant qui adsunt auditores.

4. Singillatim resumes omnia, atque ostendes pluribus quàm rite omnia rei ænigmaticè significatæ in sensu naturali conveniant.

5. Si quid erit alicujus momenti quod ad sensum tuum difficilè possit accommodari, illud cursim perstringes vel jocosè eludes. Neque enim opus est eodem modo explicari omnia, aut ad mentem ænigmatistæ exigere.

6. Poteris vice epilogi, brevi omnia anacephaleosi retractare, atque etiam in

gratiam adpictæ in tabella personæ, vel historiæ, aut in honorem viri cujusdam primarii, qui adsit, carmen aliquod attexere.

7. Orationem sic compones, ut jucundè fluat non sine acumine ac lepôre, variis brevioribusque floreat descriptionibus, atque etiam eleganti identidem intexto carmine splendescat. Nam perindè est ænigma, vel strictâ, vel solutâ oratione, vel utrâque permixtâ explicare.

D. Profer, quæso, jam aliquot ænigmata quæ juxta allatas modo leges solvantur.

M. Selecta profero, quorum ex solutione traditarum præceptionum patebit usus manifestè.

§. VI.

Primum Ænigma.

CHRISTI *Domini è cruce pendentis effigies*. Ubi 1. Christi córpus tribus clavis cruci affixum. 2. Idem corpus album ac sanguineis guttis perspersum. 3. Lachrimæ ab oculis manantes. 4. Crux coloris cinerei ac paulùm rubescens. 5. Sol ad occasum vergens. 6. Nubes circumquaque. 7. Deipara virgo cruci obversa, gladioque, ut aliquando pingitur,

confossa. 8. Magdalena crucem amplexa sparsis capillis & vultu inflammato. 9. Circumjecti colles rupesque.

Solutio.

Hîc perfectè designatur & opobalsamum & xylobalsamum, id est succus balsami & lignum balsami. Succus balsami per corpus, lignum balsami per crucem significatur. Ad hanc solutionem adhibendam me movet ille cujus *livore*, ut loquitur Isaïas, tanquam pretiosissimo balsamo *sanati sumus*.

Et sanè balsamum nascitur imprimis in Judæa, quæ exhibetur in tabella; item balsami succus ex arbore, factâ incisione, exprimitur; & quod est mirum, ternâ incisione factâ, si Plinio credimus, cujus sunt hæc verba, L. 12. c. 26. *Nunc etiam singularum arborum largior vena ter omnibus percutitur æstatibus*, quod graphicè exhibent clavi tres cruci infixi. Albus succus est in Judæa, atque, ut ait Strabo, lacti similis; rubeus est in India: in modum lachrymæ defluit americanum balsamum, inquit Monardus. Nonne hîc omnia perfectè designantur? En succi candor, en rubor, en lachrimæ.

Jam verò arbor balsamina coloris est cinerei, rubescens tamen; truncus est accisis sæpiùs in anno ramis; emoritur illa, si altiùs infigatur ferrum; nam ut Plinii verbis utar, *ferro lædi vitalia odit*.

hæc arbor. Omnia hîc per se loquuntur. Arbor est cinerea, rubescens tamen; truncus est sine ramis, sine foliis; emortuus, quia ferro tribus in locis transfixus, læsis vitalibus. Quâ parte transfixa est, hærens cruci corpus, manantem ex incisis arbori vulneribus succum balsaminum exhibet.

Cælum, sol, nubes ad balsamum quoque, ut illius causæ, faciunt plurimùm, atque imprimis nubes fœtæ imbribus: undè Theophrastus ait coli arborem illam in Judæa propter frequentiores pluvias quæ solent esse illi gratissimæ. Sol in occasum vergit, quia tunc inciduntur arbores balsaminæ, qui mos apud Indos viget maximè. Solent illi, appetente nocte, incisionibus arborum illarum alligare vascula, quibus liquor per totam noctem fluens excipiatur.

At quid illa mulier gladio confossa, crucique obversa? Quid altera arborem complexa, sparsis capillis, inflammato vultu? In utraque muliere vis balsami arguitur planè mirabilis. Omnibus ferè vulneribus opportunum est balsamum, sed vulneribus imprimis aliquo acumine inflictis, quod egregiè exhibet ille gladius, mœsta item & lachrimabunda debuit exhiberi mulier, ob vim doloris, & balsamo obversa; undè certum vulneri remedium quærit. Quærit & altera mu-

lier remedium dolori, quia opportunum esse docent balsamum capitis doloribus, cui ideò circumligatur, & cerebro impositum omnem, ut aiunt, expungit dolorem. Vultu est inflammato, vel ob mali vim acerrimam, vel etiam, quod aiunt, balsamo vultûs colorem intendi.

Enimverò quid colles, quid rupes ad balsamum? Balsamum implet colles, inquit Plinius. Tempore Trajani, inquit Thuanus, crescebat balsamum in montibus Engaddi & in monte Libano.

Denique si velim in sensum, quem vocat moralem, illud deflectere, nihil potest dici aptius, accommodatius nihil. Nam pretiosissimum fuit, ut jam insinuavi, sanguis Christi, balsamum; cujus virtute sauciata lethaliter natura humana, curata fuit: *Ejus enim livore*, ut cum vate evangelico loquar, *sanati sumus.* Quàm grave per peccatum homo acceperit vulnus, spoliatus gratuitis, vulneratus in naturalibus, ut fert axioma theologicum, non est hujus loci aut temporis disputare. *Magnus venit è cœlo medicus*, inquit Augustinus, *quia magnus in terris jacebat ægrotus*, medicinamque comparavit, quâ *creatos primùm homines*, ut loquitur Nazianzenus, *instauravit & refinxit, & quidem diviniori figmento*; cujus pretium admiratus Eusebius Emissenus, exclamat: *Tanti videor,*

quanti Deus; in remedium enim fusus Dei sanguis transiit. Felix ferrum! felicem ac dilectam præ cæteris arborem!

Namque mihi pretiosa fluunt opobalsama ligno
Ducta salutifero, quæ grandia vulnera curent.
Quàm bene felices plagas, vitalia cerno
Vulnera, & irriguo manantes ubere fontes,
Jugis ubi panacæa fluit, requiesque, salusque!
Venales ite, ite animæ, devota caducis
Corda opibus, cupidâ peregrina per æquora pinu
Currite, sollicitæ Solymæas currite ad oras,
Atque Palestinis opobalsama quærite campis;
Quò malesuada fames & inexsaturata libido
Evocat. Intereà sancto de fonte liquores,
Vitali affixus trunco, mercabor amicos
Vulneribus, gratìsque sacros mercabor odores.

§. VII.

Alterum Ænigma.

DEipara virgo in cœlum assumpta. Ubi. 1. sanctissimæ trinitatis personæ tres in superiore parte tabellæ. 2. Apostoli stupore defixi pompam intuen-

tes in parte inferiori. 3. Angeli circumquaque volantes. 4. Nubes. 5. Sol oriens. 6. Aquæ longè summotæ. 7. Sylvæ, flores, plantæ, atque draco in sylvis.

Solutio.

Solutionem subjicio si minùs exquisitam, sed planam certè apertamque, quod in ænigmate placet maximè. Res enim per se notissima exhibetur, & tam apertè exhibetur, vix ut ænigma esse videatur. Quæ est ista quæ ascendit? nimirùm in sensu naturali:

Virgo curuli
Nube volat, cœlumque petit, summique tonantis
Se sistit solio.

Deipara est, de qua canitur canticor. 3. *Quæ est ista quæ ascendit per desertum, sicut virgula fumi ex aromatibus myrrhæ & thuris, & universi pulveris pigmentarii?* In quæ verba Rupertus sic deiparam alloquitur: *Tu pulvis es qualem pigmentarius spiritus sanctus conficit ex optimo thure, quod est suavitas mentis. Talis fumus, immò talis fumi virgula tu, ô beata Maria! suavem odorem spirasti altissimo; ascendit autem dei genitrix de deserto præsentis sæculi, virga de radice Jesse,* inquit creditus Hieronymus. Itaque in sensu proprio est deipara virgo, in sensu ænigmatico est virgula fumi & thurei fumi, vulgò *la fumée de l'encens.* Quo-

modò virgulæ fumi conveniant, omnia hæc in sensu naturali expendamus.

Cernis

Quàm se rectà ferat, quâ majestate per auras
Attollat virgo; ut dominam comitentur euntem,
Ac læti aspirent genii famularibus alis:
Nimirùm se rectà polo fert virgula fumi,
Et circùm ambrosios latè diffundit odores:
Colludit passim zephyrorum innoxia turba,
Celsa vehunt animæ molles ad sidera fumum.

Sunt enim hi qui dicuntur angeli & spiritus; sunt, inquam, venti qui pinguntur alati pro more, & cœlum versùs fumum deferunt.

Jam verò cui, aut à quo thus offertur? Habeo in superiori parte tabellæ, cui; habeo in inferiori, à quo aut à quibus offeratur. Nimirùm sanctissimæ trinitatis personæ tres hîc describuntur, quibus ut supremus cultus, sic & thus offertur. Christum natum, ut habet Gregorius Magnus sic adoraverunt Magi, ut *auro Regem, thure Deum, & myrrhâ mortalem prædicaverint*. Nam *divinitatem per thus significatam unus adorat*, inquit Theodoretus:

Ast hi quid cœlo palmas & lumina tendunt?
Aut quid supplicibus votis pia sidera pulsant?

Sunt

Sunt nimirùm duodecim apostoli dignitate pontifices, ex officio thus deo offerentes; ipse corporis habitus gestusque orantes arguit, quibus utì & aliis illud Pauli ad Timotheum potest accommodari: *Volo ergo viros orare in omni loco levantes puras manus.* Atque etiam hi angeli orantes, præsertim si cum thuribulis aureis exhibeantur, ut in apocalypsi, thus ritè significabunt.

Cæteræ quoque hujus tabellæ velut appendices ad thus faciunt eximiè. Thus aliud est flavum, aliud rufum, album aliud; adsunt illi colores in tabella. Oritur thus ad orientem æstivum in loco rupibus cincto propè mare, in sylvis: Ecce rupes, ecce summotas aquas, sylvas, solem orientem. Draco in extrema tabellæ parte depingitur, quod thuri mirè convenit; aiunt enim thuris fragrantiâ fugari dracones; quorum etiam veneno thus opportunum est remedium:

Ergo triũphalem, rediviva à funere virgo,
Pompam agita, & summi solio te siste tonantis.
Thureus in tenues ut se vapor explicat auras
Summa petens, ac se cœlo gratissimus infert:
Sic te tollis humo; ac patrio dum tendis olympo,
Virtutum ambrosios latè diffundis odores.

Instar thuris habens ultrices numinis iras
Humano placas generi, cœloque sequestra
Supplicibus fundis gratissima munera terris.
Monstra fugas Erebi, lapso promissa parenti
Fœmina; nam Stygium virgo domitura draconem
Turpe caput superimpositâ teris ardua plantâ.
Ergo agè quisquis amas, terræque, poloque Mariam,
Subjecto leges & debita jura ferentem:
Continuò indignos animo depone timores,
Sive fremat totus collectis viribus Orcus,
Sive adversa premat fortuna, gravique procellâ
Implicet, ac casus supremaque fata minetur:
Tutus ages, si curam impendit virgo clienti,
Tutus eris, si te præsenti numine firmat.

§. VIII.

Tertium Ænigma.

JOannes *in deserto.* Ubi. 1. Idem Joannes ex antro prodiens. 2. Venatores, quorum unus antro obversus. 3. Rupes, montes, saltus, rudera. 4. Fluvius. 5. Canes, cervi arrigen-

tes aures, aviculæ in ramis arborum.

Solutio.

Perfectè nobis in hac tabella echo describitur. *Ego vox clamantis in deserto*, inquit, ipse Joannes. Christus verbum est, vox est; & Joannes quasi vocis illius imago, est *vox clamantis*; quemadmodùm echo vocis imago solet appellari, & in deserto, cùm in desertis locis frequentiores sint echones. Itaque Joannes propter illam convenientiam in sensu metaphorico & ænigmatico echo appellatur; cætera in sensu proprio echoni conveniunt.

Cernis hominem venatorem, loquenti similem, rupi & antro, undè prodit Joannes obversùm? Audin vocem ab illa rupe, ab illo antro reflexam. Vox enim ore emissa, si ad aliquod corpus offensa repulsaque resiliat, echo dicitur:

Nimirùm cùm lingua sonos attemperat arte,
Et circùm affusas latè diverberat auras:
Hanc vocem dixêre; objecta concava moles
Si multo anfractu excipiat remorata, resultat
Illa per anfractus varios revolubilis, & quas
Percussit simplex, numerosa repercutit aures.
Sic pulsu cava saxa sonant, vocalibus antris

Ludicra sic resilit vocisque & mentis imago.

Rupes abscissas hiantesque, montes, rudera, sylvas, saltus, quis nesciat loca esse fingendis echonibus cumprimis idonea, & pro sua diversitate diversas nobis exhibere echones, debiles, languidas, fortes, stridulas, streperas, amœnas, luctuosas, claras & tinnulas, graves & obtusas?

Fluvius quoque adpingitur, quia, ut aiunt physiologi, cùm aqua maximè politâ & speculari superficie sit, & ad reflectendum aptissima, echones ad lacus, stagna, flumina meliùs multò solent resonare. Atque etiam ego velim hìc alludi ad festivum illud quod de Comensi cive, nomine Lavisario, Cardanus memoriæ prodidit; qui juxta flumen de nocte cùm iter faceret, ab echone delusus, penè mersus est. Rem ego carmine repræsento:

Nox erat, & radios medio sublimis ab axe
Cynthia vibrabat niveis invecta quadrigis:
Cùm raucas juxta Lavisarius anxius oras
Fluminis ignoti sese incomitatus agebat.
Arte laboratos lucos, & amœna vireta
Attigerat, longè produnt cùm denique certam
Littore ab adverso fumantia culmina villam.

Illuc

Illuc flectere iter, raucum & transmittere flumen
Ardet; at optantem avertit torrentior amnis
Qui nemori assultat, fractâque remurmurat undâ.
Explorat num fortè aliquis trans flumina vocem
Audiat, ad quam ultrò verba exoptata remittat.
Rupe sub adversâ latitans resonabilis echo,
Humanos fingens sonitus responsat, ô, ho! ho!
Clamanti, extemplò similis vox reddidit, ho! ho!
Ille ut ab opposita ripa sua dicta referri
Audiit. An tutò rapidi vada fluminis, inquit,
Hâc transire licet? Licet, *improba rettulit echo.*
Ille amnem ingreditur; sed mox latera ardua cingunt
Latè assultantes fluctus: incertus eundi,
Vicinam repetit sua per vestigia ripam.
Tum clamat, me vis indignâ morte perire,
Perfide: tum rediit repetens vox ludicra, Fide.
Fidam, ait, & tantis caput objectare periclis
Ausim ego? fatali nunquam committere lymphæ
Me sinat infusus per membra trementia terror.

Error, *ait nympha ; & repetit Lavisarius, error*,
Noster terror erit ? Ni mens mea fallitur, amnis
Ille tibi ignotus ; retulit vox improba, Notus.
Ergo iterùm tentanda via est : aliundè fluenta,
Ille ait, experiar. Forsan vada tuta per undas
Exhibeant hac parte aditus. Sic fatus, iniquam
Deseruit ripam, progressus longiùs ; undis
Paulatim infundens titubantia membra, fluentum
Altius ingreditur ; vestigia fallit arena
Mobilis, infidis tantumnon mergitur undis.
Sollicitus ripam repetit, vocemque jocosam
Haud responsuram probris oneravit, & auras
Questibus incassùm. Silet echo dissita : justis
Miratus jam nulla dari responsa querelis,
Mœstus abit, secumque agitat, quis denique dæmon
Credulum inexpertis fallax immiserit undis.

Illum deindè casum amico narravit ipse Lavisarius ; cui, quid rei esset, intelligenti ridendum se propinavit.

Verùm quò spectabit reliqua venatio,

venatores, canes, cervi, lepores arrectis auribus, auffugientesque ac territæ aviculæ? Res per se loquitur: clamat iste, clamat ille, clamant & alii qui sunt extra tabellam projecti; canes allatrant, resonant sylvæ, voces ac strepitus è rupibus, montibus, antris, silvis repercutiuntur: ubique sonus, echo ubique; quo excitati sonitu strepituque aures arrigunt lepores, auffugiunt cervi, avolant aviculæ, omnia nescio quam spirant trepidationem.

Sic ubi, quæ refluum rapido secat ære Garumnam,
Dives opum subiit revoluta per æquora navis
Lunatum in Portum: latè vasto illa fragore
Intonat, inceditque auras, urbemque salutat.
Assimilant vastum Lormonia saxa fragorem,
Quique polo capita alta ferunt fluviumque coronant,
Responsant colles; subjecta in littora, in urbem
Oppositam, in vallem Enqueriam, bimaresque per agros
Continuò sese reboantia murmura fundunt.
Sic ferit attonitos cives gratissimus horror:
Lunato in portu sic ludit amabilis echo.

FINIS.

